

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕЧНИЙ МЕРКУРІЙ

LIBRARY MERCURY

Науковий журнал

Scientific journal

Виходить 2 рази на рік

Published twice a year

Заснований у жовтні 2007 р.

Founded in October, 2007

Випуск 1(29) 2023

Одеса
ОНУ
2023

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Д. В. Кіосак, канд. іст. наук (головний редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки ОНУ (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); П. Бьяджі, д-р філософії; Н. М. Діанова, д-р іст. наук; С. В. Іванова, д-р іст. наук; Т. О. Колесникова, канд. наук із соц. комунікацій; В. В. Левченко, канд. іст. наук; М. Д. Руссев, д-р габіл. історії; О. В. Сминтина, д-р іст. наук; П. С. Шидловський, канд. іст. наук.

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Board of the journal:

D. V. Kiosak, CandSc (History) (Editor-in-Chief); M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library ONU (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchikova, CandSc (History) (Executive Secretary); P. Biadzhi, DrSc (Philosophy); N. M. Dianova, DrSc (History); S. V. Ivanova, DrSc (History); T. O. Kolesnykova, CandSc (Social Communications); V. V. Levchenko, CandSc (History); M. D. Russiev, Dr habil. (History); O. V. Smyntyna, DrSc (History); O. S. Shydlovskiy, CandSc (History).

«Бібліотечний Меркурій»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Відповідно до наказу МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.
науковий журнал «Бібліотечний Меркурій» входить до
Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»; історичні науки)

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 23–12 від 15.05.2023 р.

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Швецова-Водка Г. М. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ДОКУМЕНТОЛОГІЇ	7
---	---

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Левченко В. В., Мурашко О. С. ДОЛІ ОЧІЛЬНИКІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА НА ЗЛАМІ ЕПОХ (1917–1922)	27
Лощинська Н. В. БІБЛІОГРАФІЧНА ДОВІДКОВА СКОВОРОДИАНА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД)	58

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Великодна Г. В. ДО ПИТАННЯ РОЛІ ПРАВОПИСУ О. П. ПАВЛОВСЬКОГО В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	71
Polevshchykova E. V. PRIVATE OWNERSHIP MARKS OF FRENCH COLLECTORS OF BOOKS IN THE UNIVERSITY LIBRARY: NEW FINDINGS AND PERSPECTIVES OF STUDIES	87

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Клименко О. З., Сокур О. Л. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПОЧАТКУВАННЯ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧОЇ ПЕРІОДИКИ В УКРАЇНІ	111
Кропочева Н. М. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ВИСВІТЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	132
Макарова О. І. ВАЖЛИВА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ВОЄННИЙ ЧАС: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНЕ.....	145

РЕЦЕНЗІЇ

Бачинська О. А. ДУХОВНІ НАСТАВНИКИ ТА СЛУЖИТЕЛІ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ХІХ СТ....	157
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	160

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

- Shvetsova-Vodka G.
THE DEVELOPMENT OF DOCUMENT SCIENCES BEFORE
THE EMERGENCE OF DOCUMENTOLOGY AND ITS FORMATION 7

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

- Levchenko V.V., Murashko O.S.
THE FATE OF THE HEADS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESA
I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY AT THE TURN OF ERA
(1917–1922)..... 27
- Loshchynska N.
BIBLIOGRAPHICAL SKOVORODIANA IN INDEPENDENT UKRAINE
(ANALYTICAL REVIEW) 58

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

- Velykodna H.V.
ON THE ROLE OF O. P. PAVLOVSKY'S SPELLING SYSTEM
IN THE HISTORY OF EVOLUTION OF THE MODERN UKRAINIAN
LANGUAGE 71
- Polevshchikova E.V.
PRIVATE OWNERSHIP MARKS OF FRENCH COLLECTORS OF BOOKS
IN THE UNIVERSITY LIBRARY: NEW FINDINGS AND PERSPECTIVES
OF STUDIES 87

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

- Klymenko O., Sokur O.
CONCEPTUAL PRINCIPLES OF INITIATION LIBRARY PERIODICALS
IN UKRAINE..... 111
- Kropocheva N.
FEATURES OF THE CONTENT AND DISCLOSURE TECHNOLOGIES
OF THE INFORMATION RESOURCES OF THE NETWORK OF EDUCATIONAL
LIBRARIES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF WAR 132
- Makarova O.I.
THE IMPORTANT ROLE OF THE LIBRARY IN WARTIME:
PAST AND PRESENT..... 145

REVIEWS

- Bachynska O.A.
SPIRITUAL MENTORS AND SERVANTS IN THE SOUTHERN UKRAINE
IN THE 19TH CENTURY..... 157

- INFORMATION FOR AUTHORS..... 160

**З ІСТОРИЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 002:001

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1\(29\).280023](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1(29).280023)

Швецова-Водка Галина Миколаївна,

доктор історичних наук,

професор кафедри документальних комунікацій і бібліотечної справи

Рівненського державного гуманітарного університету,

вул. С. Бандери, 12, м. Рівне, 33028

тел. (0362) 26 78 75

e-mail: shvetsova1943@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9842-6581>

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ДОКУМЕНТОЛОГІЇ

Стаття присвячується розгляду однієї з дискусійних проблем науки про документ: її формуванню в умовах поступового розвитку різноманітних досліджень документа. Мета дослідження: показати спільні риси та відмінності у дослідженнях документів офіційного призначення і документів, розрахованих на збереження та розповсюдження знань; обґрунтувати закономірність виникнення науки, яка об'єднала всі напрями дослідження документів, – документології.

Дослідження спрямовано на розвиток загальної теорії документа. Стаття має заперечити поширену думку про те, що документологія виникає лише в 90-і рр. ХХ ст. та сприяти подальшій розробці теорії документології.

Методологія дослідження ґрунтується на історичному та інформаційно-комунікаційному підходах, що дозволяє характеризувати документ будь-якого призначення одночасно як історичне явище і продукт інформаційно-комунікаційної діяльності.

У результаті дослідження обґрунтовано закономірність виникнення та єдності науки про документ – документології, яка має декілька напрямів дослідження документів, що сформувалися у самостійні науки.

Результати дослідження будуть використані в навчальній та практичній діяльності в галузях, пов'язаних з інформацією та документацією. Перш за все, вони сприятимуть визначенню та обговоренню сучасних теоретичних проблем документології. У практичній діяльності сприятимуть впровадженню в різних галузях науки про документ результатів, досягнутих загальною теорією документа, зокрема типологією документа, рекомендаціями щодо збереження та використання документів.

Розгляд розвитку наукових знань про документ до початку ХХ ст. показав, що наука про документ розвивалася поступово у різних напрямках. Найбільш відомим і загально визнаним є розвиток дипломатичної науки, яка досліджує найдавніші документи дипломатичного та юридичного характеру: грамоти, акти тощо, їх тексти та оригінали. Разом з дипломатикою та на її підставі почали розвиватися дисципліни історичного джерелознавства: палеографія, епіграфіка, епістологія, кодикологія та інші. Однією з джерелознавчих дисциплін була й історична бібліографія. Подальший розвиток бібліографії засвідчив її самостійність, самовизначення як науки про книгу, що мала й синонімічну назву – книгознавство або бібліологія.

Розвиток всіх цих наукових дисциплін та інших знань, пов'язаних з практичною діяльністю щодо збирання, збереження та використання документів, зробив можливим на початку ХХ ст. виникнення єдиної науки про документ – документології. Розуміння її витоків та становлення є важливим для подальшого розвитку та обґрунтування її змісту вже у ХХІ столітті.

Ключові слова: історія науки про документ, теорія документа, дипломатика, бібліографія, бібліологія, інформатика, документалістика, документологія.

Актуальність теми дослідження. Однією з найбільш актуальних проблем загальної теорії документа є визначення витоків науки про документ. Сучасними дослідженнями доведено, що існує багато питань історії та теорії документа, що є спільними для документів будь-якого походження та призначення. Разом з тим, існують дискусійні погляди на походження сучасної науки про документ: чи є вона продовженням так званої «класичної версії» документознавства, чи вона виникає тільки в 90-і рр. ХХ ст. Визнаючи історичні заслуги П. Отле та його сподвижників, часто забувають про те, що саме з його теоретичних досліджень формується сучасна документологія. Тому розгляд історичних передумов виникнення загальної науки про документ є актуальним для сучасної науки про документ.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження з питань історії науки про документ є невід'ємною складовою документології, але частіше за все вони проводилися як дослідження історії документознавства, зокрема управлінсько-документознавства архівно-діловодного походження.

Відокремленими від них були дослідження історії бібліографії та книгознавства (бібліології). Лише в працях С.Г. Кулешова [5; 6; 7] можна побачити одночасний розгляд виникнення документів різноманітного походження та їх досліджень у вигляді археографічних та бібліографічних описів, положень дипломатики та інших дисциплін історичного джерелознавства. Комплексний підхід до історичних джерел, у тому числі документів різного призначення, притаманний підручнику «Історичне джерелознавство», написаному авторським колективом під керівництвом Я.С. Калакури [3]. В окремих дослідженнях також містяться багато фактів, які можуть збагатити історію документології. До таких досліджень належать, передусім, дослідження історії бібліографії та книгознавства (бібліології). Прикладом може слугувати стаття Г.І. Ковальчук [4]. Визначення та уточнення фактів з історії бібліографії зроблено нами за працями відомої французької бібліографіні Луїз Ноель Мальклес [11]. Погляди Поля Отле на зміст та основні поняття документології охарактеризовано за оригіналом його праці «Трактат про документаліцію» [12]. Для уточнення біографічних даних та окремих фактів життя та діяльності науковців-дослідників документа використано біографічні статті з Вікіпедії.

Мета дослідження: показати спільні риси та відмінності у дослідженнях документів офіційного призначення і документів, розрахованих на збереження та розповсюдження знань, обґрунтувати закономірність виникнення науки, яка об'єднала всі напрями дослідження документів.

Виклад основного матеріалу

Перші знання про документ

Як і будь-яка наукова дисципліна, документознавство є результатом осмислення практичної діяльності. Безумовно, перші такі знання існують в усній формі і тому відомості про них не дійшли до нас. Вважається, що найдавніші дослідження документів проводилися грецькими вченими – «логографами». Логографи – автори перших творів давньогрецької історичної прози і складачі промов у суді Давньої Греції. Серед відомих вчених того часу, які досліджували документи: історик Геродот (V ст. до н.е.) і філософ Арістотель (IV ст. до н.е.).

Слово «документ» походить від латинського «documentum», а те, у свою чергу, від дієслова «docere» – «учити», «навчати». Найбільш глибоке дослідження походження терміна «документ» і подальшого розвитку його значень зробив Анджей Сускі [13]. Він вважав, що корені цього слова йдуть у індоєвропейську прамову, що існувала близько 2000 р. до н.е., де слово «des» означало жест витягнутих рук, пов'язаний з передачею чого-небудь або прийомом, одержанням. Близьким до цього є тлумачення, запропоноване одним з перших дослідників документа – проф. Хельмутом Арнтцем: слово «des» походить від числа «десять» і пов'язано з тим, що на розкритих долонях витягнутих рук нараховувалося десять пальців [10]. У результаті чергування голосних «e – o» «корінь «des» помінявся на «doc» у слові «doces» – «учу», «навчаю». Похідне від нього слово «documentum» (або docimentum) є однокорінним зі словами «doctor» – «учений» або «doctrina» – «навчання». Найбільш близьким за змістом до цих однокорінних слів значенням слова «documentum» є «те, що учить, що являє собою повчальний приклад, доказ».

Автор першого українського підручника з документознавства Н. М. Кушнаренко погодилась з наведеним вище тлумаченням походження та першого значення терміна «документ», достатньо широкого, щоб охопити не тільки будь-які письмові записи, але й предмети, що мають наукове, навчальне або доказове значення [6, с. 24–25]. Однак далі вона підтримала необґрунтоване твердження про те, що П. Отле ввів у терміносистему документознавства «нове, більш широке розуміння поняття «документ» [6, с. 26], тоді як він лише повернув цьому поняттю початкове значення. Звичайно, вчинок П. Отле можна сприймати і як абсолютно новий підхід, враховуючи доволі довгу історію використання «документа» у вузькому значенні. Адже починаючи із середніх століть до XIX ст. слово «документ» уживається лише для позначення будь-якого «письмового свідчення». Згодом це слово придбало юридичний відтінок і стало означати «доказ письмовий», «доказ, почерпнутий із книг, записів, офіційних актів, що підтверджує певний факт».

З розвитком феодальних відносин у суспільстві виникає нагальна потреба в документальному оформленні прав на власність. Для того, щоб юридично закріпити права власника, використовувалися різні форми та види документів, які в той час ще не називалися документами. Яскравим прикладом наявності та різноманіття подібних документів може слугувати дослідження доктора історичних наук Олега Антоновича Купчинського «Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть» (2004)¹. Інший

український дослідник – Георгій Володимирович Папакін – у своїй монографії² та докторській дисертації розкрив зміст архівної спадщини української національної еліти, фамільних архівів, накопичених представниками української старшини/шляхти упродовж другої половини XVII–XX ст. – за доби Гетьманщини та наступні роки. Тут ми також бачимо продовження традиції оформлювати юридичні та інші відносини документально.

Заслуга наукового дослідження та оформлення знань про різні види середньовічних манускриптів належить французькому вченому **Жану Мабільону** (Jean Mabillon; 1632–1707), якого зазвичай характеризують коротко як «монаха-бенедиктинця». До речі, варто поцікавитись діяльністю цього найстарішого католицького чернечого ордену. Головний наголос у своїй діяльності бенедиктинці наголошують на молитви, інтелектуальні заняття, релігійне мистецтво, місіонерську роботу. Девіз ордену – «Молись і працюй», тобто можна сказати, що в діяльності цього релігійного осередку розвивалася середньовічна наука, насамперед – гуманітарна, філологічна.

У 1644 р. Жан Мабільон вступив до коледжу університету Реймса, міста на північному сході Франції; 1650 р. став семінаристом, 1653 – покинув семінарію і став ченцем в абатстві Сен-Ремі. З 1664 р. працював у бібліотеці абатства Сен-Жермен-де-Пре, де здійснив багатотомну публікацію джерел з історії ордену бенедиктинців. У подальшому життєвий шлях Жана Мабільона відзначений багатьма науковими працями та участю в наукових товариствах, зокрема 1701 р. він став одним із засновників Академії надписів та красного письменства – наукового товариства в галузі гуманітарних наук. 1681 р. була опублікована найголовніша праця вченого «*De re diplomatica libri sex*» [«Шість книг про дипломатику»], у якій йшлося про різні види середньовічних манускриптів і рукописів. Трактат складався з 6 частин-книг:

1. перша книга про документи загалом, про характер документів, про їх різновиди;
2. вчення про стиль документів і грамот, про зовнішні ознаки, хронологія документів;
3. про визначення достовірності документа;
4. про палаци франкських королів, які вказані в їхніх дипломах, що допомагало датувати самі дипломи;
5. пояснення палеографічного характеру;
6. збірник документів.

Ця книга вважається фундаментом дипломатики і палеографії, перших наукових дисциплін, присвячених документам. На жаль, ми не можемо прочитати, як саме Ж. Мабільон характеризував «документи загалом» через відсутність доступу до джерела.

Сучасна енциклопедія (Вікіпедія) зазначає, що **дипломатика** вивчає надходження, форму, зміст, функціонування, історію створення тексту, архівну долю документа. Цікавим є визначення документа, пов'язане з дипломатикою і подане у Вікіпедії: «Документ (нім. *Dokument*, походить від дат. *Documentum* –

взірець, зразок, свідоцтво, доказ) – базова теоретична конструкція, яка сто-сується всього, що може бути збережене або представлене, щоб слугувати як доказ для певної мети».

Термін «документ» у різних мовах мав різні еквіваленти. Однією з важли-вих подій XVIII ст. була актуалізація цього терміну завдяки російському «Гене-ральному регламенту» 1720 р., який установив порядок діяльності та діловод-ства державних установ та застосовувався в практичному діловодстві. Термін «документ» був запропонований в «Регламенті...» як заміна будь-якої конкрет-ної назви діловодного «письмового свідчення». Можна припустити, що саме з цього моменту значення терміну «документ» значно звузилось у порівнянні з початковим латинським трактуванням.

Друга наукова дисципліна, початок якої поклала праця Ж. Мабільона, – це **палеографія**. Її назва походить від грец. *παλαιός* – давній, старовинний та *γράφω* – писати. Це історико-філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є історія письма, його еволюція (переважно на основі давніх пам'яток) та характерні особливості на певних етапах розвитку.

З дослідженнями манускриптів тісно пов'язаний також розвиток інших спе-ціальних історичних дисциплін, що вивчають окремі типи історичних джерел. Таких, як сфрагістика (або сигілографія) (наука про печатки, які були підтвер-дженням особистого підпису), геральдика (спеціальна історична дисципліна, яка вивчає герби), нумізматику (вивчає монети), епіграфіку (вивчає стародавні написи, вирізьблені на твердих матеріалах: камінь, метал тощо), епістологія (наука, що вивчає типи і види особистих листів древнього світу і середніх ві-ків), вексилологія (наука про стяги, прапори, хоругви та інші предмети історич-ної символіки), історична бібліографія (наука про манускрипти, призначені для широкого загалу читачів, та видання, що створюють історію книги), кодиколо-гія (наука, що вивчає рукописи, які записані в кодексах, грамотах і книгах ще до епохи друкарства) та ін. Відбувається формування спеціальної галузі істо-ричних знань – історичного джерелознавства, у якій значна увага приділяється вивченню документів як історичних джерел.

Формування бібліографії, книгознавства, бібліології як наукових дисци-плін документознавчого спрямування

Історія документознавства майже ніколи не враховує той факт, що поряд з дослідженнями діловодних та архівних документів юридичного чи особисто-го характеру розвивалися дослідження документів книжкового типу. Це пояс-нюється обмеженим трактуванням самого поняття «документ», притаманним так званій «класичній» версії документознавства. Між тим дослідження як ді-ловодних та юридичних, так і книжних документів, розвивалися одночасно, іноді перетиналися, іноді доповнювали одне одного.

Наукові дослідження книг, які на той час також мали рукописну форму (тоб-то манускриптів), – це поле діяльності бібліографії, або книгознавства. Резуль-тати бібліографічних досліджень мали специфічну форму: давали переліки та

показчики книг. Уміння знайти, описати і представити суспільству відомості про книги оцінювалося сучасниками як наукова робота, яка потребувала глибоких історичних знань, широкої освіченості та, безумовно, фахових бібліографічних знань. Бібліографія загалом вважалася **наукою** про книгу.

Початок бібліографічних досліджень хронологічно майже збігається з виходом праці Ж. Мабільона про дипломатику. Зокрема, у XVII ст. у Франції «бібліографією» було названо показчик книг «Бібліографія політична», який вийшов 1633 р. Його автор – **Габриель Ноде** (Gabriel Naudé; 1600–1653) – французький вчений, відомий як езотерик³ і бібліотекар, працював бібліотекарем у Римі у кардиналів Джованні Франческо Баньї та Франческо Барберіні. Багато подорожуючи Європою, протягом 10 років зібрав першу, унікальну бібліотеку для паризького палацу кардинала та міністра Жюля Мазаріні (1602–1662) (нині – Національна бібліотека Франції). На замовлення Мазаріні Ноде придбав тисячі рідкісних книг та манускриптів. Особливу популярність як бібліотекаря Ноде принесла написана ним 1627 р. робота «*Advis pour dresser une bibliothèque*» [«Поради щодо створення бібліотеки»] – перша спеціальна книга з бібліотечної справи французькою мовою.

Перше тлумачення терміна «бібліографія» з'явилося 1704 р. у французькому словнику «*Dictionnaire de Trevoux*». Воно було таким: «Знання та розшифрування стародавніх манускриптів шляхом вивчення їх дерев'яних оправлень, паперу чи пергаменту». Це визначення пояснюється тим, що в XVII–XVIII ст. об'єктом бібліографії були переважно манускрипти.

Близьким до цього було наступне визначення бібліографії, яке дала французька Академія наук у 4-тому виданні свого «Словника» 1762 р.: «Бібліографія – наука бібліографа», а «Бібліограф – найменування того, хто займається розшифруванням стародавніх манускриптів і хто вельми досвідчений у знанні всіх книг, як друкованих, так і рукописних». Автор цього визначення – **Жан Франсуа Не де Ля Рошель** (G. F. Ne de La Rochelle; 1751–1838). Він був паризьким книготорговцем.

У 1782 р. Не де Ля Рошель опублікував «Розвідку про науку бібліографії та обов'язки бібліографа», що була надрукована як додаток до показчика «Бібліографія інструктивна» Гільома-Франсуа Де Бюра (G.-F. De Bure). Це була перша теоретична праця про бібліографію. У цій праці Не де Ля Рошеля говорилося, що бібліографічна наука є «наука про книгу». Вона поділяється на дві частини: у першій йдеться про друкарське мистецтво; у другій – власне про книгу, її історію, каталогізацію, класифікацію, її внутрішні вартості та її авторів.

Аналогічна праця була опублікована австрійським бібліографом **Михаелем Денісом**. Йоганн Непомук Космас Міхаель Деніс (*Johann Nepomuk Cosmas Michael Denis*; 1729–1800) був австрійським католицьким священником та єзуїтом, відомий також як поет і вчений-лепідоптеролог⁴. Був професором єзуїтського колегіуму у Відні. Після скасування єзуїтів у 1773 р. залишався у коледжі, щоб підтримувати бібліотеку, до 1784 р., коли він став другим

зберігачем бібліотеки королівського двору, а через сім років її головою. Його праця вважається першою книгознавчою монографією. Спочатку вона називалася «Grundriss der Bibliographie und Bücherkunde» [«Нарис бібліографії та книгознавства», 1774]. У назві цієї праці вперше з'являється термін «книгознавство». Згодом Михаель Денис переробив її, об'єднав зі своєю монографією «Нарис історії літератури» [«Grundriss der Literaturgeschichte», 1776] та у 1777–1778 рр. видав під загальною назвою «Вступ до книгознавства» [«Einleitung in die Bücherkunde»]. Отже, М. Деніс ототожнював бібліографію з книгознавством.

У більшості праць XVII ст. бібліографія вважається практичною діяльністю наукового характеру. Ця діяльність полягає у вивченні книг (рукописних та друкованих) з метою їх описування, а також у складанні таких описів. Бібліографія трактується як наука, об'єктом якої є книга. Ця наука об'єднувала дослідження історії книги (а також книгодрукування), питання її опису, каталогізації та класифікації.

Останнє значення відбилося у перших окремих теоретичних працях – французьких навчальних посібниках, присвячених бібліографії та виданих у XVIII – на початку XIX ст.: Бульо С. (S. Boulard) «Елементарний трактат з бібліографії» (1804–1805 рр.), Ш. Ф. Ашар (C. F. Achard) «Елементарний курс бібліографії або наука бібліотекаря» (1806 р.).

У 1804 р. **Етьєн Габрієль Пеньо** (G. Reignot, 1767–1849) – французький книгознавець, бібліограф, бібліотекар – у двотомному «Тлумачному словнику з бібліології» [«Dictionnaire raisonne de bibliologie», 1802–1804] запропонував науку про книгу називати бібліологією, а назву «бібліографія» залишити за тією її галуззю, яка займається створенням покажчиків книг. «Тлумачний словник з бібліології» у передмові атестувався як «твір, корисний для бібліотекарів, архівістів, друкарів, книгопродавців». Сучасний дослідник Євген Львович Немировський вважає твір Пеньо чи не першою книгознавчою енциклопедією.

Однак загалом сучасні науковці характеризують бібліологію якимось невпевнено: «1) архаїчне поняття, котре за продукованими смислами та усталеним змістом здебільшого розглядається як рівнозначне книгознавству; у західній академічній традиції 19 ст. – сукупність знань про книгу та пов'язані з ними бібліотечні та книгознавчі практики; 2) термін, який до 1950-х рр. широко вживався для означення міждисциплінарної галузі, котра охоплює споріднені й суміжні дисципліни, як-от: бібліографознавство, бібліотекознавство, книгознавство та інші і вивчає книжкову справу від етапу створення книги до її поширення, а також досліджує використання книжкової продукції споживачем, циркуляцію бібліографічної, книгознавчої та іншої інформації (бібліотечне середовище, бібліотечний та бібліографічний процеси тощо)» [8]. На жаль, у цьому визначенні не вказане сучасне та рекомендоване до вживання значення.

Вочевидь, у долю цього терміна втрутилась політика. Від початку 1930-х рр. у СРСР, зокрема в Україні, термін бібліологія був майже повністю витіснений і замінений дефініціями «бібліографія» та «книгознавство». Натомість

на теренах Західної України термін «бібліологія» залишався доволі популярним і затребуваним до 1939 р., а у середовищі української еміграції – до кінця 1940-х рр. У студіях декількох вчених термін бібліологія циркулював до 1970-х рр. включно. Похідні дефініції від терміна бібліологія вживалися у назвах низки наукових товариств, гуртків, часописів і неперіодичних видань. Зокрема, функціонували: **Українське бібліологічне товариство** у Києві (1928–1929), Бібліологічна комісія НТШ у Львові (1934–1939), гурток бібліологів при Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехо-Словаччина). У Києві за редакцією Ю. Меженка щоквартально виходив часопис «Бібліологічні вісті» (1923–1930).

Незважаючи на заперечення та майже заборону на вживання цього терміна, зараз він відроджується. Серед невеликої кількості сьогочасних праць з бібліології найбільш ґрунтовним є навчальний посібник Наталії Іванівни Черниш «Основи бібліології»⁵. Навчальна дисципліна бібліологія позиціонується нею як свого роду пропедевтичний курс, аналогічний «Вступу до книгознавства», який викладається у деяких закладах вищої освіти України.

На початок XIX ст. припадає й перша спроба створити лекційний курс з бібліографії в Україні. 1809 р. викладання бібліографії почалося у Волинському ліцеї у м. Кременці, що належало до Волинської губернії. Викладач **Павло Осипович Янковський** (1781–1845 рр.) був одночасно бібліотекарем ліцею. У 1832 р. після закриття Кременецького ліцею і передачі його бібліотеці Київського університету, Янковський став першим бібліотекарем Київського університету. Відомості, що збереглися, свідчать про те, що в його курсі бібліографія спочатку (1809 р.) трактувалася як книгознавство в цілому, а пізніше (1814–1825 рр.) – як частина бібліології.

Як бачимо, наукове знання про документи-книги розвивалося одночасно із знанням про документи адміністративного характеру і на початку XIX ст. отримало назву «бібліографія», яка іноді мінялася на «книгознавство» або «бібліологію».

У XVIII–XIX ст. всі документознавчі дисципліни активно розвиваються. Здобуті знання відображаються в практичних керівництвах, публікаціях наукових статей, енциклопедіях тощо. Але кожна з дисциплін існує окремо, основним принципом розвитку науки залишається диференціація наукових знань.

Виникнення та розвиток документально-інформаційної науки (документології)

Кардинальним проривом в організації знань про документ можна вважати виникнення наприкінці XIX – на початку XX ст. **документації**. Основоположниками документації як практичної діяльності і прикладної наукової дисципліни є бельгійські вчені, адвокати за фахом, **Поль Отле** (фр. Paul Marie Ghislain Otlet; 1868–1944) і його найближчий сподвижник і однодумець **Анрі Лафонтен** (фр. Henri La Fontaine; 1854–1943). Їхні погляди й ідеї знайшли практичне втілення в діяльності «Міжнародного інституту бібліографії», заснованого 1895 р. у місті Брюссель. У 1931 р. він був перейменований в Міжнародний

інститут документації. За рішенням Міжнародного конгресу з документації (Париж, 1937) на базі інституту була створена Міжнародна федерація з документації (МФД) (*Fédération internationale de documentation*) – міжнародна організація, метою якої було сприяння загальному доступу до всіх записаних знань шляхом створення міжнародної системи класифікації документів. Після 1934 р. штаб-квартира МФД була змінена на місто Гаага.

Ця організація зазнала низку змін у назві, що відображають зміни в концептуалізації галузі, в якій вона працювала: 1931 – Міжнародний інститут документації (Міжнародний інститут документації, МІД); 1937 – Міжнародна федерація документації (*Fédération Internationale de Documentation*, МФД); 1988 – Міжнародна федерація інформації та документації (*Fédération Internationale d'Information et de Documentation*, МФІД). МФД була одним із спонсорів першого Всесвітнього конгресу універсальної документації, що відбувся в Парижі в 1937 р.

МФІД було розпущено у 2002 р. через брак фінансування, однак ідеї та вироблені рекомендації МФІД активно використовуються іншими організаціями. Зокрема, провідником здобутків документаційно-інформаційної науки стала **Міжнародна організація зі стандартизації** (*International Organization for Standardization*, ISO), метою діяльності якої є ратифікація розроблених спільними зусиллями делегатів від різних країн стандартів, у тому числі з галузі «Інформації та документації».

Пропагуючи свої ідеї і прагнучи до найбільш широкого міжнародного поширення документаційної діяльності, Поль Отле неодноразово виступав на міжнародних конференціях, публікував статті і, нарешті, видав фундаментальний **«Трактат про документацію»** [*«Traité de documentation»*, 1934] [12], який став найбільш повним і систематизованим викладом поглядів Поля Отле.

Вважається, що термін «документація» був уперше використаний Полем Отле в **1905 р.** у доповіді на Міжнародній конференції з економіки. Однак існує й інша думка: першою роботою, у якій термін «документація» використовувався в двох значеннях: 1) зібрання [сукупність] документів або 2) певна група процесів, пов'язаних з документами – їхнім виробництвом, нагромадженням, реєстрацією, наданням, – була стаття Поля Отле «Бібліографічна наука і документація», опублікована **1903 р.** У 1920 р. термін «документація» затвердився в другому значенні в назві Нідерландського інституту з документації та реєстрації.

Пояснюючи поняття «книга» і «документ», Поль Отле писав: «Книга [*Le Livre*] (*Biblion* або *Document*, або *Gramme*) – це термін, уживаний умовно для вираження всього обсягу поняття документа. Він містить у собі не одну тільки книгу у власному значенні слова, рукописну або друковану, але й журнали, газети, рукописи і графічні репродукції будь-якого роду, креслення, гравюри, карти, схеми, діаграми, фотографії і т.д.»

Незважаючи на таке ототожнення понять «книга» і «документ», Поль Отле в той же час продовжував уживати словосполучення «книга і документ», тобто

мав на увазі, що вони відрізняються одне від одного. **Введення терміна «документ» пояснюється тим, що поняття «документ» було ширше за своїм обсягом, ніж «книга»,** тому що не мало обмежень ані з боку матеріальної сутності предмета, на якому записувалася (або за допомогою якого передавалася) інформація, ані з погляду знакової системи, що застосовувалася для запису змісту. Поль Отле пише: «Книга є, зрештою, щось подібне до атома у фізиці, клітки в біології, духу [свідомості] у психології, людського співтовариства [суспільства] в соціології». Варто звернути увагу й на те, як Поль Отле характеризує документи, називані «заступниками книги»: вони не є «прямим розвитком книги, але яким-небудь чином забезпечують продовження її життя через об'єкти музейні, телеграф і телефон, радіо, телебачення, кінематограф, диски. Вони є в якомусь сенсі заступниками книги й у якомусь сенсі способами нового втілення досягнутих результатів якого-небудь дослідження (інформації, комунікації)». Тут же відзначено, що «документація чутна і звукова займає таке ж місце, як і документація візуальна і графічна». У зазначену групу потрапили нові технічні засоби фіксування інформації та її передачі: 1) диски, фонограми («це документи, що по-справжньому замінюють книгу, документи написані»); 2) кінофільми («машинне відтворення життя»); 3) радіомовлення (запис і передача звуку); 4) телебачення (у тому числі «телефотографія, радіотелефотографія і власне телебачення»). Науку, що повинна була вивчати документаційну діяльність, сам Поль Отле називав **бібліологією** або **документологією**, що пояснювалося зазначеним ототожненням книги і документа. Однак більш широку популярність одержав термін **«документація»**, що став позначати і практичну діяльність, і її наукове обґрунтування.

Назва **«документаційно-інформаційна наука»** застосована нами по відношенню до комплексу дисциплін, або різних концепцій однієї дисципліни – документаційно-інформаційної науки: документації, інформатики, документалістики.

Широко відомо визначення документації її авторами як книго-архівно-музезнавства. У цьому визначенні підкреслюється, що документація стосується документів різних видів, причому не тільки тих, що тут названі. Узагальнювальним терміном і поняттям для всіх розглядуваних джерел інформації було обрано «документ».

Найбільш широка дефініція, що охоплює весь обсяг поняття книги-документа, сформульована Полем Отле в його «Трактаті про документацію» як «матеріалізована пам'ять людства, що день за днем реєструє факти, ідеї, дії, почуття, мрії, що запам'яталися у свідомості людини». Більш практичним є інше визначення: «книга (документ) – це «носій з визначеного матеріалу і розміру, що дає можливість певного складання [згорання], завдяки чому що-небудь, викладене знаками, представляє певні інтелектуальні дані».

Поль Отле відзначає, що поняття книга і документ вживаються ним як узагальнювальні, як «весь простір, що охоплює окремі томи, брошури, журнали,

статті, карти, діаграми, фотографії, естампи, патенти, статистику, записи голосу за допомогою фонографії, діапозитиви або фільми кінематографічні». Ці поняття застосовується для позначення «одиниці інтелектуальної і абстрактної, котра, однак, може отримати конкретність і реальність, але при цьому доповнюється різними видозмінами», – зазначає автор.

Важливою заслугою Поля Отле є повернення терміну «документ» його початкового, закладеного у латинській мові, значення джерела знань: «того, що вчить, що являє собою повчальний приклад, доказ».

Наука, яку П. Отле називав по-різному, у його послідовників у 30-ті – 40-ві рр. ХХ ст. називалася «документацією». Ця назва збігалася з назвами організаційних центрів, які називалися «інститутами документації», Міжнародною федерацією з документації. Як правило, теоретики «документації» у цей час, переважно, повторювали чи тлумачили та коментували ідеї П. Отле щодо визначення поняття «документа», організації діяльності зі збору та зберігання документів, їхньої підготовки до використання науковцями з різних галузей знань.

Серед найбільш відомих публікацій представників документації як науки можна назвати праці С. Бріє та С. Бредфорда. Сюзанна Бріє, віце-президент Міжнародної федерації з документації, видала брошуру під назвою «Що таке документація?» (французькою мовою, Париж, 1951). «Документ» трактувався тут як «будь-яке зафіксоване свідчення...», від письмових документів – до каменів у мінералогічному музеї чи навіть антилопи в зоопарку.

Друга, не менш відома і ще більш вагома для теорії документації праця, належала англійцю Семюелю Бредфорду, бібліографу Британського музею. Його монографія мала назву «Documentation», була опублікована в 1948 р. у Лондоні. У її змісті були опубліковані дослідження, які стали відомими пізніше як «закони Бредфорда»: закон розсіювання і концентрації інформації; метод визначення «ядра» періодичних видань певної галузі знання чи з певної проблеми. Ці закони мали не тільки теоретичне, але й практичне значення, і були покладені в основу багатьох прикладних досліджень документних (чи інформаційних) потоків, що виконувалися в наступні роки.

Продовження документаційних досліджень відбувається й далі. Зокрема, у 1956 р. відомий британсько-американський дослідник Дерек Джон де Солла Прайс (англ. Derek John de Solla Price; 1922–1983) обґрунтував «експоненційну модель» росту документного потоку, згідно з якою обсяг документного потоку наукових документів подвоюється кожні 10–15 років. Відповідно був визначений «закон експоненційного росту» документного потоку, який полягає в тому, що швидкість збільшення кількості документів визначається їх кількістю за попередній період. Нова інформація поповнює загальний масив документованої інформації і бере участь у новому процесі генерації інформації, через що кількість нових документів значно перевищує попередню кількість документів з того самого питання, теми чи галузі знань. Вважалося, що кількість доку-

ментів зростає відповідно до математичного графіку «по експоненті», тобто шляхом різкого збільшення.

Учені почали характеризувати цей процес як «інформаційний вибух» чи «інформаційну кризу», яка полягає в тому, що у зв'язку з постійним збільшенням документного потоку вчені втрачають можливість стежити за новими науковими документами. Однак виявилось, що ця закономірність діє не у всіх галузях. Крім того, темпи росту документного потоку та масиву розрізняються «від прискороеного до згасаючого». Неминучим є перехід від стадії експоненційного розвитку до «стадії насичення». На підставі цих положень сформувалася «експоненційно-логістична концепція» розвитку документного потоку і був сформульований «закон старіння документів у потоці». Виявляється, що зі збільшенням «віку» документів попит на них спочатку сягає певного максимуму, а потім поступово зменшується і може навіть зовсім припинитися.

Методика визначення темпів старіння інформації передбачає визначення «півперіоду життя документів» з певної теми чи галузі. Був встановлений такий показник, як «період подвоєння обсягу документного потоку» – це час (кількість років), за який річний обсяг документного потоку збільшується вдвічі⁶.

Звичайно, цей показник є різним для різних видів документів з різних галузей знань. Він залежить від темпів розвитку галузі (якщо галузь розвивається швидко, «старі» документи не використовуються, «півперіод життя документів» зменшується).

Але сама «документація» як наука на початку 50-х рр. ХХ ст. замінюється «інформаційною наукою» чи «інформатикою». Поняття «інформація» пережило друге народження в кібернетиці, увійшло в число загальнонаукових категорій. Гостріше стала усвідомлюватися необхідність вивчення будь-яких каналів передачі інформації, не тільки документальних. Тому наука, що була покликана вивчати теоретичні і методичні проблеми інформаційно-комунікаційних процесів, стала називатися «інформаційною наукою» – «information science», на відміну від науки, яка вивчала створення електронно-обчислювальної техніки та комп'ютерних програм і називалася «computer science». Пізніше обидва ці напрями отримали ще й інші назви, а також під однією назвою – **«інформатика»** почали існувати різні науки: 1) наука, яка вивчає всі основні стани інформації: її появу, передачу, зберігання тощо; 2) комплексна технічна наука, що систематизує прийоми створення, збереження, відтворення, обробки та передачі даних засобами обчислювальної техніки, а також принципи функціонування цих засобів та методи керування ними.

Назва **«інформатика»** утверджується в середині 60-х рр. ХХ ст. Вчені, що присвятили свої праці цьому напрямку науки, вважають Поля Отле «піонером інформатики», тому що багато з його ідей відповідають сучасному розвитку та завданням інформатики. І не тільки сучасному, тому що деякі «проєкти» Отле ще не впроваджено в життя, але можна очікувати на їх втілення у майбутньому.

У 50–60-і рр. XX ст. у центрі уваги фахівців – теоретиків і практиків документації – виступають поняття «інформації» та «комунікації». Починає усвідомлюватися той факт, що головною метою є не збір, збереження і надання документів, а забезпечення функціонування укладеної в документах інформації, її включення в систему суспільних комунікацій. Уявлення про документацію як інформаційно-комунікаційну діяльність, необхідну для існування будь-якої науки, було закладено ще в працях Поля Отле, тому перехід до «інформаційної науки» замість «документаційної» був природним і логічним. Значну роль у переорієнтації документації зіграла підвищена увага до можливостей ЕОМ щодо нагромадження й пошуку інформації.

У 60-і рр. XX ст. документаційні центри й інститути перейменовувалися в інформаційні. Формувалася єдина наука, що всебічно розглядає проблеми теорії інформації і комунікації, організацію процесів збору, збереження і пошуку інформації, у тому числі за допомогою сучасних засобів автоматизації.

На новій основі розглядалося інформаційне забезпечення науки, переважно наук точних, природничих і технічних. Нова наукова дисципліна одержала назву «теорія наукової інформації» або «теорія і практика науково-технічної інформації». Незабаром автори провідної концепції «теорії наукової інформації» Олександр Іванович Михайлов, Аркадій Іванович Чорний і Руджеро Сергійович Гиляревський дійшли висновку про необхідність змінити назву цієї наукової дисципліни на «**інформатику**». Щоби відрізнити інформатику, присвячену дослідженням науково-інформаційної діяльності, від технічної інформатики, пов'язаної з використанням комп'ютерів, вчені умовно перший напрям називають «науковою інформатикою». Розробляються різні концепції наукової інформатики, але завжди до числа основних понять цієї дисципліни належить «документ».

Одночасно з інформатикою на базі документаційних ідей сформувалася й інша наукова дисципліна – документалістика. На жаль, цю назву вже мав інший вид діяльності. Документалістика трактувалася як *жанр* літературних творів, що відтворюють справжні події, зображують реальних осіб, представляють документальні свідчення, а також літературні та інші (наприклад, кінематографічні) *твори*, що належать до цього жанру. Документалістикою називали і сам *вид діяльності*, в якому народжувалися такі твори.

Документалістика як дисципліна, яка розробляє теорію документа і продовжує традиції «документації», виникла одночасно з інформатикою. Найвідомішим представником документалістики того часу є **Геннадій Григорович Воробйов**, який стверджував, що наука документалістика орієнтується на найбільш широке визначення документа. «Динамічна інформаційна система» або «документальна динамічна система» при цьому розглядалася автором як «машина, ... в основі якої, з одного боку, лежить процес переробки з одержанням якісно нової інформації і, з іншого, – процеси обробки (запис, перетворення, передача, збереження, пошук, читання, розмноження, збір)» документальної інформації. «Документальна інформація» розглядалася автором як «вища

форма інформації», заснована на «інформації семантичній (інтелектуальній), властивій мислячій істоті – людині» [2]. В авторефераті докторської дисертації Г.Г. Воробйов розглядав документ як засіб комунікації, тобто обмежив сферу виникнення і дії документа комунікаційною діяльністю. Особливу увагу було приділено розробкам, що стосувалися нових для того часу форм запису інформації (на перфорованих картках і стрічках, призначених для «читання» та обробки інформації за допомогою ЕОМ).

Пізніше документалістика увійшла в єдину наукову спеціальність – «Документалістика, документознавство, архівознавство», де слугує теоретичним вступом до будь-якої з названих документознавчих дисциплін. Однак «документалістика» так і не стала заміною терміна «документація», що позначав наукову дисципліну, розроблювану Полем Отле. Найбільш придатним для цього вважаємо термін **документологія**, який був запропонований самим Полем Отле.

Розгляд розвитку наукових знань про документ до початку ХХ ст. показав, що наука про документ розвивалася поступово у різних напрямках. Найбільш відомим і загально визнаним є розвиток дипломатики, як науки, яка досліджує найдавніші документи дипломатичного та юридичного характеру: грамоти, акти тощо, їх тексти та оригінали. Разом з дипломатикою та на її підставі почали розвиватися дисципліни історичного джерелознавства: палеографія, епіграфіка, епістологія, кодикологія та інші. Однією з джерелознавчих дисциплін була й історична бібліографія. Подальший розвиток бібліографії засвідчив її самостійність, самовизначення як науки про книгу, що мала й синонімічну назву – книгознавство або бібліологія.

Розвиток всіх цих наукових дисциплін та інших знань, пов'язаних з практичною діяльністю щодо збирання, збереження та використання документів, зробив можливим на початку ХХ ст. виникнення єдиної науки про документ – документології. Розуміння її витоків та становлення є важливим для подальшого розвитку та обґрунтування її змісту вже у ХХІ столітті.

Примітки

¹ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. 1285 с.

² Папакін Г. Архів Скоропадських: фамільні архіви української еліти др. пол. XVII–XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. Київ, 2004. 420 с.

³ Езотерика (від грец. *ἐσotericός* – внутрішній) – специфічний погляд на внутрішньомістичну сутність людського життя. За версією езотериків, життя – це сукупність знань, відомостей, недоступних непосвяченим у містичні вчення людям, особливих способів сприйняття реальності, що мають таємний зміст і вираз у «психодуховних практиках».

⁴ Лепідоптерологія – розділ ентомології, що вивчає представників роду Лускокрилих (метеликів).

⁵ Черниш Н. Основи бібліології : навч. посіб. Київ : Наша культура і наука, 2014. 220 с.

⁶ Для визначення «півперіоду життя документів» спочатку визначається кількість посилань на літературу в усіх публікаціях журналу за рік. При цьому встановлюється кількість посилань на літературу певного року видання. Загальна кількість посилань ділиться пополам і визначається, за скільки років (починаючи з останнього, у зворотній хронології) опублікована ця кількість посилань (тобто, половина всіх посилань). Це і є «півперіод життя документів».

Список використаної літератури

1. Вікіпедія: вільна енциклопедія. – Електрон. дані. – Україна, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3m0DuLA> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
2. Воробьев Г. Г. Документ: информационный анализ / Г. Г. Воробьев – М. : Наука, 1973. – 255 с.
3. Историчне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко ; гол. ред. С. В. Головка. – Київ : Либідь, 2002. – 488 с.
4. Ковальчук Г. І. Книгознавство [Електронний ресурс] / Г. І. Ковальчук // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-8690> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
5. Кулешов С. Г. Документознавство [Електронний ресурс] / С. Г. Кулешов // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-20532> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
6. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми / С. Г. Кулешов. – Київ: УкрІНТЕІ, 1995. – 190 с.
7. Кулешов С. Г. Документознавство: історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов. – Київ, 2000. – 162 с.
8. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учеб. для студ. вузов культуры / Н. Н. Кушнарєнко. – 8-е изд., стер. – Киев : Знання, 2008. – 459 с. – (Высшее образование XXI века).
9. Ясь О. В. Бібліологія [Електронний ресурс] / О. В. Ясь // Українська бібліотечна енциклопедія / Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://goo.su/a4ig8M> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
10. Arntz H. Documentatio a documento / H. Arntz // Nachr. Docum. – 1954. – Vol. 5, no 4. – P. 171–179.
11. Malcles L.-N. Manuel de Bibliographie / L.-N. Malcles. – 3d ed. rev. – Paris : Presses Universitaires de France, 1976. – 398 p.
12. Otlet P. Traité de documentation: le livre sur le livre, théorie et pratique / P. Otlet. – Bruxelles: Editions Mundaneum, 1934. – 431 p.
13. Suski A. M. Analiza XX-wiecznych definicji dokumentu oraz proba ich uogolnienia / A. M. Suski // Akt. Probl. Snform. i Doc. – 1968. – Vol. 13, no. 4. – P. 18–22.

References:

- [1] *Vikipediia: vilna entsyklopediia [Wikipedia: The Free Encyclopedia]*. Available at: <https://goo.su/a4ig8M> (accessed 31.01.2023).
- [2] Vorobev G. G. *Dokument: informatsionnyy analiz [Document: information analysis]*. M., 1973. 255 p.
- [3] Kalakura Ya. S., Voitsekhivska I. N., Pavlenko S. F., Korolov B. I., Palienko M. H. *Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk [Historical source studies: textbook]*. Kyiv, 2002. 488 p.
- [4] Kovalchuk H. I. *Knyhoznavstvo. [The science of the book]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Available at: <https://esu.com.ua/article-8690> (accessed 18.02.2023).
- [5] Kuleshov S. H. *Dokumentoznavstvo [Documentary science]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Available at: <https://esu.com.ua/article-20532> (accessed 18.02.2023).
- [6] Kuleshov S. H. *Dokumentalni dzherela naukovoi informatsii: poniattia, typolohiia, istoriia typolohichnoi skhemy. [Documentary sources of scientific information: concept, typology, history of the typological scheme]*. Kyiv, 1995. 190 p.
- [7] Kuleshov S. H. *Dokumentoznavstvo: Istoriia. Teoretychni osnovy. [Documentary studies: History. Theoretical foundations]*. Kyiv, 2000. 162 p.
- [8] Kushnarenko N. M. *Dokumentovedeniye [Documentary science]*. Kyiv, 2008. 459 p.
- [9] Yas O. V. *Bibliolohiia [Bibliology]. Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://goo.su/a4ig8M> (accessed 18.02.2023).

- [10] Arntz H. Documentatio a documento [Documentation by document]. *Nachr. Docum. [News of documentation]*. 1954. Vol. 5, no.4. pp. 171–179.
- [11] Malcles L.-N. *Manuel de Bibliographie. [Bibliography Manual]*. Paris, 1976. 398 p.
- [12] Otlet P. *Traité de documentation: le livre sur le livre, théorie et pratique [Documentation treatise: the book on the book, theory and practice]*. Bruxelles, 1934. 431 p.
- [13] Suski A. M. Analiza XX-wiecznych definicji documentu oraz proba ich uogolnienia [Analysis of 20th-century definitions of a document and an attempt to generalize them]. *Akt. Probl. Snform. i Doc. [Act. Probl. Inform. and Doc.]*. 1968. Vol. 13, no. 4. pp.18–22.

Надійшла 01.03.2023 р.

Shvetsova-Vodka G.,

Doctor of Historical Sciences (Dr. Sc.),

Professor of the Department of Documentary Communications and Library business

Rivne State Humanitarian University,

St. S. Bandery, 12, Rivne, 33028

tel. (0362) 26 78 75

e-mail: shvetsova1943@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9842-6581>

**THE DEVELOPMENT OF DOCUMENT SCIENCES BEFORE
THE EMERGENCE OF DOCUMENTOLOGY AND ITS
FORMATION**

Summary

The article is devoted to the examination of one of the discussion problems of the science of the document: its formation in the conditions of the gradual development of various studies of the document. The purpose of the research: to show the common features and differences in the research of documents of official purpose and documents designed to preserve and disseminate knowledge; to justify the regularity of the emergence of a science that united all areas of document research – documentology.

The research is aimed at developing the general theory of the document. The article should refute the widespread opinion that documentology arose only in the 90s of the 20th century, and contribute to the further development of the theory of documentology.

The research methodology is based on historical and information-communication approaches, which allows characterizing a document of any purpose at the same time as a historical phenomenon and a product of information-communication activity.

As a result of the study, the regularity of the emergence and unity of the science of the document – documentology, which has several directions of document research, that have formed into independent sciences, is substantiated.

The results of the research will be used in educational and practical activities in the fields related to information and documentation. First of all, they will contribute to the definition and discussion of modern theoretical problems of documentology. In practical activities, the implementation of the results achieved by the general theory of the document, in particular the typology of the document, recommendations

on the preservation and use of documents, will be promoted in various fields of document science.

Consideration of the development of scientific knowledge about the document until the beginning of the 20th century, showed that the science of the document developed gradually in different directions. The most famous and generally recognized is the development of diplomatics, as a science that examines the oldest documents of a diplomatic and legal nature: letters, acts, etc., their texts and originals. Along with diplomatics and on its basis, the disciplines of historical sources studies began to develop: paleography, epigraphy, epistology, codicology, and others. Historical bibliography was one of the disciplines of sources studies. The further development of bibliography proved its independence, self-definition as the science of the book, which also had a synonymous name – bibliography or bibliology.

The development of all these scientific disciplines and other knowledge related to practical activities, dedicated to the collection, preservation and use of documents, made it possible at the beginning emergence of a single science about documents – documentology – in the 20th century. Understanding its origins and formation is important for further development and justification of its content in the 21st century.

Key words: history of document science, document theory, diplomatics, bibliography, bibliology, informatics, documentarics, documentology.

**ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

УДК 027.7:378.4(477.74–25)-057.177.3”1917/1922”
DOI [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1\(29\).280024](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1(29).280024)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, г. Одеса, 65029, Україна
тел.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

Мурашко Олена Сергіївна,

фахівець освітньої галузі
пров. Єлісаветградський, 5, м. Одеса, 65007, Україна
тел.: (+38) 067 743 13 29
e-mail: al76od@gmail.com

**ДОЛІ ОЧІЛЬНИКІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА НА ЗЛАМІ ЕПОХ (1917–1922)**

У статті розглянуто біографії та долі очільників Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на зламі епох у період 1917–1922 рр., коли на тлі суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій відбувалася реорганізація її підпорядкування, структури, штату та інших складових діяльності. У фондах Державного архіву Одеської області зберігаються історичні першоджерела, які дозволяють реконструювати окремі фрагменти їх біографій. На основі аналізу широкого кола історичних джерел та наукової літератури досліджено біографії трьох діячів бібліотечної справи, які представляли нову генерацію представників одеської наукової корпорації. Визначено фактори, що впливали на призначення представників нової генерації на посаду керівника бібліотеки та їх діяльність. Згадано про заходи, які вони проводили, займаючи посаду бібліотечного очільника, а також результати, досягнуті бібліотекою в окремо взятій період їхнього головування. Наведено результати просопографічного аналізу постатей керівників бібліотеки. Зроблено спробу визначити соціальний склад очільників як представників бібліотечної справи та простежити їх долі у контексті перипетій зазначеного періоду. Охарактеризовано умови роботи, матеріально-побутовий рівень та соціальний статус очільників. Проаналізовано загальні організаційні засади, зміст та напрями діяльності радянського уряду у справі реформування бібліотечної мережі вищої школи Одеси. Узагальнено зміни у складі та становищі співробітників бібліотеки. Дослідження присвячено вивченню маловідомих фактів біографій призабутих постатей очільників бібліотеки, які в епоху радикальних змін державного устрою і суспільства відіграли важливу роль у розвитку бібліотечної справи. Простежено суперечливі тенденції політики радянської влади, що супроводжували розвиток бібліотечної справи в Одесі та впливали на становище очільників бібліотек.

Ключові слова: Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова, Новоросійський університет, вища школа Одеси, бібліотечна справа, очільники, генерації, біографії, П. С. Шестериков, М. В. Смирнов, В.-П. Н. Павловський, Н. В. Лепляккіна, А. В. Флоровський.

Актуальним аспектом теми освоєння вітчизняної культурної спадщини є проблема особистісного початку в історико-культурних явищах та процесах. При цьому підході об'єктом дослідження стає людина, що належить певній епосі, спільності, місцевості, культурі. Тому одним з найперспективніших напрямів вивчення історії є просопографія – біографічна історія. Вивчення історії бібліотечної справи тісно пов'язане із проведенням подібних досліджень. Основними проблемами у вивченні цієї теми є збирання та аналіз інформації, визначення критеріїв вибору суб'єктів дослідження. Також необхідно враховувати географічний, хронологічний та соціальний критерії представників обраного сегменту.

У даній статті зроблена спроба проведення просопографічного дослідження щодо вивчення біографій та долі очільників Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова на зламі епох у період 1917–1922 рр., коли на тлі суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій відбувалася переформування її підпорядкування, структури, штату та інших складових діяльності. Як предмет дослідження будуть розглядатися біографії очільників та їх долі. Матеріалом для дослідження послужили документи фондів Державного архіву Одеської області, наукова література та інші опубліковані матеріали.

Револьюційні події 1917 р. не принесли істотних змін у життя бібліотеки, крім того, що відразу після лютневої революції Новоросійський університет (НУ), до структури якого вона входила, втратив статус імператорської установи. У період від березня 1917 р. до 28 квітня 1918 р. бібліотека як структурний підрозділ університету підпорядковувалася двовладдю: Міністерству народної освіти Тимчасового уряду та Секретаріату народної освіти Генерального секретаріату УНР. За часів уряду гетьмана П. Скоропадського вона підпорядковувалася Департаменту вищої школи Міністерства народної освіти (з червня 1918 р. – Міністерство народної освіти і мистецтв). З 14 листопада 1918 р., коли відбулася чергова зміна національних урядів, вона знаходилася у веденні Міністерства народної освіти Директорії¹. У ці часи очільником бібліотеки був **Петро Степанович Шестериков** (див. іл. 1) (1859–1929)² [39, с. 91–93], який свою службу в бібліотеці розпочав 15 листопада 1888 р. 4-м помічником бібліотекаря [6, арк. 2 зв., 12–13], з 4 жовтня 1905 р. виконував обов'язки бібліотекаря, а 6 липня 1910 р. його було затверджено на посаді бібліотекаря [6, арк. 7 зв.–9, 13 зв.–15], яка згідно з дореволюційним штатним розкладом університетів відповідала сучасному статусу директора. Отже, у період перших двох революційних років звичний хід життя провідного наукового книгосховища

¹ Детальніше див.: Левченко В.В. Українська революція 1917–1921 років – історичний рубіж у долях вчених-істориків Одеси. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2017. Вип. 15. С. 122–141.

² Про нього див.: Гольд Т.М. Пам'яті П.С. Шестерикова. Тр. Одес. гос. ун-та. Серія биол. наук. 1957. Т. 14, вип. 8. С. 215–219; Подрезова М.А., Самодурова В.В. Библиотекари Одесского (Новороссийского) университета – мировой науке. Вісн. Одес. нац. ун-ту. 2008. Т. 13, вип. 8: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. С. 11–22; Самодурова В.В. Человек двух страстей. Гербарная коллекция библиотекаря П.С. Шестерикова. Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2014. Т. 19, вип. 2. С. 19–37 та ін.

Одеси не змінився, окрім погіршення матеріального становища її співробітників, що було пов'язано із загальною кризою економіки в країні.

Перші кардинальні зміни в інфраструктурі бібліотеки відбулися навесні 1919 р., коли від 6 квітня до 23 серпня 1919 р. влада в Одесі належала більшовикам, які спрямували свої зусилля передусім на ліквідацію дореволюційної системи вищої освіти та мережі вищої школи. 14 квітня 1919 р. було реорганізовано систему управління НУ: від службових обов'язків було усунуто ректора, проректора, деканів і тимчасово призупинено збори Ради професорів. Тимчасове керівництво університету передали Революційній студентській раді, що складалася з семи осіб [47, с. 9]. Згодом керівні функції вишів було передано комісарам, а керівною структурою вищої школи Одеси стала Рада комісарів вищих навчальних закладів (РКВНЗ), яка реалізовувала декрети і розпорядження з реорганізації структури існуючої системи вищої освіти. Саме у цей час було проведено перші перестановки у кадрах бібліотеки, вчинені РКВНЗ на чолі з уповноваженим комісаром³ Народного комісаріату просвіти (НКП) УСРР М. Маличем, який прибув до Одеси з Харкова наприкінці квітня 1919 р. [41, с. 60]. 5 травня 1919 р. уповноважений Революційної студентської ради з управління університетом призначив комісаром бібліотеки університету, історико-філологічного, юридичного і економічного кабінетів та Музею витончених мистецтв НУ тридцяти однорічного студента IV курсу історико-філологічного факультету того ж університету В.-П. Н. Павловського (1888–19??) [8, арк. 119–120; 17, арк. 38, 81]. 17⁴ травня 1919 р. М. Малич, який також був комісаром НУ звільнив бібліотекаря П. С. Шестерикова «за вислогою років» та старших помічників бібліотекаря – І. І. Дусинського⁵ і Е. Ф. Люткевича [9, арк. 93; 13, арк. 47 зв.; 17, арк. 35], а на посаду бібліотекаря⁶ тимчасово призначив М. В. Смирнова (1883–19??) [5, арк. 2 зв.–3, 5, 32; 13, арк. 47 зв.].

³ Інститут уповноважених комісарів за призначенням НКО УСРР функціонував з березня 1919 р., їм надавалися надзвичайні повноваження для концентрації на місцях організації роботи Губернських відділів народної освіти (Губнарос) та керівництво діяльністю вишами [41, с. 60].

⁴ У науковій літературі має місце помилкове вказування цієї дати як 7 травня 1919 р. [39, с. 101].

⁵ Того ж місяця заарештовано і розстріляно чекістами. Див.: Одесский мартиролог. Данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти: историко-мемориальное издание. Т. 3 / сост.: Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. Одесса: ОКФА, 2005. С. 125–135.

⁶ У цей час назва посади очільника бібліотеки не була змінена на назву «комісар» [39, с. 93]. Посаду комісара більшовики впроваджували в кожній організації паралельно з безпосереднім її керівником, який виконував функції політичного представника робітничо-селянської влади та мав здійснювати фактичний всебічний контроль над діяльністю у всіх сферах відповідно до інтересів радянської влади. Згідно з інструкціями 1920–1922 рр. комісар був офіційним представником губернської влади, який щомісячно надавав звіт про діяльність очолюваної ним інституції. Усі усні розпорядження безпосередній очільник організації віддавав тільки з відома комісара, а письмові – за його підписом. У надзвичайних випадках комісар міг безпосередньо сам віддавати розпорядження, тільки повідомляючи про це очільника. У випадку незгоди з розпорядженням комісара, очільник не мав права зупинити розпорядження, а тільки міг повідомити про це вище керівництво. Комісар мав право зупинити розпорядження очільника, повідомляючи про це вище керівництво, накладати дисциплінарне стягнення на співробітників (згідно з особистою інструкцією), звільнити тих, хто порушував дисципліну, відмінити та призначити збори, проводити перевірку та ревізії. До обов'язків комісара входило: нести відповідальність за загальний стан діяльності організації, підтримувати дисципліну, підвищувати «якісну та кількісну продуктивність», контролювати роботу згідно з декретами, постановами та розпорядженнями радянського уряду, сприяти культурно-просвітній роботі. Співробітників комісар повинен був «направляти на шлях комуністичного будівництва» та проводити систематичні заходи щодо підвищення їх політичного рівня [41, с. 86–87].

Микола Васильович Смирнов народився 26 (14) жовтня 1883 р. у місті Ананьєві в родині спадкового дворянина [5, арк. 1 зв., 37], який обіймав посаду інспектора Ананьївської гімназії Василя Івановича та його дружини Анни Анісимовни. Вже 3 листопада (22 жовтня) того ж року в Миколаївській соборній церкві Ананьєва Херсонської єпархії М. В. Смирнова було охрещено. Його хрещеними батьками стали професор Варшавського університету О. І. Смирнов⁷ (старший брат В. І. Смирнова) та вдова священника Т. П. Любвіна [5, арк. 34]. За атестатом зрілості Ананьївської гімназії у вересні 1901 р. М. В. Смирнова було зараховано на відділення природничих наук фізико-математичного факультету ІНУ. У 1907 р. виконав усі умови навчального процесу, необхідні для дотримання правил щодо зарахування навчальних півріч, мав вісім зарахованих семестрів, що надали йому право складати іспити в екзаменаційній комісії, але цього він не зробив, тому диплом не отримав, а мав тільки свідоцтво про зарахування восьми семестрів [5, арк. 1 зв., 35–36]. За постановою управління Акцизними зборами Бессарабської губернії від 7 грудня 1909 р. з 10 грудня того ж року був призначений молодшим штатним роз'їзним контролером 1 округу [5, арк. 1 зв.–2, 5, 17–18]. Через три з половиною роки, у віці 29 років, М. В. Смирнов вирішив змінити галузь своєї діяльності та 19 січня 1913 р. подав прохання на ім'я ректора ІНУ про його зарахування на вакантну посаду помічника бібліотекаря. При цьому він вказав, що в 1907–1909 рр. служив у бібліотеці університету⁸ та «...маючи схильність до бібліотечної справи, бажав би знову бути призначеним на штатну посаду, що висвободилася зі звільненням г[осподина] Уразова» (тут і надалі: пер. наш – В. Л., О. М.) [5, арк. 5]. У свою чергу бібліотечна комісія університету, яка розглянула це прохання, ухвалила та доповіла ректору 6 березня 1913 р., що «...згідно з відгуком г[осподина] бібліотекаря, який особисто знав г[осподина] Смирнова, як людину, що вже працювала у бібліотеці університету, бібліотечна комісія не зустрічала би перешкод до призначення г[осподина] Смирнова на посаду штатного помічника бібліотекаря» [5, арк. 6, 42]. 23 березня 1913 р. на засіданні Правління ІНУ його було одногосно обрано на цю посаду, про що відповідно було подано клопотання на затвердження попечителю Одеського навчального округу В. М. Смольянінову, який резолюцією від 19 червня⁹ 1913 р. затвердив М. В. Смирнова на посаді помічника бібліотекаря ІНУ [5, арк. 1–2, 8–9, 21–25]. Ще через два роки, за пропозицією попечителя Одеського навчального округу від 10 червня 1915 р. його було затверджено на посаді старшого помічника бібліотекаря по

⁷ Олександр Іванович Смирнов (1842–1905) – російський літературознавець, випускник ІНУ, доктор філології, професор кафедри історії російської літератури Імператорського Варшавського університету, де читав лекції з історії давньої і нової руської літератури та проводив практичні заняття з історії руської мови. У 1880–1904 рр. редактор-видавець «Русского филологического вестника».

⁸ Документальні джерела, які б підтверджували цей факт, не виявлено.

⁹ Майже двомісячне вирішення попечителя Одеського навчального округу В. М. Смольянінова щодо затвердження М. В. Смирнова на посаді помічника бібліотекаря ІНУ було пов'язане із з'ясуванням питання наявності в нього диплому про вищу освіту, якого він не мав, та чи достатньо буде його освітнього цензу для виконання ним посадових обов'язків [5, арк. 10–16, 19–21].

штатам з 1 січня 1915 р. [5, арк. 1–2, 43–44 зв.]. При обранні на цю посаду бездоганну рекомендацію М. В. Смирнову 5 квітня 1915 р. дав голова бібліотечної комісії професор С. Г. Вилинський: «...і за відгуками г[осподина] бібліотекаря, і за моїми особистими спостереженнями, г[осподин] Смирнов більш за усіх інших помічників бібліотекаря заслуговує на посаду старшого помічника, бо виявляє видатну старанність і службове прагнення, а також відмінне знання усіх галузей бібліотечної справи; між іншим, маючи на увазі ці якості г[осподину] Смирнову доручалося виконання обов'язків бібліотекаря, коли г[осподин] Шестериков виконував обов'язки присяжного засідателя (незважаючи на те, що за посадою г[осподин] Смирнов не старший)» [5, арк. 44 зв.]. Скоріш за все, саме цей факт, що М. В. Смирнов часто виконував обов'язки бібліотекаря, дав підстави більшовикам призначити його тимчасовим бібліотекарем. Станом на 1 січня 1921 р. М. В. Смирнов разом із Л. К. Брун були єдиними з 37 осіб, хто залишився з числа дореволюційних співробітників бібліотеки. У 1921–1922 рр. М. В. Смирнов працював у бібліотеці на різних посадах: бібліотекаря, вченого секретаря [28, арк. 1–2, 33; 30, арк. 43, 85]. Займаючи посаду завідувача відділу навчальних посібників для студентів Головної бібліотеки вищої школи Одеси, з 31 січня 1923 р. він звільнився та перейшов до Одеської державної публічної бібліотеки, де його було обрано на посаду завідувача відділу книгокористування [30, арк. 43, 85, 90]. Вже працюючи в іншій бібліотеці, 19 травня 1923 р. він подав заяву на ім'я директора Головної бібліотеки вищої школи Одеси С. Л. Рубинштейна з проханням видати йому зарплатню за вересень 1922 р. – січень 1923 р. [43, с. 103]. Як закінчилося це питання на сьогодні сказати складно, але фактом є те, що на заяві не було жодної резолюції директора. Подальша доля М. В. Смирнова нам невідома, але, скоріш за все, впродовж 1920-х – 1940-х рр. він працював у Одеській міській публічній бібліотеці. Остання інформація про нього з відомих нам історичних джерел припадає на вересень–травень 1942 р., коли він як завідувач відділу бібліографії Одеської міської публічної бібліотеки отримав зарплату [33, арк. 52–53, 190].

Будучи призначеним 17 травня 1919 р. тимчасовим бібліотекарем М. В. Смирнов фактично бібліотекою не керував. Рішення щодо діяльності бібліотеки приймав комісар університету М. Малич, який, наприклад, дав розпорядження щодо розформування студентського відділу бібліотеки (див. дод. 7), яке тривало впродовж травня–червня 1919 р. [17, арк. 38, 81]. Виконавцем цих рішень був комісар бібліотеки В.-П. Н. Павловський, який у період травня–серпня 1919 р. індивідуально підписував офіційні документи бібліотеки, а 14 серпня 1919 р. навіть поставив підпис як завідувач та комісар бібліотеки [17, арк. 81, 140–141, 156]. Знаковою подією цього періоду в історії бібліотеки є той факт, що зміна назви очільника бібліотеки з «бібліотекаря» на «завідувача» відбулася у серпні 1919 р., а першим завідувачем став В.-П. Н. Павловський (див. дод. 9).

Владислав-Петро Норбертович Павловський народився 12 лютого (31 січня) 1888 р. у містечку Куманів Волинської губернії у родині купця 2 гільдії римо-католицького віросповідання Норберта-Станіслава та його дружини Франциски-Августи [4, арк. 4, 6, 52, 54–55]. Обряд його хрещення відбувся 6 травня (24 квітня) 1888 р. в Куманівському римо-католицькому приходському костелі [4, арк. 55]. Після закінчення Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії 1912 р. В.-П. Н. Павловський (див. іл. 2), не без труднощів з поданням документів (див. дод. 1), за свідоцтвом зрілості Острозької гімназії, де у травні–червні 1912 р. склав іспити, вступив на класичне відділення історико-філологічного факультету ІНУ [4, арк. 4, 14–15, 31–34, 54, 59], де навчався до 1920 р. [2, арк. 2]. Станом на червень 1916 р. за відведені на отримання вищої освіти чотири роки (вісім семестрів) встиг скласти іспити з 13 дисциплін шести семестрів, що зазначено у «Заліковому свідоцтві», виписаному 1 червня 1916 р., яке він відмовився отримувати, бо планував завершити навчання [2, арк. 10–10 зв., 54]. Відповідно до дозволу МНП від 30 вересня 1916 р. його було залишено на один рік [4, арк. 1, 4, 20–21, 24, 27], але і за цей навчальний рік він не зміг скласти іспити з дисциплін за два останні семестри. 13 січня 1917 р. у статусі студента IV курсу просив декана дозволити йому складати у січні «полукурсіві випробування» з психології, загального мовознавства, руської історії та вступу до філософії, на що отримав дозвіл [14, арк. 26]. 20 січня 1917 р. склав «полукурсіві випробування» з історії давньосхідного мистецтва приват-доценту О. Л. Коцейовському, на якому за відповідь на питання «Зображення книги мертвих» отримав оцінку «вельми задовільно» [12, арк. 31]. Цього ж року у приват-доцента О. Л. Коцейовського отримав залік за практичні заняття з історії Риму, але не склав просемінарії з давньосхідної історії [15, арк. 12]. Намагання В.-П. Н. Павловського покращити ситуацію з навчанням впродовж 1916/17 навчального року не дало позитивного результату, підтвердженням чого є «Залікове свідоцтво», виписане 3 жовтня 1917 р., яке свідчило про те, що за 1913–1917 рр. на курсових іспитах з тих же 13 дисциплін, що й рік тому, він отримав «вельми задовільні» оцінки, що дало підстави керівництву факультету зарахувати йому тільки 6 семестрів [2, арк. 1–1 зв.].

Для продовження навчання В.-П. Н. Павловському необхідно було сплачувати гроші за навчання, але такої можливості він не мав (див. дод. 4), бо матеріально був забезпечений слабо, тому кожного року до адміністрації університету надав свідоцтво про бідність. Відповідно кожного року перед адміністрацією університету клопотав про надання йому матеріальних пільг. Так, у 1913 р. отримував допомогу від університету (50 руб.) та від «Попечительства про недостатніх студентів» (20 руб.), а у весняному семестрі 1914 р. клопотав щодо надання матеріальної допомоги та звільнення від плати за навчання [19, арк. 6 зв.]. 6 травня 1917 р. він також звернувся до ректора НУ з проханням щодо видачі йому із сум «Попечительства про недостатніх студентів» 25 рублів

для сплати за весняний семестр 1917 р. На що виконуючий обов'язки ректора професор О. П. Доброклонський дав згоду [4, арк. 5].

Для отримання права продовжити навчання у 1917/18 навчальному році В.-П. Н. Павловський письмово звертався до міністра народної освіти (див. дод. 3), двічі до декана історико-філологічного факультету (див. дод. 4 і 5) та проректора (див. дод. 6). У результаті багатьох звернень 2 грудня 1917 р. постановою Правління НУ його було зараховано вільним слухачем історико-філологічного факультету (див. дод. 6). Вирішенню цього питання, скоріш за все, сприяла політична позиція В.-П. Н. Павловського, а точніше його провідна роль у сходках студентів історико-філологічного факультету (див. дод. 2), які із радістю зустріли Лютневу революцію та відразу розпочали диктувати керівництву факультету свої вимоги щодо змін навчального процесу і висловлювати незадоволення на адресу деяких викладачів [46, с. 133]. Продовження навчання В.-П. Н. Павловського тривало до 6 вересня 1919 р., коли за часів перебування в Одесі білогвардійців юридичною підставою для його відрахування була несплата за навчання [4, арк. 10–13], а фактично – його активна співпраця з більшовиками в період квітня–серпня 1919 р. З приходом 7 лютого 1920 р. до влади в Одесі знову більшовиків В.-П. Н. Павловський отримав можливість за каденції декана Є. П. Трифільєва закінчити восьмий семестр у весняному півріччі 1920 р. [2, арк. 2; 4, арк. 12–13]. З отриманням вищої освіти 30 квітня 1920 р. за відгуком професора Б. В. Варнеке його було залишено при факультеті для подальшої спеціалізації та підготовки до наукової діяльності [11, арк. 128].

31 травня 1919 р. В.-П. Н. Павловському було доручено обстеження бібліотек одеських вишів та створення необхідних комісій з приводу питання щодо об'єднання цих бібліотек в одну [8, арк. 134] відповідно до ідеї злиття усіх одеських вишів в «Об'єднану вищу школу Одеси» [17, арк. 125, 127, 131]. Незважаючи на реорганізацію мережі бібліотек одеських вишів, більшовики намагалися зберегти діяльність бібліотечної комісії університету. Так, 22 липня 1919 р. від історико-філологічного факультету для обрання 24 липня бібліотечної комісії університету представниками було висунуто дві особи: від викладачів Ф. Г. Александрова, а від асистентів С. В. Троїцького [17, арк. 125, 127, 131, 140–141].

Як комісар бібліотеки та кабінетів В.-П. Н. Павловський дуже багато корисного робив для своєї alma mater – історико-філологічного факультету НУ. 20 травня 1919 р. звернувся до завідувача історико-філологічного кабінету історико-філологічного факультету НУ Б. В. Варнеке з пропозицією щодо розширення площі цієї навчально-допоміжної структури, на що отримав згоду (див. дод. 7). Після цього цю ідею двічі висловив на засіданнях історико-філологічного факультету (24 і 31 травня 1919 р.). Якщо першу пропозицію професори відклали, то другого разу визнали цю ініціативу бажаною та доручили професорам Б. В. Варнеке, Ф. Г. Александрову, С. Г. Вилинському

і П. Й. Потапову вести перемовини з бібліотечною комісією щодо цього питання [13, арк. 50 зв.–51, 53–54]. Ліквідовуючи студентський відділ, бібліотечна комісія вирішила його книги передати до навчально-допоміжних установ університету, тому 17 червня 1919 р. В.-П. Н. Павловський звернувся до секретаря історико-філологічного факультету з проханням терміново створити комісію для розбору книжок за відділами: Богослов'я, руська словесність, історія (руська, загальна та окремих народів), грецькі та римські автори, слов'янська література, філософія, міфологія, витончені мистецтва, мовознавство, германо-романська література [17, арк. 81]. 17 червня 1919 р. на засіданні історико-філологічного факультету В.-П. Н. Павловський запропонував поповнити його навчально-допоміжні установи книгами студентської бібліотеки. З чим професори погодилися та для вирішення цього питання запропонували бібліотечній комісії запросити у кожному окремому випадку представників відповідних кафедр [13, арк. 59 зв.–60].

Замість трьох звільнених 17 травня 1919 р. співробітників бібліотеки до неї було прийнято двоє молодих осіб – М. М. Віркау і Ф. Є. Петруня. Усіх їх об'єднував той факт, що за фахом вони були істориками – випускниками історико-філологічного факультету НУ, не мали досвіду бібліотечної роботи [43, с. 82] та були добре знайомі з В.-П. Н. Павловським. Наприклад, Ф. Є. Петрунь разом з ним були підписантами звернення до адміністрації історико-філологічного факультету НУ від імені студентів, які на сході 19 березня 1917 р. висловили свої умови щодо змін у навчальному процесі (див. дод. 2).

Не вдаючись у причини та умови, в яких відбувався вибір напрямів розвитку молоді радянської держави, важливо зазначити, що після закінчення Громадянської війни політичне керівництво потребувало не лише впровадження та поширення комуністичної ідеології, а й обґрунтування юридично та історично свого права на державну владу. Фахівці дореволюційної генерації, незважаючи на їхню професійну підготовку, до такої роботи загальнодержавного та партійного значення, природно, були не готові. Отже, влітку 1919 р. стався перший період кардинальних змін кадрового складу бібліотеки, що було пов'язано із суспільно-політичними змінами в країні. Винятком цього факту стало те, що поповнення штату бібліотекарів відбулося за рахунок фахових істориків – випускників історико-філологічного факультету НУ, які були прихильниками радянської влади.

Усі нововведення в структурі та організації системи вищої школи Одеси, зокрема бібліотеки, впроваджені більшовиками влітку 1919 р., були зупинені військами генерала А. І. Денікіна, які ввійшли в Одесу 23 серпня 1919 р. та повернули порядки в усіх сферах життя, що діяли в дореволюційні часи. Комісари М. Малич і В.-П. Н. Павловський виїхали з міста, а останнього з них було звільнено з бібліотеки та студентського контингенту університету. До роботи в бібліотеці було повернуто Е. Ф. Люткевича і П. С. Шестерикова, який знову її очолив [8, арк. 297].

Незважаючи на сприйняття представниками монархічного ладу політики радянської влади та її реформ, все ж таки, деякі нововведення більшовиків прийшлися до вподоби професорам дореволюційної генерації. Так, декан історико-філологічного факультету НУ 23 серпня 1919 р. звертався з проханням до Правління університету щодо дозволу залишити за факультетом невеличку кімнату – професорську лекторію, яка за часів радянської влади була відведена йому з приміщень бібліотеки для кабінету декана і голови екзаменаційної комісії. На думку декана, бібліотека не зазнала б збитків від цієї передачі, тому що ця кімната раніше фактично не використовувалася, а для факультету вона бажана оскільки відвідувачі, що приходять до канцелярії, заважають прийому декана та його заняттям при сумісності в одній кімнаті канцелярії та його кабінету. Політичні опоненти більшовиків клопотання задовільнили [17, арк. 81, 177].

Білогвардійцям не вдалося довго протриматися в Одесі, 7 лютого 1920 р. до міста повернулася радянська влада. Відповідно до структури НКП УСРР керівництво у справах вищої освіти на місцях було передано Підвідділам вищої школи Губернського відділу народної освіти (Губнарос). В Одесі Підвідділ вищої школи¹⁰ почав працювати 23 лютого 1920 р., коли його новообраний завідувач – професор С. М. Щепкін – видав наказ про перехід всіх вишів до свого відомства [38, с. 18] та продовжив проводити реформу мережі вищої школи, розпочату РКВНЗ влітку 1919 р. Як і всі одеські виші бібліотеку було націоналізовано, а посаду бібліотекаря (П. С. Шестерикова вдруге було звільнено) замінили на посаду завідувача (див. дод. 9), яку зайняв В.-П. Н. Павловський [28, арк. 1–6], який до того ж з початку лютого 1920 р. був уповноваженим комісара Підвідділу вищої школи Одеси у справах бібліотеки [11, арк. 11, 38; 17, арк. 140–141, 156] та одного з вишів [35, арк. 228]. Незважаючи на радикальні дії нової влади продовжувала діяти бібліотечна комісія. Її членів, які емігрували перед вступом більшовиків до міста замінювали новими кандидатурами [11, арк. 38]. 26 червня 1920 р. завідувач бібліотеки В.-П. Н. Павловський (див. іл. 3) надав бібліотечній комісії список посад у бібліотеці та розподілу персоналу за характером виконання робіт, який нараховував 24 особи [9, арк. 155; 10, арк. 155–156 зв.].

З прийняттям у квітні 1920 р. рішення щодо закриття з 1 травня 1920 р. історико-філологічного і юридичного факультетів НУ та трансформації його

¹⁰ У проведенні реорганізації вищої школи в Одесі місцеві органи спирались виключно на активну підтримку з боку революційної частини студентства. Співробітниками підвідділу були тільки студенти одеських вишів: заступник завідувача А. А. Осипович (1895 р.н.) – студент II курсу механічного факультету Політехнічного інституту; уповноважені С. М. Ярошевський (1899) – студент II курсу юридичного факультету НУ, М. Б. Златопольський (1881) – студент IV курсу медичного факультету НУ, В.-П. Н. Павловський (1888) – студент IV курсу історико-філологічного факультету НУ, М. Ю. Бортник (1899) – студент III курсу фізико-математичного факультету НУ, М. Л. Гершкович (1892) – студент Вищого міжнародного інституту, О. В. Волошинов – студент III курсу Сільськогосподарського інституту, С. М. Раппопорт – студент IV курсу юридичного факультету НУ, Ягов (1899) – студент III курсу юридичного факультету НУ; діловод П. І. Фіргер (1900) – студент II курсу фізико-математичного факультету НУ [35, арк. 228].

інших структурних підрозділів [38, с. 18] адміністрація бібліотеки, відповідно до постанови та доручення Бібліотечної комісії від 3 травня 1920 р. щодо проведення ревізії, вирішила зажадати всі книги від професорів, викладачів, студентів, навчально-допоміжних установ університету, радянських і громадських установ та приватних осіб, взяті до 1 травня 1920 р. Для професорів і викладачів університету були встановлені терміни для повернення книг: юридичного й історико-філологічного факультетів – не пізніше 25 травня, фізико-математичного і медичного факультетів – не пізніше 10 червня. Усі інші категорії користувачів мали це зробити не пізніше 1 червня. У разі втрати книги передбачалося подання заяви для вироблення форми компенсації. Щодо осіб, які не підкорювалися рішенню постанови бібліотечної комісії, передбачалося вироблення заходів впливу [18, арк. 9–9 зв.].

Бібліотека у перший рік після ліквідації університету підпорядковувалась спеціальному Підвідділу вищої школи – Відділу наукового обслуговування Губнаросу, бо вважалася установою, в якій проводяться наукові дослідження, тому до квітня 1921 р. її куратором була Вчена рада Українського головного комітету професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (Головпрофос). У квітні 1921 р., після чергової реорганізації НКП УСРР, замість скасованої Вченої ради, у рамках Головпрофосу почав діяти Науковий комітет для організації та контролю діяльності науково-дослідних установ країни. Науковому комітету були підвідомчі дослідні кафедри, наукові товариства, обсерваторії, лабораторії, наукові музеї та інші науково-дослідні установи. В Одесі Науковий комітет через бібліотечну комісію Губернського комітету професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (Губпрофос) здійснював керування діяльністю Головної бібліотеки вищої школи Одеси [39, с. 134]. 21 березня 1921 р. Головну бібліотеку вищої школи Одеси у складі Бібліотечної мережі було перепідпорядковано Редакційно-видавничому та бібліотечному підвідділу Науково-організаційного відділу Губпрофосу. При Редакційно-видавничому та бібліотечному підвідділі було створено Редакційну колегію у складі І. Ю. Тимченка, В. В. Вороніна та В. М. Штейна, яка до 29 березня 1921 р. мала надати матеріали для друкування «Учёных записок высшей школы г. Одессы» [23, арк. 15–16]. 2 червня 1921 р. наказом № 15 Губпрофосу по Відділу наукового обслуговування при Бібліотечному підвідділі в якості дорадчого органу було створено Центральну бібліотечну комісію, до якої мали увійти по одному представнику від бібліотечних комісій інститутів, Головної бібліотеки та Бібліотечного підвідділу [23, арк. 38].

У серпні 1921 р. бібліотека зазнала нових змін. Згідно з наказом Губпрофосу за № 109 директором бібліотеки було призначено професора І. Ю. Тимченка, але наказом № 112 від 13 серпня 1921 р. це рішення було анульовано. З цього ж числа завідуючим бібліотеки залишався В.-П. Н. Павловський, а на виконання постанови Колегії Губнаросу Бібліотечний підвідділ відділу Наукового обслуговування Губпрофосу, у підпорядкуванні якого знаходилася бібліотека, з усім

апаратом переведено в підпорядкування Губернського комітету політичної просвіти (Губполітпрос), де всі бібліотеки губернії, незалежно від цілей, фондів і призначень, були об'єднані в загальну бібліотечну мережу [24, арк. 67]. При цьому, в бібліотечному підвідділі була організована особлива секція академічних бібліотек на чолі з В.-П. Н. Павловським [39, с. 134–135]. Положення щодо діяльності бібліотеки затверджено не було. Бібліотечна комісія обиралася зі складу провідних професорів вишів міста. Влітку 1921 р. членами цієї комісії були професори В. В. Воронін, Р. М. Волков, А. В. Флоровський, О. Я. Шпаков, Шостак та В. М. Штейн [24, арк. 67].

Якому підвідділу і відділу підпорядковувалася бібліотека впродовж наступних місяців 1921 р. через брак першоджерел встановити не вдалося, але однозначним фактом залишається те, що з 28 січня 1922 р. вона знову підпорядковувалася Одеському Губпрофосу. Поштовок для чергового перепідпорядкування бібліотеки став лист професора А. В. Флоровського від 23 січня 1922 р. на ім'я завідувача Губпрофосу Т. М. Внукова¹¹ (див. дод. 8). 28 січня 1922 р. у Головній бібліотеці вищої школи було проведено засідання Бібліотечної комісії, на якому були присутні О. Я. Шпаков, В. В. Воронін, Р. М. Волков, А. В. Флоровський, Ф. Г. Александров, Г. А. Секачев, Ю. Г. Оксман, О. Л. Летнік і Ф. С. Петрунь. Голова засідання О. Я. Шпаков повідомив усім про перехід бібліотеки у ведення Губпрофосу та її підпорядкування Науковому бюро. Бібліотечна комісія запропонувала обрати директора та, за прикладом Всеукраїнської національної бібліотеки, до керівництва долучити бібліотечний комітет, в який запропонувала переформувати існуючу бібліотечну комісію. Головою бібліотечного комітету бібліотечна комісія одногосно обрала професора І. Ю. Тимченка, про затвердження якого комісія клопотала перед Губпрофосом [29, арк. 10]. Незважаючи на те, що бібліотеку постійно передавали від одного підпорядкування до іншого це суттєво не відбивалося на її повсякденній роботі. Головна бібліотека вищої школи Одеси обслуговувала всі категорії викладачів і студентів вишів, продовжуючи при цьому створювати студентські бібліотеки у новостворених вишах.

Головним завданням бібліотеки на той час був порятунок книг, що гинули в умовах громадянської війни. До неї влилися книги з ліквідованих радянською владою навчальних закладів: Вищих жіночих курсів, Вищих жіночих медичних курсів, Інституту благородних дівчат, Кадетського корпусу, Юнкерського училища, Єпархіальної духовної семінарії, Англійського клубу, а також деяких приватних бібліотек, залишених власниками під час еміграції. Зі студентського відділу бібліотеки, дублетного фонду бібліотеки колишнього НУ та новопривбутих книг були сформовані студентські бібліотеки тих вишів, які з'явилися на уламках вищої школи дорадянської Одеси [39, с. 132–133]. До складу бібліотечної мережі входили бібліотеки Одеського гуманітарно-суспільного ін-

¹¹ Тихон Митрофанович Внуков (1890–1937) – освітянин, член РКП(б) з 1919 р. У 1921–1926 рр. завідувач Одеського губпрофосу. У 1926–1930 рр. ректор Одеського інституту народної освіти. У 1935–1937 рр. директор Одеського історико-археологічного музею. У 1937 р. репресовано.

ституту (ОГСІ, очільник – помічник бібліотекаря І.М. Троцький), Одеського фізико-математичного інституту (ОФМІ, бібліотекар В.Я. Яновська), Одеської медичної академії (ОМА, бібліотекар Ш.С. Мільман), Одеського політехнічного інституту (ОПІ, бібліотекар І.В. Серебряников), Одеського сільськогосподарчого інституту (ОСГІ, бібліотекар М.В. Смирнов), Одеського інституту народної освіти (ОІНО, бібліотекар Я.З. Берман), кабінету чистої математики (помічник бібліотекаря Є.Н. Лейненберг) [23, арк. 15–16] та робітничого факультету (бібліотекар Васильєва) [23, арк. 28]. Серед новостворених бібліотек виділялося книгосховище ОІНО (1920–1930), заснованого 23 червня 1920 р., який у 1920-х рр. став головним спадкоємцем НУ, більша частина науково-педагогічних кадрів якого склала ядро викладацького штату ОІНО, вносячи досвід «старої школи», «університетської науки» в нову освітню структуру, що сприяло її становленню як одного з провідних вишів УСРР, зокрема південного регіону, авторитетного центра культурного життя [39]. У першому навчальному році (1920/21) завідувачем бібліотеки ОІНО було обрано викладача української літератури А.В. Музичка [26, арк. 16, 24, 35]. У 1921/22 навчальному році завідувачем був Я.З. Берман [37, арк. 17–18; 23, арк. 15; 25, арк. 1–7; 36, арк. 57–58 зв.]. З 1 червня 1923 р. згідно з наказом по ОІНО від 2 червня 1923 р. були звільнені чотири бібліотекарі (Є.Н. Лейненберг, М.С. Луштак, Е.Г. Оксман, Є.Ф. Ролік) та шість представників технічного персоналу [21, арк. 65, 78]. Впродовж усього часу існування ОІНО в ньому постійно діяли дві бібліотеки: інституту та робітничого факультету [27, арк. 194].

Між бібліотеками новоутворених вишів було розподілено книжки студентського відділу бібліотеки НУ [48, с. 98], який планували розформувати ще влітку 1919 р. (див. вище). За особистим проханням 8 травня 1920 р. завідувача історико-філологічного кабінету історико-філологічного факультету НУ професора Б.В. Варнеке до відділу класичної філології кабінету із фондів студентського відділу згідно з рішенням Правління університету від 5 червня 1920 р. було передано по три екземпляри видань з класичної філології [10, арк. 80–83; 11, арк. 132, 144–145]. Відповідно до акту передачі книг, датованому 12 травня 1920 р. та підписаному хранителем бібліотеки Г.М. Доброловським, бібліотекарем М.В. Смирновим і завідувачем бібліотеки В.-П. Н. Павловським було передано 487 видань загальною кількістю 663 томів [10, арк. 84–85 зв.]. Отже, завдяки власним науковим інтересам професора Б.В. Варнеке історико-філологічний кабінет отримав суттєве поповнення, що мало сприяти покращенню навчальній і науковій діяльності студентів і викладачів, але вже не історико-філологічного факультету НУ, а соціогуманітарних відділень ОГСІ, який у 1920 р. було утворено на базі університету, а у 1921 р. трансформовано до структури ОІНО [41, с. 283–284].

З перших днів встановлення у лютому 1920 р. в Одесі радянської влади впродовж року і десяти місяців завідувачем бібліотеки був В.-П. Н. Павловський (див. дод. 9), який відіграв важливу роль у розвитку її діяльності. На-

весні 1920 р. разом з професорами Б. В. Варнеке, В. Ф. Лазурським і А. В. Флоровським він входив до складу комісії щодо обробки бібліотеки професора І. А. Линниченка [11, арк. 114]. Від 15 серпня 1920 р. згідно з наказом № 12 завідувача Управління вищими навчальними закладами Є. М. Щепкіна здійснював загальне керівництво короткостроковими курсами при бібліотеці вищої школи Одеси, на яких керівництво заняттями виконували бібліотекарі М. В. Смирнов, К. Б.-Й. Зеленецький, В. Я. Яновська, М. П. Єфремова та помічник бібліотекаря Ф. Є. Петрунь. Згідно з цим же наказом від 16 серпня 1920 р. В.-П. Н. Павловський вступив у виконання обов'язків уповноваженого УпВНЗ з бібліотечної та музейної мережі вищої школи Одеси [34, арк. 88, 108]. З 27 квітня 1921 р. відповідно до наказу завідувача Науково-організаційного відділу Губпрофосу завідував 6-ти місячними шкільно-академічними курсами, які мали тривати у період від 5 травня до 5 жовтня¹². Для прийому слухачів на курси було створено комісію у складі В.-П. Н. Павловського, Ф. Є. Петруня і М. Д. Бланка [23, арк. 34–35]. 14 травня 1921 р. відповідно до наказу по Науково-організаційному відділу йому було доручено організувати спеціальну історичну бібліотеку-читальню імені Є. М. Щепкіна; прийняти історико-філологічний кабінет колишнього історико-філологічного факультету Новоросійського університету та перетворити його на спеціальну літературно-лінгвістичну бібліотеку-читальню, а книги історичного змісту передати до історичної бібліотеки; прийняти бібліотеку античної культури¹³ [23, арк. 37–37 зв.]. За час керування Головною бібліотекою В.-П. Н. Павловським при ній було створено бібліотеку-музей, при якій на посаді помічника бібліотекаря від 10 травня 1921 р. було затверджено Н. А. Станіславського [23, арк. 38].

Активну участь В.-П. Н. Павловський брав у реалізації запропонованої ще у 1919 р. ідеї щодо заборони видачі з бібліотеки книг до дому, яка відповідно до наказу Науково-організаційного відділу Губпрофосу по Бібліотечній мережі вищої школи Одеси за № 9 від 11 квітня 1921 р. була доведена до логічного завершення, припинив видачу книг до дому із студентського відділу Головної бібліотеки. Усі без виключення особи, які мали на руках книги, повинні були здати їх у тижневий термін. Ті, хто не виконував цей наказ було вирішено позбавити права користування книжками в усіх бібліотеках вищої школи та віддати під суд [23, арк. 29–30]. Ці заходи мали продовження, коли 14 травня 1921 р. Науково-організаційний відділ наказом № 14 оголосив, що всі особи, які взяли книги у Головній бібліотеці до 1 травня 1921 р. зобов'язані повернути їх впродовж місяця. Для співробітників окремих вишів було встановлено спеціальні терміни, коли вони мали повернути книжки: 15–22 травня для працівників ОГСІ, 23–30 травня – ОФМІ й ОПІ, з 31 травня до 6 червня –

¹² Відповідно до цього терміну дії, то курси фактично були 5-ти місячними, а не 6-ти місячними.

¹³ Дозволимо собі припустити, що таку назву мала бібліотека Музею витончених мистецтв Новоросійського університету, розформованого в період 1921–1923 рр. Див.: Левченко В. В., Левченко Г. С. Музей изящних искусств Императорского Новороссийского университета: фонды, персоналии, судьба. *Вопросы музеологии*. 2012. № 2 (6). С. 105–113.

Медична академія, 7–14 червня – ОСГІ, ОІНО і робітничий факультет. Ті, хто не повернув би книжки планувалося віддавати до суду як «...викрадачів народного надбання». Завідувачу Головної бібліотеки пропонувалося терміново припинити видачу книг на абонемент до повернення взятих книг до 1 травня. Відповідно з 15 травня 1921 р. було встановлено нові вимоги і норми щодо видачі книг співробітникам вищої школи до дому: 1 категорія – старшим викладачам не більше 30 томів на 3 місяці; 2 категорія – молодшим викладачам (лектори, асистенти, лаборанти, ординатори), аспірантам, бібліотекарям і помічникам бібліотекарів не більше 20 томів на 3 місяці; 3 категорія – слухачам вищої школи, які проводили наукову роботу на спеціальні теми (за поданням посвідчення професора) та молодшому бібліотечному персоналу не більше 6 томів на 1 місяць. Усі інші особи повинні були користуватися книжками виключно в читальнях [23, арк. 37].

Паралельно з бібліотечною діяльністю у 1920–1921 рр. В.-П. Н. Павловський за сумісництвом викладав у декількох одеських вишах – ОІНО, Археологічному інституті, ОСГІ, ОМА [28, арк. 2, 5, 6]. Не дивлячись на активну діяльність у багатьох сферах вищої школи кар'єра В.-П. Н. Павловського закінчилася трагічно. Наприкінці грудня 1921 р. його було заарештовано, про що 31 грудня 1921 р. на загальних зборах (голова – бібліотекар Ф. Є. Петрунь, секретар – помічник бібліотекаря Ц. Ю. Авербах) колективу бібліотеки (були присутні 29 осіб) повідомив Ф. Є. Петрунь [28, арк. 4]. Які події призвели до арешту В.-П. Н. Павловського нам встановити не вдалося. Його подальша доля нам також на сьогодні залишається невідомою, але достовірним фактом є те, що його приватну бібліотеку, яка нараховувала біля п'яти тисяч томів, 16 травня 1922 р. було передано до Головної бібліотеки вищої школи. Передачу книг директору бібліотеки А. В. Флоровському з опечатаної квартири В.-П. Н. Павловського (за адресою вулиця Інститутська, будинок 25, квартира 11) у присутності голови домового комітету Гавриловчука та понятих здійснив представник Об'єднаного державного політичного управління Тогокайне¹⁴. Отже, В.-П. Н. Павловського було заарештовано ОДПУ. Трагічна доля В.-П. Н. Павловського певною мірою повчальна. Він з юності був зятим, переконаним революціонером, але, швидше за все, ідеї революції, що перемогла, розходилися з його ідеалами або з якимись іншими принципами. Революція, як відомо, «пожирає своїх дітей», що вона зробила і з тим, хто боровся за неї та поклав у цій боротьбі роки свого життя, сили та таланти, свою душу, усього себе.

У зв'язку з арештом В.-П. Н. Павловського 31 грудня 1921 р. на загальних зборах колективу бібліотеки тимчасовим заступником завідувача бібліотеки обрали Н. В. Леплявкіну [28, л. 4]. **Ніна Василівна Леплявкіна** (≈1889–19??) народилася у Ставрополі у родині колезького асесора православного віросповідання. У 1908 р. вона була зарахована на історико-філологічний факультет Одеських вищих жіночих курсів [20, арк. 1–2], які закінчила по історичному

¹⁴ ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 3–4.

відділенню з дипломом 1 ступеню [1, арк. 1]. У 1914 і 1916 рр. складала іспити в історико-філологічній іспитовій комісії ІНУ по історичному відділенню. Після представлення в іспитову комісію випускного твору рішенням засідань історико-філологічної комісії від 30 листопада 1916 р. та 30 листопада 1917 р. отримала диплом першого ступеню, датований 19 серпня 1919 р. за підписом декана історико-філологічного факультету, професора О.П. Доброклонського [20, арк. 3–4]. Станом на січень 1917 р. працювала писарем при бібліотеці ІНУ [7, арк. 41]. 6 жовтня 1919 р. її було зараховано на словесне відділення історико-філологічного факультету ІНУ [3, арк. 2]. У травні 1919 р. Н.В. Леплявкіну було обрано секретарем бібліотеки [11, арк. 11, 38; 17, арк. 140–141, 156]. Зі встановленням радянської влади 1920 р. впродовж цього і наступного років вона займала посаду бібліотекаря [28, арк. 1–6, 33], а згодом посідала різні посади: завідувач відділу книгообігу 1922 р. [24, арк. 23 зв.; 30, арк. 85], старшого бібліотекаря 1923 р. [31, арк. 2–3, 5], завідувач відділу книгокористування у 1924–1925 рр. [32, арк. 4]. У 1922 р. як завідувач відділу книгообігу Н.В. Леплявкіна разом із завідувачем відділу поповнення Ф.Є. Петрунем з метою підвищення освітнього цензу серед співробітників бібліотеки розробили та представили 22 лютого 1922 р. директору А.В. Флоровському на розгляд «Проект организации библиотечной работы Главной библиотеки Высшей школы», в якому акцентували увагу на «якісний підбір співробітників», про необхідність «залучення до роботи в книгосховищах кваліфікованих, інтелегентних, із середнім освітнім цензом співробітників» [45, с. 45–47]. Подальша доля Н.В. Леплявкіної невідома. Виходячи навіть з стислого обсягу інформації щодо її постаті, Н.В. Леплявкіна безумовно заслуговує на висновок, що в історії бібліотеки вона відіграла важливу роль, ставши першою жінкою, яка її очолювала.

Не дивлячись на успіхи Н.В. Леплявкіної у навчанні та відповідального ставлення до роботи, досвіду для керування провідною науковою бібліотекою Одеси їй не вистачало. Тому 28 січня 1922 р. при Головній бібліотеці вищої школи було проведено засідання Бібліотечної комісії, на якому були присутні О.Я. Шпаков, В.В. Воронін, Р.М. Волков, А.В. Флоровський, Ф.Г. Александров, Г.А. Секачев, Ю.Г. Оксман, О.Л. Летнік і Ф.Є. Петрунь. Представники одеської наукової корпорації на посаду директора одногосно обрали професора **Антонія Васильовича Флоровського**¹⁵ (див. іл. 4), «як особа за своєю підготовкою та за своїм бібліотечним стажем найбільш підходить для заміщення цієї посади» [39, с. 136]. За критерієм бібліотечного стажу А.В. Флоровським

¹⁵ Про нього див.: Попова Т.М. Флоровський Антоній Васильович. *Професори Одеського (Новоросійського) університету*. Одеса, 2000. Т. 4. С. 294–299; Галяс В.Т. Русский историк-славист А.В. Флоровский. *Дерибасовская – Ришельевская: лит.-худож., ист.-краевед. иллюстрир. альм.* Одесса, 2003. № 15. С. 9–24; Листи Антонія Флоровського до В.Т. Галяса. *Василь Терентійович Галяс (біографічні матеріали до 85-річчя з дня народження)* / упоряд. В.М. Хмарський. Одеса, 2006. 82 с.; Попова Т.Н. Антоній Васильевич Флоровский: европеец поневоле. *Попова Т.Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика.* Одесса: Бондаренко М.А., 2017. С. 254–275 та ін.

дійсно був єдиним серед усіх професорів вищої школи Одеси, хто мав досвід керування бібліотекою. У період від березня до грудня 1921 р. він був директором Одеської міської бібліотеки (колишньої публічної), директором якої у 1896–1919 рр. був його дядя професор М.Г. Попруженко. Вже 10 лютого 1922 р. на об'єднаному засіданні Комітету Губпрофосу та пленуму Наукового бюро під головуванням Т.М. Внукова та присутності провідних професорів вищої школи Одеси (Ч.Д. Кларк, В.Ф. Каган, І.Ю. Тимченко, А.М. Кангер, Е.Я. Немировський, Л.І. Мандельштам, Б.М. Кандиба, М.Д. Папалексі, Д.К. Третьяков, М.М. Костямін, Д.А. Лоевецький, Г.К. Сулов, П.І. Петренко-Критченко, О.О. Браунер, Б.П. Бабкін, Є.П. Трифільєв, Б.В. Варнеке, І.Є. Корнман, К.Є. Храчевич, І.Р. Рапопорт, І.І. Герліх, Розенбаум, Малашин, О.Ф. Малєєв, Й.Л. Аннов, М.М. Розенталь, О.Я. Шпаков, Є.С. Бурксер, Л.Б. Бертенсон, Д.А. Крижановський, Дегтярьов) директором Головної бібліотеки вищої школи було обрано професора А.В. Флоровського (1884–1968) [24, арк. 55; 39, с. 136]. Отже, А.В. Флоровський є єдиним вченим в історії Одеси, хто був директором двох найстаріших і провідних книгосховищ не тільки Південної Пальмири, а й загалом півдня України.

Очолити колишню університетську бібліотеку, А.В. Флоровський організував справу таким чином, що в ній функціонувала постійна виставка новопрیدбаних книжок, активно йшла робота із розбирання і впорядкування книг, які надійшли на зберігання у дореволюційний час [39, с. 138]. На посаді директора бібліотеки А.В. Флоровський фактично працював 6 місяців і 7 днів¹⁶. У ніч з 17 на 18 серпня 1922 р. його разом з іншими 16 викладачами було заарештовано. Підставою для цього була не професійна діяльність вчених, а їхня класова приналежність, прихильність до політичних поглядів опозиційних партій, не приховування свого невдоволення реформами радянської влади у справах вищої школи, що стало причиною їх потрапляння до проскрипційних списків, в яких фігурували ті, з ким домовитися і залучити на свій бік більшовикам не вдалося. Підсумком боротьби радянської влади з інакомислячими діячами культури стала їх висилка за кордон, яка в аналі історії увійшла під назвою «філософський пароплав»¹⁷. А.В. Флоровського ще з двома колегами (Б.П. Бабкін, Г.А. Секачов) було вислано 19¹⁸ вересня 1922 р. до Константинополю [42, с. 114].

З арештом А.В. Флоровського бібліотека довгий час не могла залишатися без очільника. Тому через 13 днів після його арешту – 1 вересня 1922 р.

¹⁶ У науковій літературі існують помилкові підрахунки щодо терміну роботи А.В. Флоровського в Головній бібліотеці вищої школи Одеси, які дорівнюють 8 місяців [39, с. 138].

¹⁷ Подробіці щодо висилки одеських вчених за цією акцією див.: Левченко В.В. Одесские учёные – пассажиры «философского парохода»: к истории высылки интеллигенции в 1922 г. *Юго-Запад. Одессика: ист.-краеведч. науч. альм.* 2008. Вып. 5. С. 162–182; Його ж. «Философский пароход»: к вопросу о депортации одесских учёных в 1922 г. *Проблемы славяноведения: сб. науч. ст. и материалов.* 2008. Вып. 10. С. 125–137; Його ж. Одесские учёные – пассажиры «философского парохода». *Былые годы.* 2013. № 1 (27). С. 111–119; Його ж. История «Философского парохода» из Одессы: события, факты, люди. *Соловьёвские исследования.* 2013. Вып. 2 (38). С. 94–106 та ін.

¹⁸ В історіографії існує неправильно вказана дата висилки А.В. Флоровського з Одеси за кордон – 1 вересня 1922 р. [39, с. 139].

наказом Одеського Губпрофосу тимчасово виконуючою обов'язки директора було призначено Н. В. Леплявкіну [30, арк. 79]. Знову як і напочатку 1922 р. через відсутність досвіду керування бібліотекою Н. В. Леплявкіна не підходила губернському керівництву на постійну посаду директора. Тому наказом Губпрофобра (№ 88) від 14 жовтня 1922 р. з 13 жовтня¹⁹ 1922 р. на цю посаду було призначено *Сергія Лазаровича²⁰ Рубинштейна* (див. дод. 9) [22, арк. 21, 31; 30, арк. 87], який впродовж наступних майже восьми років (до 26 серпня 1930 р.) займав посаду директора бібліотеки [42]. Кандидатуру С. Л. Рубинштейна було обрано не випадково. Крім того, що він був доктором наук, до того ж він був добре обізнаний з роботою бібліотек європейських країн, наприклад, Німеччини, де протягом 1909–1913 рр. навчався в університетах Фрайбурга і Марбурга, а в 1913–1914 рр. працював у Берлінському університеті. Саме цей факт був підставою для того, що з метою поповнення Всенародної Бібліотеки УАН новими науковими виданнями 24 травня 1920 р. на надзвичайному Спільному зібранні було прийнято рішення про відрядження С. Л. Рубинштейна як представника академії до столиці Німеччини для закупівлі та замовлення книжок [40, с. 456].

В якості висновку наголосимо, що період 1919–1922 рр. був часом кардинальних змін кадрового складу бібліотеки, що було пов'язано із суспільно-політичними змінами в країні. Перетворення, що почалися в період частішої зміни влади в Одесі на тлі революційних подій, стосувалися не тільки самого університету, але і бібліотеки та зокрема деяких її співробітників. На зламі 1910-х – 1920-х рр. тривалий час спостерігалася складна ситуація із визначенням кандидатури на посаду очільника бібліотеки (бібліотекаря, завідувача, директора), коли ними ставали як представники дореволюційної генерації (П. С. Шестериков, М. В. Смирнов, А. В. Флоровський), так і нової – ранньорадянської (В.-П. Н. Павловський, Н. В. Леплявкіна, С. Л. Рубинштейн) (див. дод. 9). Більшість з них мали якісну освіту (П. С. Шестериков, Н. В. Леплявкіна, А. В. Флоровський, С. Л. Рубинштейн), були захоплені бібліотечною справою та мали складні долі, що не дало можливість простежити біографії В.-П. Н. Павловського і Н. В. Леплявкіної до кінця. Усі очільники бібліотеки не лише були її керівниками, а й плідно працювали на користь розвитку бібліотечної справи, реорганізації її інфраструктури тощо. Особливо показова у цьому плані діяльність А. В. Флоровського, який став єдиним одеським вченим, хто був директором двох найстаріших і провідних книгосховищ не тільки Одеси, а й загалом півдня України. Незважаючи на зміну епох, яка розпочалася у 1919–1922 рр., бібліотека Новоросійського університету, в результаті її карколомної трансформації та перетворення на Головну бібліотеку вищої школи Одеси залишалася провідним, потужним і авторитетним осередком бібліотечної мережі Південної Пальмири.

¹⁹ В історичній літературі має місце дата 13 листопада 1922 р., яка є невірною [39, с. 139–140].

²⁰ Левченко В. В. Рубинштейн Сергій Лазарович. *Дослідники історії Південної України: бібліобліогр. довід.* / упоряд. І. Лиман. Київ, 2016. Т. 2. С. 308–312.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 45. – Оп. 1. – Спр. 591. – 1 арк.
2. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 1. – Спр. 755. – 25 арк.
3. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 158. – 1 арк.
4. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 220. – 60 арк.
5. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 1629. – 44 арк.
6. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 1751. – 167 арк.
7. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2003. – 195 арк.
8. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2026. – 317 арк.
9. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2047. – 115 арк.
10. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2050. – 177 арк.
11. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2051. – 156 арк.
12. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2558. – 51 арк.
13. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2560. – 132 арк.
14. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2705. – 149 арк.
15. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2706. – 203 арк.
16. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2707. – 80 арк.
17. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2710. – 265 арк.
18. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2718. – 23 арк.
19. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 3075а. – 8 арк.
20. ДАОО. – Ф. 334. – Оп. 3. – Спр. 879. – 4 арк.
21. ДАОО. – Ф. Р-150. – Оп. 1. – Спр. 446. – 319 арк.
22. ДАОО. – Ф. Р-1287. – Оп. 1. – Спр. 16. – 143 арк.
23. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 9. – 53 арк.
24. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 167. – 112 арк.
25. ДАОО. – Ф. Р-1593. – Оп. 1. – Спр. 3. – 11 арк.
26. ДАОО. – Ф. Р-1593. – Оп. 1. – Спр. 399. – 40 арк.
27. ДАОО. – Ф. Р-1593. – Оп. 1. – Спр. 597. – 200 арк.
28. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 1. – 105 арк.
29. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 14. – 17 арк.
30. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 19. – 116 арк.
31. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 31. – 146 арк.
32. ДАОО. – Ф. Р-1724. – Оп. 1. – Спр. 62. – 10 арк.
33. ДАОО. – Ф. Р-3032. – Оп. 1. – Спр. 1. – 190 арк.
34. ДАОО. – Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Спр. 1. – 129 арк.
35. ДАОО. – Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Спр. 5. – 575 арк.
36. ДАОО. – Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Спр. 15. – 58 арк.
37. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 349. – 203 арк.
38. Высшая советская школа в Одессе // Вестн. Одес. губерн. отд. нар. образования. – 1920. – № 4. – С. 17–20.
39. Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, 1817–2017: [монографія] / М.В. Алексєєнко, М.О. Подрезова, О.В. Полевщикова, В.П. Пружина, В.В. Самодурова; авт. вступ. ст. та наук. ред. І.М. Коваль; відп. ред. М.О. Подрезова; бібліогр. ред. О.С. Мурашко; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса: ОНУ, 2017. – 292 с.
40. Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали / упоряд.: В.Г. Шмельов [та ін.]; відп. ред. П.С. Сохань. – Київ: Наук. думка, 1993. – 571 с.
41. Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту / В.В. Левченко; відп. ред. В.М. Хмарський; наук. ред. Т.М. Попова. – Одеса: ТЕС, 2010. – 428 с.
42. Левченко В.В. Одесские учёные – пассажиры «философского парохода» / В.В. Левченко // Былые годы. – 2013. – № 1 (27). – С. 111–119.
43. Левченко В.В. Роль одеських вчених-істориків у розвитку інфраструктури Наукової бібліотеки Одеського (Новоросійського) університету у першій половині ХХ століття / В.В. Левченко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2017. – Т. 22, вип. 2 (18). – С. 77–105.

44. *Левченко В.В.* Сергей Леонидович Рубинштейн: грани интеллектуальной биографии одесского периода (1910–1920-е гг.) / В.В. Левченко // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство.* – 2013. – Т. 17, вип. 2 (8) за 2012. – С. 109–124.
45. *Левченко В.В.* Судьбы сотрудников научной библиотеки Одесского университета на фоне социально-политических трансформаций первой трети XX века / В.В. Левченко // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство.* – 2013. – Т. 18, вип. 1 (9). – С. 26–49.
46. *Одесский университет за 75 лет (1865–1940)* / отв. ред. К.П. Добролюбский. – Одесса: [б.и.], 1940.– 197 с.
47. *Очерк деятельности Одесского Сквуза* // *Высшая школа: бюл. Одес. СКВУЗА.* – 1920. – № 1. – С. 9–11.
48. *Самодурова В.В.* Научная библиотека Одесского университета в 1920-е гг. / В.В. Самодурова // *Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: Історія, проблеми, перспективи : зб. ст. / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Наук. б-ка.* – Одеса : Астропринт, 2003. – С. 97–106.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 1, dossier 591.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 1, dossier 755.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 158.
- [4]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 220.
- [5]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 1629.
- [6]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 1751.
- [7]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2003.
- [8]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2026.
- [9]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2047.
- [10]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2050.
- [11]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2051.
- [12]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2558.
- [13]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2560.
- [14]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2705.
- [15]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2706.
- [16]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2707.
- [17]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2710.
- [18]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2718.
- [19]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 3075a.
- [20]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 334, inventory 3, dossier 879.
- [21]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-150, inventory 1, dossier 446.
- [22]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1287, inventory 1, dossier 16.
- [23]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1395, inventory 1, dossier 9.
- [24]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1395, inventory 1, dossier 167.
- [25]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1593, inventory 1, dossier 3.
- [26]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1593, inventory 1, dossier 399.
- [27]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1593, inventory 1, dossier 597.
- [28]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1724, inventory 1, dossier 1.
- [29]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1724, inventory 1, dossier 14.
- [30]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1724, inventory 1, dossier 19.
- [31]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1724, inventory 1, dossier 31.
- [32]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1724, inventory 1, dossier 62.

- [33]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-3032, inventory 1, dossier 1.
- [34]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-5432, inventory 1, dossier 1.
- [35]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-5432, inventory 1, dossier 5.
- [36]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-5432, inventory 1, dossier 15.
- [37]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. Fund 166, inventory 3, dossier 349.
- [38]. Vysshaya sovetskaya shkola v Odesse [Higher Soviet School in Odessa]. *Vestnik Odesskogo gubernskogo otdela narodnogo obrazovaniya* [Bulletin of the Odessa provincial department of public education], 1920, no. 4, pp. 17–20.
- [39]. *Dva stolittia sluzhinnia knyzi. Istorii Naukovoï biblioteky Odesskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova, 1817–2017* [Two centuries of service to the book. History of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University, 1817–2017]. Odesa, 2017, 290 p.
- [40]. *Istoriia Akademii nauk Ukrainy* [History of the Academy of Sciences of Ukraine], 1918–1923. Kyiv, 1993, 571 p.
- [41]. Levchenko V. *Istoriia Odesskoho institutu narodnoi osvity (1920–1930): pozytyvnyi dosvid nevdaloho eksperymentu* [The History of Odessa Institute of Public Education (1920–1930): positive experience of a failed experiment]. Odesa, 2010, 428 p.
- [42]. Levchenko V. Odesskie uchenye – passazhiry «filosofskogo parokhoda» [Odessa scientists are passengers of the «philosophical steamship»]. *Bylye Gody*, 2013, no. 1, pp. 111–119.
- [43]. Levchenko V. Rol odeskykh vchenykh-istorykiv u rozvytku infrastruktury Naukovoï biblioteky Odesskoho (Novorossiiskoho) universytetu u pershii polovyni XX stolittia [The role of odessian scientists-historians in the development of the infrastructure of the Scientific library Odessa (Novorossiysk) university in the first half of the XX century]. *Odesa National university herald. Series: Library studies, bibliography studies, bibliology*, 2017, vol. 22, iss. 2(18), pp. 77–105.
- [44]. Levchenko V. Sergey Leonidovich Rubinshteyn: grani intelektualnoy biografii odesskogo perioda [Sergey Leonidovich Rubinstein: aspects of intellectual biography in Odessa period (1910–1920)]. *Odesa National university herald. Series: Library studies, bibliography studies, bibliology*, 2013, vol. 17, iss. 2 (8) for 2012, pp. 109–124.
- [45]. Levchenko V. Sudby sotrudnikov nauchnoy biblioteki Odesskogo universiteta na fone sotsialno-politicheskikh transformatsiy pervoy treti XX veka [Fates of employees of the University Scientific library of Odessa on the background of social and political transformations of the first third of 20th century]. *Odesa National university herald. Series: Library studies, bibliography studies, bibliology*, 2013, vol. 18, iss. 1 (9), pp. 26–49.
- [46]. *Odesskiy universitet za 75 let* [Odessa University for 75 years]. Odesa, 1940, 197 p.
- [47]. Ocherk deyatelnosti Odesskogo Skvuza [Essay on the activities of the Odessa Council of Commissioners of Higher Educational Institutions]. *Vysshaya shkola* [Higher school], 1920, no. 1, pp. 9–11.
- [48]. Samodurova V. V. Nauchnaya biblioteka Odesskogo universiteta v 1920-e gg. [Scientific Library of Odessa University in the 1920s]. *Naukova biblioteka v suchasnomu suspilstvi: Istorii, problemy, perspektivy* [Scientific library in modern society: History, problems, prospects], Odesa, 2003, pp. 97–106.

Надійшла 29.04.2023 р.

ДОДАТКИ²¹

Додаток 1

**Лист В.-П. Н. Павловського до канцелярії ІНУ
від 23 серпня 1912 р.**

В канцелярію Імператорського Новоросійського університета
Владислава-Петра Норбертовича Павловського

Канцелярія університета потребує неможливого: свідательства благонадежности на руки не видають, следовательно я его прислать не могу. Не могу также заставить и губернатора Волынского поспешить с высылкой сведений обо мне. Прошение о свідательстве о благонадежности я подал тотчас по получении свідательства зрелости; подать же раньше было трудно, так как без свідательства зрелости, по существующим правилам, хлопотать о приеме в высшее учебное заведение нельзя. Сегодня я подал прошение губернатору Волынскому об ускорении высылки свідательства моей благонадежности. Свідательство от губернатора, раньше или позже, – получится. Что мое прошлое в политическом отношении безукоризненно, свідательствуют полученное мной недавно (2 ½ мес[яца]) свідательство зрелости. Прошу меня зачислить условно, если к 1-му октября свідательство не получится, я уйду из университета. Я не хочу пропускать лекции ни одной. Если же такого условного зачисления быть не может, к 10-му сентября прошу прислать мне документы, т[ак] к[ак] тогда я буду еще иметь возможность поступить в Киевский коммерческий институт.

Владислав Павловский

P. S. Извещение об условном приеме, или об отказе в приеме, прошу возможно скорей прислать под адресом:

Г[ород] Острог Волын[ской] губ[ернии]. Кидры дом Александровича

23 августа 1912 г[ода]

P. P. S. Обязательство представляю.

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 220, арк. 32–32 зв. Рукопис. Лист.

²¹ Представлені документи публікуються мовою оригіналу, з наведенням відповідно до правил орфографії та пунктуації сучасної російської мови. Скорочення слів, що зустрічаються в тексті, розшифровані в квадратних дужках.

**Клопотання, уповноважених сходки студентів
історико-філологічного факультету НУ від 10 квітня 1917 р.**

В историко-филологический факультет Новороссийского университета Студенты всех отделений и курсов историко-филологического факультета Новороссийского Университета, собравшись 19 сего марта на сходку, которая происходила под председательством прив[ат]-доц[ента] В.Ф. Лазурского, единогласно постановили уполномочить студентов Н.В. Ненадкевича, В.-П. Н. Павловского, Ф.Е. Петруня, Н.Г. Прудникова обратиться в историко-филологический факультет Новороссийского университета с нижеследующим ходатайством.

В виду того, что настоящий академический год протекал в весьма неблагоприятных условиях для работы, а также в виду того, что последние события отвлекли и будут отвлекать студенчество от чисто-академической деятельности, текущий же момент требует от студенчества интенсивного труда вне университета, имеем честь просить историко-филологический факультет принять в связи с переживаемым моментом нижеуказанные меры, которые облегчили бы студенчество в выполнении его очередных задач.

- 1) Не применять по окончании весенней сессии экзаменов 126 ст. (т.е. увольнение студентов) за незачет семестров, выдачу зачетных свидетельств лицам, пробывшим 2 года на последнем курсе, перенести, в случае их желанья, на осень)
- 2) Упразднить повторные записи на лекции и разрешить держать экзамены по прослушанным курсам любой давности.
- 3) Принять министерские нормы преподавания и зачета семестров в той форме, какая принята на историко-филологическом факультете Петроградского университета, т.е. сделать необязательными следующие предметы: а) на всех отделениях: 1) Богословие и 2) второй новый язык; в) на классическом отделении: 1) санскрит, 2) историю византийской литературы, и 3) историю Востока, как самостоятельный предмет; на славяно-русском отделении: 1) санскрит, 2) историю византийской литературы, 3) историю византийского и русского искусства и 4) историю русской церкви; на историческом отделении: 1) историю русской церкви, 2) второй курс по русской словесности, 3) политическую экономию и 4) введение в славяноведение.

Упразднить все повторные испытания.

Ограничить обязательность практических занятий 8-часовой нормой на каждом отделении.

В связи с этим ходатайствуем о принятии министерских норм для зачета семестра.

О вышеизложенном ходатайствуют, уполномоченные сходкой студентов историко-филологического факультета Новороссийского университета, студенты:

Н. В. Ненадкевич
В.-П. Н. Павловский
Ф. Е. Петрунь
Н. Г. Прудникова

10/IV 1917 г[ода]

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2707, арк. 55–55 зв. Рукопис. Лист.

Додаток 3

Клопотання В.-П. Н. Павловського міністру народної освіти від 22 липня 1917 р.

Господину министру народного просвещения

На усмотр[ение] фак[ультета]

1/VIII

Студента Новороссийского университета
историко-филологического факультета
(пробывшего на 4-м курсе 2 года)

Владислава-Петра Норбертовича Павловского

ПРОШЕНИЕ

Честь имею просить господина министра Народного просвещения распространить на меня постановление историко-филологического факультета Новороссийского университета, справку о котором прилагаю (№ 139).

Факультет, издавая это постановление, не оговорил, как будет со студентами, которым исполнилось 27 лет. Я состою ратником государственного ополчения II-го разряда призыва 1909 года и пользовался отсрочкой до 1-го июня 1917 г[ода] для сдачи полукурсовых испытаний и получения зачетного свидетельства. Весной текущего года академическая жизнь протекала в условиях, препятствующей сдачи необходимых экзаменов студенты IV курса более молодого возраста, согласно постановлению факультета, могут восполнить это предстоящей осенью. Декан факультета, опираясь на прежние постановления Министерства народного просвещения, не счел нужным предоставить эту льготу и мне.

Так как зачетное свидетельство мной еще не получено, то прошу разрешить мне сдавать недостающие экзамены для получения зачетного свидетельства в осенней экзаменационной комиссии, перенесение этих испытаний в Государственную комиссию так осложнит работу, что не успею до 15-го октября закончить государственные экзамены.

Полукурсовые испытания начнутся в Новороссийском университете 21-го августа, поэтому прошу известить декана историко-филологического факультета, по возможности скорой, о последовавшем решении этого вопроса.

Студент Новороссийского университета Владислав Павловский

22 июля 1917 г[ода]

г. Одесса Старая Институтская 25 ка. 11

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2706, арк. 41. Рукопис. Лист.

Додаток 4

**Клопотання В.-П. Н. Павловського
декану історико-філологічного факультету НУ
від 24 серпня 1917 р.**

Господину декану историко-филологического факультета
Студента IV курса классического отделения
Владислава-Петра Норбертовича Павловского

ПРОШЕНИЕ

Честь имею просить Господина Декана принять во внимание при обсуждении вопроса о допущении меня к осенним полукурсовым испытаниям следующие обстоятельства:

- 1) Зачет 6 семестров мной был получен весной 1915 года.
- 2) В течение 1915/16 акад[емического] года я был слушателем педагогических курсов при Одесском учебном округе, вследствие чего весной 1916 года не держал испытаний в университете.
- 3) Только 3 октября 1916 года был принят обратно в университет; поэтому осенняя сессия 1916 года не была мной использована.
- 4) В декабре 1916 года и январе 1917 года состояние моего здоровья не позволило мне заниматься.
- 5) Весной 1917 года был уволен из Университета за невзнос платы; и был принят только в конце мая.
- 6) Лекции и практические занятия в течение двух последних лет посещал.

Владислав Павловский

24 августа 1917 г[ода]

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2706, арк. 49. Рукопис. Лист.

Додаток 5

**Клопотання В.-П. Н. Павловського
декану історико-філологічного факультету НУ
від 11 вересня 1917 р.**

Господину декану історико-філологічного факультета
Новоросійського університета
Студента IV курсу класического відділення
Владислава-Петра Норбертовича Павловського

ПРОШЕНИЕ

Честь имею просить господина декана предоставить мне право в течение двух недель (до 25-го с[его] м[есяца]) сдавать полукурсовые испытания, необходимые для получения зачетного свидетельства.

В сроки, указанные факультетом, не могу сдать, так как Коалиционный студенческий комитет просил г.г[оспод] профессоров и студентов воздержаться с экзаменами до выяснения вопроса об условном переводе.

Владислав Павловский
11 сентября 1917 г[ода]

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2706, арк. 66. Рукопис. Лист.

Додаток 6

**Клопотання В.-П. Н. Павловського проректору НУ
від 2 грудня 1917 р.**

Пост[ановлением] Правл[ения]
2 декабря 1917 г[ода] зачислен
в вольнослушатели
ист[орико]-фил[ологического]
ф[акультета]

Господину проректору
Новоросійського університета
Студента IV курсу історико-
філологічного факультета
(класического відділення)
Владислава-Петра
Норбертовича Павловського

ПРОШЕНИЕ

Честь имею просить господина проректора разрешить мне не получать выпускного свидетельства (с зачетом 6-ти семестров) и оставаться студентом университета.

В феврале 1916 г. я был по мобилизации, как ратник Государственного ополчения II разряда (родился 31 янв. 1888 г.), но получил отсрочку для окончания

образования. В июне 1917 г. истек срок последней отсрочки для пребывания в университете. Мной был возбужден пред Министерством народного просвещения о продлении отсрочки, и министерство предоставило факультету решить этот вопрос. Г. декан факультета приравнял меня к остальным студентам, пробывшим на IV курсе два года, и, таким образом, я числился студентом до 25 сентября сего года. В первых числах октября я обратился с новым ходатайством к министрам Народного просвещения и Военному об оставлении меня на год в университете; но никакого ответа до сих пор не последовало.

Поступил я в университет в 1912/13 академическом году. Зачет 6-ти семестров получен весной 1915 г. Кроме предметов, входящих в состав испытаний Государственной комиссии, необходимо еще сдать экзамены по следующим предметам: 1) общее языковедение, 2) введение в философию, 3) психология, 4) история древней философии, 5) сравнительная грамматика инд[о]-евр[опейских] языков, 6) древн[ая] русская история и 7) санскрит.

Так как в настоящее время я не могу вступить в ряды армии, с другой же стороны, не могу приступить к экзаменам в Государственной комиссии, то поэтому прошу разрешить мне остаться студентом; пребываю в университете, я сдам все полукурсовые экзамены и тогда, с зачетом восьми семестров, приступлю к Государственным экзаменам.

Владислав Павловский

2 декабря 1917 г[ода]

Г[ород] Одесса. Ст[аро]-Институтская ул[ица] № 25 кв[артира] 11.

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 220, арк. 1–1 зв. Рукопис. Лист.

Додаток 7

**Службова записка В.-П. Н. Павловського
завідувачу історико-філологічним кабінетом НУ Б. В. Варнеке
від 20 травня 1919 р.**

Заведующему историко-филологическим кабинетом
От комиссара библиотеки и кабинетов

Довожу до Вашего сведения, что предоставляется возможность расширить историко-филологический кабинет. В связи с предполагающимся упразднением студенческого отдела библиотеки и ограничением выдачи книг на дом, необходимо сделать кабинет таким, чтобы большее число лиц могло ими пользоваться. Уполномоченный по делам высшей школы в г[ороде] Одессе тов[арищ] Малич предоставил для историко-филологического кабинета две

комнаты (бывшее студенческое общежитие, против факультетской комнаты). Из студенческого отдела библиотеки можно будет взять в кабинет все подходящие книги. Кроме того, для пополнения кабинета можно воспользоваться и дублетами основной библиотеки.

В.-П. Павловский
20-го мая 1919 г[ода]
г[ород] Одесса
Находил бы устроение кабинета
в более расширенном виде очень желательным
если к тому предоставлены возможности
Б. Варнеке

ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2710, арк. 38. Рукопис. Лист.

Додаток 8

Службова записка профессора А. В. Флоровського завідувачу Одеського губпрофосу Т. М. Внукову від 23 січня 1922 р.

1) Библиотеку²² взять в ведении Губпрофобра. 2) Как научное учреждение подчиняется к[омите]ту Профобра через его Научное бюро. 3) Библиотечной комиссии немедленно организовать представление в к[омите]т кандидата на пост директора библиотеки. 4) К заседанию к[омите]та по этому вопросу представить доклад о необходимых мероприятиях по упорядочению работ библиотеки.

24/І Завгубпрофобром Т. Внуков [підпис]

**Товарищу заведующему
Одесским Губпрофобром**

Положение Главной библиотеки высшей школы, создавшееся после устранения от деятельности в ней заведывающего тов[арища] В. Н. Павловского и вызвавшего различные планы и предположения всех заинтересованных ведомств и учреждений, вынуждает состоящую при Библиотеке библиотечную комиссию в составе профессоров – представителей различных институтов, представить Вам свои соображения о необходимых мерах к наиболее рациональному разрешению вопроса о Главной библиотеке.

²² Резолюцію написано чорними чорнилами починаючи з лівого верхнього кута аркушу формату А4 за діагонально 14 рядками зверху машинописного тексту, яка зайняла приблизно 1/6 частину аркушу.

Библиотека высшей школы до августа 1921 года находилась в ведении Губпрофобра. В августе прошлого года при обстоятельствах, в обсуждение которых комиссия сейчас не входит, Библиотека была передана в Губполитпросвет, при чем для непосредственного ведения ее в библиотечном подотделе последнего была организована особая секция академических библиотек во главе с тем же тов[арищем] Павловским. С уничтожением этой секции в последнее время Библиотека высшей школы утратила последнюю особенность в порядке управления среди прочих библиотек. Между тем на очередь была выдвинута мысль о передаче Одесской публичной библиотеки в ведение Губпрофобра и выделении ее из общей библиотечной сети Губполитпросвета в виду исключительного места ее среди библиотек. Если в отношении Публичной библиотеки этот план имеет известные основания, то тем более естественен и необходим он в отношении Библиотеки высшей школы. Последняя только одной из сторон своей деятельности подходит к заданиям Губполитпросвета, поскольку является общедоступным книгохранилищем; на гораздо значительнее и важнее две другие задачи Библиотеки, – а именно обслуживание учебной и ученой работы высшей школы. Этими особыми заданиями Библиотека решительно выделяется из среды общей массы других библиотек. Эта учено-учебная задача Библиотеки высшей школы естественно связывает Библиотеку с органами, ведающими работу высшей школы вообще, почему прежнее включение ее в число учреждений Губпрофобра было естественным и совершенно целесообразным. Схематически привлекательное объединение всех библиотек губернии в ведении одного органа управления, по мнению комиссии, не должно затенять специальных заданий и потребностей отдельных библиотек. Интересы науки и высшей школы в данном случае значительнее и ценнее хотя бы и совершенной схемы, почему последняя может быть без вреда для дела принесена в жертву реальным потребностям высшего образования и науки.

Основываясь на этих соображениях, библиотечная комиссия при Главной библиотеке высшей школы находит вполне целесообразным и совершенно необходимым – перевести Главную библиотеку в ведение Губпрофобра. Не входя пока в обсуждение связанных с этим переходом вопросов административного, экономического и технического характера, комиссия просит Вас поставить затронутый вопрос в принципиальной форме на рассмотрение коллегии Губнаробраза, предоставив комиссии непосредственное участие в рассмотрении всех дальнейших мероприятий по делу Главной библиотеки.

Ант. Флоровский [підпис]

23 янв[аря] 1922 [года]

Одеський історико-краєзнавчий музей, фонд професора О. Я. Шпакова, папка № 5, інвентарний № 6919. Машинопис. Лист.

Додаток 9

**Зведені дані щодо очільників Наукової бібліотеки ОНУ
імені І. І. Мечникова
в період 1917–1922 рр.**

№	Роки займаної посади	Назва посади	П І Б (роки життя)	Освіта
1	6 липня 1910 р. – 17 травня 1919 р.	Бібліотекар	Петро Степанович Шестериков (1859–1929)	Вища
2	17 травня 1919 р. – ≈14 серпня 1919 р.	Тимчасово бібліотекар	Микола Васильович Смирнов (1883–19??)	Неповна вища
3	≈14 серпня 1919 р. – 23 серпня 1919 р.	Завідувач	Владислав-Петро Норбертович Павловський (1888–19??)	Неповна вища
4	23 серпня 1919 р. – лютий 1920 р.	Бібліотекар	Петро Степанович Шестериков (1859–1929)	Вища
5	лютий 1920 р. – 31 грудня 1921 р.	Завідувач	Владислав-Петро Норбертович Павловський (1888–19??)	Неповна вища
6	31 грудня 1921 р. – 10 лютого 1922 р.	Тимчасово заступниця завідувача	Ніна Василівна Леплявкіна (≈1889–19??)	Вища
7	10 лютого 1922 р. – 1 вересня 1922 р.	Директор	Антоній Васильович Флоровський (1884–1968)	Вища
8	1 вересня 1922 р. – 13 жовтня 1922 р.	Тимчасово виконуюча обов'язки директора	Ніна Василівна Леплявкіна (≈1889–19??)	Вища
9	13 жовтня 1922 р. – 26 серпня 1930 р.	Директор	Сергій Лазарович Рубинштейн (1889–1960)	Вища

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Петро Степанович Шестериков, 1892 р.
Архів НБ ОНУ, ф. 2, од. зб. 1341.

Іл. 2. Владислав-Петро Норбертович Павловський, 1912 р.
ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 220, арк. 53.

Іл. 3. Владислав-Петро Норбертович Павловський, 1920 р.
ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 220, арк. 60.

Іл. 4. Антоній Васильович Флоровський.
АРАН, ф. 1609, оп. 1, д. 186.

Levchenko V.V.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
docent at the department «Ukrainoznavstvo, historical, legal and linguistic disciplines»
Odessa National Maritime University
34 Mechnikov St., Odessa, 65029, Ukraine
tel.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

Murashko O.S.,

bibliographer, librarian, specialist in education
5 Yelisavethradskyi Ln., Odesa, 65007, Ukraine
tel.: (+38) 067 743 13 29
e-mail: al76od@gmail.com

**THE FATE OF THE HEADS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY AT THE
TURN OF ERA (1917–1922)**

The article examines the biographies and fates of the heads of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University at the turn of the century in the period 1917–1922, when, against the background of socio-political and socio-economic transformations, the reorganization of its subordination, structure, staff and other components of activities. The funds of the State Archive of the Odesa region contain historical primary sources that allow us to reconstruct individual fragments of their biographies. Based on the analysis of a wide range of historical sources and scientific literature, the biographies of three librarians who represented new generation of representatives of the Odesa scientific corporation were studied. The factors that influenced the appointment of representatives of the new generation to the position of library manager and their activities were determined. The activities they carried out while holding the position of head of the library, as well as the results achieved by the library during a separate period of their leadership, were mentioned. The results of the prosopographic analysis of the figures of the library managers are given. An attempt was made to determine the social composition of the leaders as representatives of the library business and to trace their fate in the context of the vicissitudes of the specified period. The working conditions, material and household level and social status of the leaders are characterized. The general organizational principles, content and directions of activity of the Soviet government in the matter of reforming the library network of the higher school of Odesa are analyzed. Changes in the composition and position of library employees are summarized. The study is devoted to the study of little-known facts of the biographies of the forgotten figures of the heads of the library, who played an important role in the development of the library business during the era of radical changes in the state system and society. Contradictory tendencies of the policy of the Soviet government, which accompanied the development of the library business in Odesa and influenced the position of the heads of the libraries, were traced.

Keywords: Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University, Imperial Novorossiysk University, Odessa Higher School, library affairs, leaders, biography, P. Shesterikov, M. Smirnov, V.-P. Pavlovskiy, N. Lepliykina, A. Florovskiy.

УДК 82'06.01

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1\(29\).280025](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1(29).280025)

Лощинська Наталія Василівна,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник

відділу інформаційно-комунікаційних технологій

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

пр. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: Loschynska@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>

БІБЛІОГРАФІЧНА ДОВІДКОВА СКОВОРОДІАНА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД)

У контексті сучасних методологічних розробок досліджено бібліографічні показники, присвячені Григорію Сковороді, що з'явилися в Українській державі протягом 1991–2021 рр.; встановлено їх наукову новизну, інформаційну цінність та ергономічність як для науковців, так і для широкого кола нефахівців; дослідження окреслено чіткими хронологічними межами з метою можливості здійснення огляду в межах однієї статті.

слова: Григорій Сковорода, сквородіана, бібліографія, довідкові видання, показники, довідники.

Постановка проблеми. Давня українська література знайшла найяскравіше представлення у творах великого мислителя, проникливого лірика, знавця людських душ, українського Діогена Григорія Сковороди. Він є дійсним символом українського духу і разом з тим носієм цінностей загальнолюдського масштабу. Особливістю його життя був постійний рух. Мандруючи містами і селами України, Сковорода розширював горизонти своєї свідомості, збагачував свій внутрішній світ, поповнював скарбницю знань, вражень, емоцій. Він був всебічно обдарованою людиною – філософом-мислителем, письменником, педагогом, музикантом, знавцем античності і середньовіччя, володів кількома мовами – латинською, старогрецькою, старосврейською, польською, німецькою, російською. Ніколи не зупинявся на досягнутому, постійно вчився, поглиблював свої знання, передаючи їх учням, близьким знайомим [12, с. 9]. Інтерес до його творчості з роками не послаблюється. Швидше, навпаки, зростає, переходячи на новий рівень. Тому сьогодні, у рік 300-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди, маємо багатий матеріал різнобічних досліджень його таланту: літературознавчих, філософських, теологічних, мовознавчих, культурософських, історичних, психологічних тощо. Бібліографічна сквородіана – наукова реєстрація всіх наявних публікацій літературних і мистецьких творів Сковороди та літератури про нього, становить цікаву сторінку в історії української культури.

Мета статті: у контексті сучасних методологічних розробок дослідити бібліографічні показники, присвячені Григорію Сковороді, що з'явилися в Українській державі; встановити їх науково-інформаційну цінність та ергономічність як для науковців, так і для широкого кола нефакхівців. Для того, щоб їх аналітичний огляд був можливий у межах статті, автор окреслив дослідження чіткими хронологічними рамками – періодом незалежної Української держави.

Методологію дослідження становлять історичний, бібліографічно-оглядовий і критично-аналітичний наукові методи щодо означених видань та їх жанрово-стильової парадигми й ідеологічного навантаження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На думку Леоніда Ушкалова, «теперішні бібліографічні дослідження сквородіани навряд чи годні створити більш-менш повну та цілісну картину» [6, с. 6]. З цією думкою важко погодитись, принаймні вона істинна тільки частково. Як вважає Л. Рева, бібліографічні довідкові посібники, присвячені окремим літературним діячам, підготовлені в наш час, мають виразне фахове спрямування та демонструють чіткі естетичні критерії, нові методологічні підходи та концепції у науковому пізнанні та потрактуванні життя й діяльності українських митців. Орієнтуватись у дедалі зростаючому потоці матеріалів про життя і творчість літераторів без інформаційно-бібліографічної допомоги практично неможливо [14, с. 466]. Дослідженнями в галузі довідкової біобібліографії займалися Т. Добко, О. Яценко, Л. Рева, О. Луговський, Р. Жданова та ін. вчені. Ґрунтовною і цікаво написаною є розвідка Тетяни Добко «Сучасний розвиток бібліографічної Сковородіани». Вона робить огляд видань по творчості Сковороди, розпочинаючи з 1862 р. і закінчуючи 2006 р., і приходиться до висновку, що праця з укладання бібліографічного реєстру творчої спадщини видатного мислителя була б ґрунтовнішою, якби науковці України і зарубіжжя об'єднали свої зусилля і створили на сучасних науково-методичних засадах єдиний показник, який акумулював і всебічно висвітлював в одному виданні усі напрацювання у цій царині на сьогодні [7, с. 13].

Виклад основного матеріалу. Концепція великого проєкту «Григорій Сковорода – 300» (2002–2022). Київ-Харків, 2011. 3-є вид. Ред. І.Я. Гришин. 35 с. Новітнє розуміння сутності сучасного цивілізаційного етапу знайшло своє відображення у «Великому проєкті «Григорій Сковорода – 300». Він започаткований 2002 р. фахівцями навчальних, наукових бізнесових установ разом з представниками владних структур, громадських організацій. Документ має ціннісну основу, сприяє пошуку відповідей з позицій Сковороди на проблеми III тисячоліття, визначених світовою спільнотою в Нью-Йорку у 2000 р. «Практична реалізація великого проєкту – в досягненні мети: в органічній взаємоув'язці з іншими проєктами країни послідовно і результативно сприяти розбудові незалежної України» [8, с. 7]. Одним із завдань на шляху до реалізації проєкту є створення якнайповнішої довідково-інформаційної бази сквородіани, що дає можливість оперативного задовольнити читацький попит шанувальників творчості українського поета і філософа. Розробники документа став-

лять перед і більш глобальні амбіційні цілі, які називають місією, вважаючи його проектом спасіння, захисту, збереження і підтримки культури на території цілої держави. Стратегічна місія полягає у формуванні передумов для створення у перспективі на планеті пілотного зразка духовно-технологічної країни у досягненні сталого розвитку суспільства, орієнтованого на щастя людини на основі сродної праці, створенні можливостей бути здоровою, а також поміркованою у споживанні. Двадцять років минуло з часу запровадження Великого проєкту «Григорій Сковорода – 300». Його реалізація триває й досі. Однак далеко не всі з поставлених цілей вдалось досягнути.

Автори покажчиків окресленого періоду майже всі (Леонід Ушкалов, Галина Гамалій, Віталій Шевченко) однак називають найповнішим джерелом видання Григорій Сковорода: бібліографія / Уклад. Е.С. Беркович та ін.– 2-ге вид., випр., доп. – Харків: Харківський університет, 1972. Г.І. Гамалій зазначає: «Він найгрунтовніший з числа тих, які коли-небудь видавалися, він видається вдалою спробою осягнення тематично неоднорідної та ідейно строкатої гами дослідницьких викладів про славного сина землі української і з уваги на повноту та наукову вивіреність може бути віднесений до безперечних досягнень праць такого гатунку» [2, с. 10].

Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа»: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковорода, наук. б-ка; уклад. Т.І. Неудачина; відп. ред. О.Г. Коробкіна. – Харків: ХНПУ, 2019. Бібліографічний покажчик створено до 215 річниці з дня заснування Харківського національного педагогічного університету, який носить ім'я видатного українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета, педагога, музиканта Григорія Сковорода з метою популяризації його філософської, етико-естетичної, педагогічної й літературної спадщини. Він є спробою зібрати відомості про опубліковані твори Григорія Сковорода та наукові праці, історичні та літературознавчі розвідки, художні твори, присвячені видатному мислителю, які зберігаються у фондах наукової бібліотеки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковорода. Допоміжний апарат бібліографічного покажчика містить передмову та іменний покажчик. Укладачі покажчика критично ставляться до своєї розробки, зазначаючи, що існує величезна кількість праць, присвячених багатогранній діяльності Григорія Савича Сковорода, і врахувати все неможливо.

Двохтомне видання творів Сковорода в серії «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства», що заснована Українським науковим інститутом Гарвардського університету з ініціативи професора Омеляна Пріцака на відзначення тисячоліття хрещення України-Русі, містить короткий бібліографічний розділ, який складається з таких частин: видання творів Г. Сковорода (20), переклади (3), література про Г. Сковорода (56). Будучи лише частиною багатотомного видання, ця бібліографія не претендує на повноту і подає найважливіші, з точки зору укладача, твори письменника і роботи про нього.

Два століття сквородіяни: бібліографічний довідник. Уклад. Л. Ушкалов. Харків, 2002. 525 с.

Леонід Ушкалов відомий як один із найвизначніших сквородинознавців. Він присвятив цій темі більшу частину свого життя, підготував і видав Повну академічну збірку творів Григорія Сковороди, написав белетристичну оповідь про Сковороду «Ловитва невловного птаха», для майбутніх дослідників свого часу підготував «Семинарій» – путівник по творчості Сковороди від найдавнішого часу і до сьогодення, був одним із найбільших експертів для музеїв Григорія Сковороди в Україні, для дослідників творчості філософа. Передне слово Леоніда Ушкалова (укр. і англ. мовами): «Пропонований довідник має на меті зафіксувати найповажніші видання Сковороди та праці про нього, що з'явилися в цілому світі. Ми свідомо зрезигнували з відновлення художніх творів, газетних публікацій, енциклопедій, хрестоматій, підручників. Довідник подає матеріал в хронологічній послідовності. Переважну більшість джерел довідника перевірено *de visu*. Задля зручності всі позиції мають наскрізну нумерацію, а всі супровідні тексти подано укр. і англ. мовами. Довідник оснащено іменним і предметним покажчиками» [6, с. 10]. Він є спільним проектом Харківського історико-філологічного товариства, науково-дослідної Сковородинівської лабораторії Харківського державного педагогічного університету.

Матеріал подано за хронологічним принципом з 1798 р. до 2002 р. В межах одного року перелік іде за алфавітом, від 1 до 50 позицій. Кожен рік включає і твори самого Сковороди, і літературу про нього. Всього довідник нараховує 2203 позиції. Скурпульозно відібрані статті й книги, які лише побічно стосуються Сковороди; зазначено сторінки, де мова йде про нього. Напр.: Ласло-Куцюк М. Творчість Шевченка на тлі доби. Перераховано 13 сторінок, де згадується про Сковороду. Додано покажчики авторів і предметний.

Григорій Сковорода (1722–1794): бібліографічний покажчик. Уклад.: Г. Гамалій, В. Шевченко. К.: Національна парламентська бібліотека України, Національний музей літератури України, 2002. 135 с.

При підготовці покажчика були використані видання: Григорій Сковорода: біобібліографія. Уклад. Е. С. Беркович та ін. Харків: вид-во Харківського університету, 1972, 203 с. Hrihorij Savic Skovoroda An antology of Critical Articles. Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994. 319 p.

Покажчик вміщує тільки матеріали про життя та творчу діяльність великого мислителя. Укладачі намагались максимально ввести окремо видані книги, наукові статті, публіцистичні виступи, рецензії, промови, матеріали збірників наукових праць, конференцій, симпозіумів за період 1806 по 2002 рр. українською та іноземною мовами. Деякі невеликі за обсягом публікації про вшанування пам'яті, матеріали зі шкільних підручників до покажчика не увійшли. Література розташована в хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом. Є систематично-предметний та іменний покажчики. Містить 1645 позицій. Відібрані статті й книги, які лише побічно стосуються Сковороди; за-

значено сторінки, де мова йде про нього. Показчик є спільним проєктом Міністерства культури і мистецтв України, Національної парламентської бібліотеки України, Національного музею літератури України. В його укладанні взяли участь закордонні фахівці: П. Балмуш (Молдова), Джованна Беркофф (Італія), Андрій Даниленко (США), Юрій Барабаш (Росія), Міхаель Мозер (Австрія), Олег Марченко (Росія) та ін. Можна впевнено констатувати, що залучення до створення показчика широкого кола вітчизняних та закордонних фахівців позитивно вплинуло на якість матеріалу та його обсяг, сприяло розширенню горизонтів вітчизняної сквородіани.

Григорій Сковорода (1722–1794): біобібліографічний показчик. Уклад. Я. Шкира та ін. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, 2006. 166 с.

Видання показчика співробітниками Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету є цілком закономірним. Адже Григорій Сковорода жив і працював тут протягом шести років. Він написав чимало педагогічних, літературних, філософських та музичних творів. Після повернення з-за кордону в 1750 р. Сковорода був запрошений переяславським єпископом Никодимом Срібницьким на посаду викладача поетики Переяславського колегіуму [13, с. 6–7]. У 2002 р. педагогічному університету присвоєно ім'я Г. Сковороди. Показчик складається з таких частин:

1. Коцур В. П. Мандрівний старчик чи великий філософ і учитель сучасності.
2. Нікітіна В. Переяславщина в житті Сковороди.
3. Від упорядників.
4. Літопис життя і творчості Сковороди.
5. Літературно-педагогічна спадщина Сковороди (30 назв). Вид. 2, вип. 1(42), вид 2, вип. 2 (6), вид. 3 (15).
6. Матеріали про життя та діяльність (564 назви). Вид. 2, вип. 1 (846), вид. 2 вип. 2 (469), вид. 3 (505).
7. Бібліографічні матеріали (4) Вид. 2, вип. 1 (13). Вид. 2, вип. 2 (11), вид. 3 (13).
8. Вшанування пам'яті (30) Вид. 2, вип. 1 (51). Вид. 2, вип. 2 (44), вид. 3 (64).
9. Вислови Сковороди (46 цитат). Вид. 2, вип. 1 (110 цитат).
10. Іменний показчик (634 авторів). Вид. 2, вип. 1 (956 авторів), вид. 2, вип. 2 (638), вид. 3 (627)

Вступна стаття ректора педуніверситету Віктора Коцура наголошує на величезному значенні вивчення творчості Сковороди в організації навчального процесу відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України та Болонського процесу. Позитивний відгук на це видання написав А. Яковенко: «Укладачі посібника ставили за мету вичерпно й повно представити цінний доробок українського філософа. Було використано 625 одиниць бібліографії, джерелами відбору документів стали фонди університетської бібліотеки, меморіаль-

ного музею академіка В. Заболотного, меморіального музею Г. Сковороди, колекції книг з архівів І. П. Стогнія, І. М. Ярового. Показчик вміщує матеріали, опубліковані за період з 1899 по 2005 роки» [16, с. 299]. Слід відзначити і деякі недоліки: твори Г. Сковороди подані не повністю: перше видання зазначене в 1912 році, а друге – в 1961. Така величезна перерва звісно не могла бути. Всього розділ «Літературно-педагогічна спадщина» нараховує 30 позицій, що становить далеко не повний перелік. Частина описів анотована.

Друге видання (Григорій Сковорода (1722–1794): науково-допоміжний біобібліографічний показчик. Уклад. О. Шкира та ін. 2-е вид. перероб., доп. Київ, 2009. Вип. 1. 216 с.), здійснене у 2009 р., має точно таку ж структуру і відрізняється кількістю одиниць бібліографії – 953. Крім цього, охоплено більшу кількість років (1912–2006) та розширено кількість афоризмів. Друге видання містить відгук на перше бібліографа Тетяни Добко. Вона високо оцінила працю укладачів: «Безперечно, упорядниками здійснена величезна копітка робота по виявленню, систематизації, відображенню документів. Поява показчика видається своєчасною і об'єктивно необхідною, вводить до наукового обігу величезний масив інформації, що сприятиме вивченню творчої спадщини Григорія Сковороди» [7, с. 9]. Наша думка цілком збігається з оцінкою, даною колегою.

Григорій Сковорода (1722–1794): науково-допоміжний біобібліографічний показчик. Уклад. О. Шкира та ін. 3-е вид. перероб., доп. Київ, 2010, вип. 2, 195 с.). На відміну від попереднього у ньому відсутні: передмова В. Коцура, афоризми Сковороди, літопис життя і творчості. Обкладинка змінена. Натомість додані додатки: «Вічний Сковорода», «Поетична сквородіана», «Книжкова галерея». Додаток «Вічний Сковорода» складається з поєднання кількох текстів: літопису життя і творчості письменника та п'ятих статей про нього (Корпанюк М. «Погляд на морально-естетичні засади українського літописання та творчість Григорія Сковороди крізь призму герменевтики», Тетерина Д. Педагогічні погляди Сковороди», Шкира О. І. «Пам'ять нащадків», Нікітіна В. Меморіальний музей Г. С. Сковороди в м. Переяславі-Хмельницькому» та ін.). «Поетична Сковородіана» містить 20 поезій різних сучасних авторів, присвячених Сковороді: П. Ярмоленка, Н. Хамлюка, А. Тарковського, І. Драча, В. Осадчого, Д. Павличка, Т. Лещука та ін. Підбірка віршів не є типовим елементом показчика, однак відіграє позитивну роль у спрощенні їх пошуку читачем. У додатку «Книжкова галерея» подано бібліографічний опис останніх видань сквородіани: збірки науково-теоретичних праць, розвідки, матеріали філософсько-світоглядного аналізу творчості, матеріали Сковородинівських читань, навчальний посібник, бібліографічний показчик. Вони не входять в основний список джерел. Перевага їх подачі відокремлено від решти тільки в зображенні обкладинки та в наявності розлогої анотації.

На появу показчика відгукнулась науковий співробітник НБУВ Ю. Левченко. На її думку «структуровано показчик достатньо вдало, матеріал розташо-

вано за хронологічно-алфавітним принципом, що дає змогу з легкістю орієнтуватися в широкому спектрі інформації» [6, с. 10].

Показчик продовжує хронологічно попередні видання (доповнений літературою за 2007–2009 рр.), а також вміщує відсутні в попередніх випусках бібліографічні записи минулих років, відображаючи достатньо багато унікальних видань, джерелами відбору яких були фонди університетської бібліотеки, Центру Сковородіани, а також зібрання меморіального музею Г. Сковороди». Дуже важливо, що упорядники подали анотації там, де назва статті чи книги не відображає змісту, що уможливило детальніше і повніше розкриття видання. Безперечно, авторами здійснена величезна робота з пошуку інформації, систематизації та відображення документів.

Григорій Сковорода (1722–1794): науково-допоміжний біобібліографічний показчик. Уклад. О. Шкира та ін. **Переяслав-Хмельницький: Кондор, 2012. Вип. 3, 208 с.** Видання присвячене 290-ій річниці з дня народження Григорія Сковороди. Воно продовжує серію розпочатих у 2006 р. біобібліографічних показчиків. Бібліотека Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди працює в межах проекту «Сковородіана», започаткованому в 2002 р. Саме завдяки йому і з'явилися попередні показчики, проаналізовані вище. Третій випуск подає різноманітну інформацію про Г. Сковороду. Описано 597 одиниць бібліографії за 1945–2012 рр. Укладачі показчика ввели до нього не тільки окремо видані книги, статті збірників, виступів на різноманітних заходах, рецензій, промов, а навіть матеріали з дипломних студентських робіт. На відміну від другого випуску в його укладанні не брав участь Національний гірничий університет м. Дніпра. Структура також залишилася незмінною. Відмінність торкнулась тільки додатків. В якості останніх виступають статті (Ганна Єгорова «Григорій Сковорода. Думки про майбутнє», Дарина Блохина «Сковородіана в Німеччині», Сергій Сорока «Художник-символіст про Сковороду», Володимир Янцен «Три варіанти книги Д. И. Чижевского о Сковороде»). Упорядники з невідомих причин не подали їх у загальному списку джерел, лише зазначили в слові від упорядників, що це відомі сковородинознавці, з якими колектив бібліотеки тісно спілкується. До кожної статті подано коротку довідку про автора. Вагоме естетичне навантаження несуть ілюстрації картин Сергія Сороки на сковородинівську тематику. Вони чудово доповнюють і збагачують показчик.

Висновки. За роки існування незалежної України біобібліографія зазнала суттєвих змін та розвитку у бік загальноєвропейських вимог та тенденцій. У зв'язку зі зростаючими потребами сучасного читача та всезростаючим попитом на сковородинознавчі дослідження українські бібліографи докладають всіх зусиль для їх задоволення. Інформаційна наповненість, структура, методична і джерельна бази досліджених видань мають свої особливості. Кожне з них є внеском в українську сковородіану. Для когось Григорій Сковорода «вегетаріанець, вільнодумець і недовчений студент, експериментатор у віршуванні, харизматичний викладач, емоційний педагог, який міг учня назвати

«свинською головою», неформал, який так і не підлаштувався під «нормальне» рутинне життя, співак, русофоб, давінчіанець, що спав чотири години на добу, пішохід, пастух і легенда» [10, с. 2]. Для когось «філософ, поет, байкар, мислитель-гуманіст, непримиренний борець проти релігії і церкви, сповнений любові до народу [12, с. 10]; «апостол раціоналізму» (Ф. Кудринський), найяскравіший представник «емблематичного стилю в містичній літературі Нового часу» (Д. Чижевський), «найбільший після перших отців Церкви християнський філософ» (М. Степаненко), «втілення всіх рис українського народу» (І. Мірчук). Протягом трьохсот років його сприйняття змінювалось, набувало ознак свого часу, менталітету, індивідуального сприйняття; впливу літературної моди, політичних віянь доби, порівняльного аналізу в контексті інших письменників тощо. Однак незмінним лишається інтерес до цієї по-статі, бажання знову і знову зануритись у прекрасний створений ним сад. За словами поета Н. С. Гаврилюка:

Цей кладень знань не вичерпав до дна.
Зайди у «Сад божественних пісень»,
І подумки тернистий шлях пройди
І поклонись стежкам Сковороди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Библиография художественной литературы и литературоведения / ред.: С. А. Трубников, Г. Ф. Гордукалова, Д. К. Равинский [и др.]. – М. : Книга, 1985. – 335 с.
2. Григорій Сковорода (1722–1794) : бібліогр. покажч. / уклад.: Г. Гамалій, В. Шевченко. – Київ : Нац. парламент. б-ка України, Нац. музей літ. України, 2002. – 135 с.
3. Григорій Сковорода (1722–1794) : наук.-допом. біобібліогр. покажч. / уклад.: О. Шкира [та ін.]. – Вид. 2-е переробл., допов. – Київ, 2010. – Вип. 2. – 195 с.
4. Григорій Сковорода (1722–1794) : наук.-допом. біобібліогр. покажч. / уклад.: О. Шкира [та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 3. – 208 с.
5. Григорій Сковорода : бібліографія / Е. С. Беркович, А. В. Дашковська, В. Д. Прокопова [та ін.] ; відп. ред. А. П. Ковалівський. – Вид. 2-ге, випр. й попов. – Харків, 1972. – 204 с.
6. Два століття Сковородіани: бібліогр. довід. / уклад. Л. Ушкалов. – Харків : Акта, 2002. – 525 с.
7. Добко Т. Сучасний розвиток бібліографічної Сковородіани / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 9–13.
8. Концепція великого проекту «Григорій Сковорода – 300» (2002–2022) / ред. І. Я. Гришин. – Київ ; Харків, 2011. – Вип. 3. – 35 с.
9. Левченко Ю. Гідне продовження бібліографічної Сковородіани / Ю. Левченко // Віс. Кн. палати. – 2011. – № 12. – С. 21–22.
10. Любка А. Вегетаріанець, дауншифтер, неформал – Сковорода / А. Любка // День. – 2017. – 19 трав. – С. 2.
11. Мишанич О. Передмова / О. Мишанич // Сковорода Г. Твори : у 2 т. – Київ : Обереги, 1994. – Т. 1. – 494 с.
12. Ніженець А. М. Григорій Сковорода (вступна стаття) / А. М. Ніженець // Григорій Сковорода. Бібліографія. – Вид. 2-е, випр. і допов. – Харків, 1972. – С. 7–24.
13. Нікітіна В. Переяславщина в житті Г. Сковороди / В. Нікітіна // Григорій Сковорода (1722–1794) : біобібліогр. покажч. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 166 с.
14. Рева Л. Інформаційно-бібліографічні ресурси літературної біографіки / Л. Рева // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 1998. – Вип. 1. – С. 465–470.
15. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода ; редкол.: О. Прицак (голова), О. Мишанич, Г. Грабович [та ін.] ; відп. ред. О. Мишанич. – Київ : Обереги, 1994. – Т. 1 : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. – 528 с.; Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с.
16. Яковенко А. Безмежний світ Сковородіани / А. Яковенко // Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності : зб. наук. пр. : у 2 кн. – Київ, 2007. – Кн. 2. – С. 299–302.

References

- [1]. *Bibliografiya khudozhestvennoy literatury i literaturovedeniya* [Bibliography of fiction and literary criticism]. Moscow, 1985. 335 p.
- [2]. *Hryhoriy Skovoroda (1722–1794): Bibliografichnyy pokazhchyk* [Gregory Skovoroda (1722–1794): Bibliographic index]. Kyiv, 2002. 135 p.
- [3]. *Hryhoriy Skovoroda (1722–1794): naukovo-dopomizhnyy bibliografichnyy pokazhchyk* [Gregory Skovoroda (1722–1794): Research and support bibliographic index]. 2010, iss. 2, p. 195.
- [4]. *Hryhoriy Skovoroda (1722–1794): naukovo-dopomizhnyy bibliografichnyy pokazhchyk* [Gregory Skovoroda (1722–1794): Research and support bibliographic index]. Pereyaslav-Khmelnysky, 2012, iss. 3, 208 p.
- [5]. *Hryhoriy Skovoroda: bibliografiya*. [Hryhoriy Skovoroda: bibliography]. Kyiv, 1972. 204.
- [6]. *Dva stolittya Skovorodiany: bibliografichnyy dovidnyk* [Two centuries of Skovorodian: bibliographic reference]. Kharkiv, 2002. 525 p.
- [7]. Dobko T. Suchasnyy rozvytok bibliografichnoyi Skovorodiany. [Modern development of bibliographic Skovorodiana]. *Bibliotechnyy visnyk*, 2007, no 3, pp. 9–13.
- [8]. *Kontseptsiya velykoho proektu «Hryhoriy Skovoroda – 300» (2002–2022)* [The concept of the large project “Hryhoriy Skovoroda – 300” (2002–2022)]. Kyiv – Kharkiv, 2011, iss. 3, 35 p.
- [9]. Levchenko Yu. *Hidne prodovzhennya bibliografichnoyi Skovorodiany* [A worthy continuation of the bibliographic Skovorodiana]. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*, 2011, no 12, pp. 21–22.
- [10]. Lyubka A. *Vehetarianets, daunshyfter, neformal – Skovoroda*. [Vegetarian, downshifter, informal – Skovoroda]. *Den*, 2017, 19 may, p. 2.
- [11]. Myshanich O. *Peredmova* [Foreword]. *Skovoroda H. Tvory: v 2 t.* [Skovoroda G. Works: in 2 volumes]. Kyiv, 1994, t. 1, 494 p.
- [12]. Nizhenets A. M. *Hryhorii Skovoroda (vstupna stattia)*. *Hryhorii Skovoroda. Bibliografiya* [Hryhoriy Skovoroda: bibliography]. Kharkiv, 1972, pp. 7–24.
- [13]. Nikitina V. *Pereyaslavshchyna v zhytti H. Skovorody* [Pereyaslav region in the life of G. Skovoroda]. *Hryhoriy Skovoroda (1722–1794): biobibliografichnyi pokazhchyk* [Gregory Skovoroda (1722–1794): biobibliographic index]. Pereyaslav-Khmelnysky, 2006. 166 p.
- [14]. Reva L. *Informatsiyno-bibliografichni resursy literaturnoyi biografiy*. [Information and bibliographic resources of literary biography]. *Nauk. Pr. Nats. Bibl. Ukr. Im. V.I. Vernadskoho* [Scientific works of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadskyi]. 1998, iss. 1, pp. 465–470.
- [15]. *Skovoroda H. Tvory* [Works]. Kyiv, 1994, Vol. 1, 528 p., Vol. 2, 480 p.
- [16]. Yakovenko A. *Bezmeznyy svit Skovorodiany* [The boundless world of Skovorodiana]. *Hryhorii Skovoroda – dukhovnyi oriientyr dlia suchasnosti* [Hryhoriy Skovoroda is a spiritual landmark for the present: a collection of scientific works]. Kyiv, 2007, vol., 2, pp. 299–302.

Надійшла 27.02.2023 р.

Loshchynska N.,

Candidate of Philological Sciences (Ph. D), associate professor,
Senior Research Officer
Department of Information Technologies
Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Avenue, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: Loschynska@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>,

**BIBLIOGRAPHICAL SKOVORODIANA IN INDEPENDENT
UKRAINE (ANALYTICAL REVIEW)**

Summary

The purpose of the article: in the context of modern methodological developments to investigate bibliographic indexes dedicated to Hryhoriy Skovoroda, which appeared in the Ukrainian state; to establish their scientific and informational value and ergonomics both for scientists and for a wide range of non-specialists. **The research methodology** consists of historical, bibliographic-review and critical-analytical scientific methods for these publications and their genre-style paradigm and ideological load. **Scientific novelty.** The study of historical and bibliographic frying pan with the help of new theoretical and methodological principles is one of the urgent tasks of modern bibliography. The development of Ukrainian bibliography provides an opportunity to better understand its national features, bibliographic facts and phenomena, to learn the heritage of prominent bibliographers of the past to implement their ideas, to enrich the national bibliographic science, Ukrainian bibliography. It was during the years of independent Ukraine that scholars increasingly turned to the origins of national culture, one of the key figures of which is Hryhoriy Skovoroda. **Conclusions.** During the years of existence of independent Ukraine, the biobibliography has undergone significant changes and developments in the direction of European requirements and trends. Due to the growing needs of the modern reader and the stable demand for research Ukrainian Skovoroda studies, bibliographers are making every effort to meet them. The information content, structure, methodological and source base of the researched publications have their own peculiarities. It is safe to say that each of them is a significant contribution to the Ukrainian. Over the course of three hundred years, the perception of Grigoriy Skovoroda's work changed, acquired the characteristics of its time, mentality, and individual perception; the influence of literary fashion, political trends of the time, comparative analysis in the context of other writers, etc. However, interest in this figure remains unchanged.

Keywords: Skovoroda studies, Hrygoriy Skovoroda, bibliography, reference books, indexes, scientific and information activities.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 811.161.2'06:097:[027.7:378.4(477.74–25)]

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1\(29\).280026](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1(29).280026)

Великодна Ганна Володимирівна,

зав. сектора відділу рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

ДО ПИТАННЯ РОЛІ ПРАВОПИСУ О. П. ПАВЛОВСЬКОГО В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена відомому мовознавцю XIX ст., досліднику української мови, автору «Граматики малоросійського нар'ччя» Олексію Павловичу Павловському. Наголошено на виключній ролі його праці як першої спроби систематизації правопису української розмовної мови, що базувалася на фонетичному принципі. Проаналізовано та розкрито власницькі знаки примірників «Граматики» О. П. Павловського, що зберігаються у фонді Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: О. П. Павловський, граматика, мовознавство, правопис, нова українська мова, А. А. Москаленко, Ф. П. Смагленко, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Питання становлення та розвитку нової української літературної мови, проблеми її нормалізації є актуальними й у сучасному мовознавстві. Історія становлення українського правопису пройшла довгий та складний шлях. Вчені-мовознавці розрізняють від двох до п'яти періодів становлення. У статті будемо послуговуватися класифікацією В. В. Німчука – д.ф.н., проф., чл.-кор. НАН України, завідувача відділу історії української мови (з 1986 р.), директора Інституту української мови НАН України (1998–2008). Мовознавець виділяє три основні історичні етапи: давньоукраїнський (X–XIV ст.), староукраїнський (остання чверть XIV–XVIII ст.) та новоукраїнський (XIX–XXI ст.) [Див. 15].

Правопис давньоукраїнського етапу спочатку формувався під впливом старослов'янського правопису, а з XI ст. став відбивати «особливості живої мовної звукової системи» [15].

Правопис староукраїнського етапу зазнав південнослов'янського (болгарського) впливу, котрий відбив свої особливості у праці **Лаврентія Зизанія** «Грамматика словенска» (1596) (іл. 1). Починаючи з XVII ст., правопис формується на основі національної самобутності. **Мелетій Смотрицький** у праці «Грамматика славенска правилноє Сунтагма» (1619) вперше виклав правила орфографії, що ґрунтуються на східнослов'янській традиції (іл. 2) [15]. Лінгвіст увів в українську графіку нову літеру на позначення дзвінкого прорив-

ного задньоязикового приголосного – г, узаконив вживання букви й. Правопис М. Смотрицького використовувався в Україні до XIX ст.

Новоукраїнський етап характеризується різними орфографічними спробами, значними та постійними змінами алфавіту української мови, що втілювалось у виданні значної кількості правописних систем. За цей період створено більше 60 правописів. Найвідомішими з них є «Грамматика малоросійського нарѣчя» (1818) О. Павловського; правопис «Русалки Дністрової» (1837); кулішівка – «Записки о Южной Руси» (1856) та «Грамматка» (1857) П. Куліша; драгоманівка – правопис М. Драгоманова (1877); желехівка – «Малорусско-німецкий словарь» Є. Желехівського (1886); грінченівка – «Словарь української мови» за редакції Б. Грінченка (1908–1909); «Правила українського правопису» І. Огієнка (1918–1919); скрипниківка – харківський правопис затверджений М. Скрипником (1928) тощо. Новоукраїнський етап став найскладнішим в історії українського правопису, але цікавим для дослідників.

У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається значна колекція перших граматик нової української літературної мови 1818–1912 рр. Детальніше з цими виданнями можна ознайомитися у статті О. Л. Ляшенко «Рідкісні видання граматик української мови в зібранні університетської бібліотеки» [8, с. 73–85]. Однак найбільш важливою серед них є «**Грамматика малоросійського нарѣчя**» О. П. Павловського. Ця праця є першою спробою систематизувати тогочасний український правопис на базі фонетичного принципу (іл. 3).

Основоположник граматичного дослідження української народної мови Олексій Павлович Павловський (1773, за ін. даними, бл. 1770 – після 1826) народився у с. Шутівка Путивльського повіту Курського намісництва (нині с. Соснівка, Глухівський район Сумської обл.). Закінчив філософський клас у Київській академії (1779–1789), продовжив навчання за направленням у Петербурзькій учительській семінарії (1790–1792). Викладав у Ніжинському ліцеї [Див.: 5; 17, с. 4]. О. П. Павловський був широко освіченою людиною. Він володів латинською і польською мовами, знав у певній мірі грецьку, німецьку і французьку мови, цікавився історією Русі й України. Він володів українською мовою та відчував семантичні відтінки українського слова та фразеології.

О. П. Павловський є автором першого в новому українському мовознавстві друкованого правопису розмовної української мови, що вийшов під назвою «Грамматика малоросійського нарѣчя» у Санкт-Петербурзі у 1818 р. [16]. Праця пройшла довгий шлях обговорень і рецензування доки, нарешті, не вийшла друком. «Одинадцятого березня 1805 року О. Павловський надіслав свою граматику під назвою «Обозрение малоросійского наречия» в Академію. Грамматика потрапила на рецензію до Д. М. Соколова і І. О. Дмитревського, які позитивно оцінили її. А от І. С. Захаров, ознайомившись із цією працею, на засіданні 20 травня 1805 року заявив, що граматику О. Павловського Академія Російська надрукувати не може, бо вона не відповідає очищенню та збага-

ченню «языка отечественного», тобто російської мови. Звичайно, основною причиною відмови було те, що надіслана праця була граматиною окремої української мови, а не частини великоруського наріччя. Тому дослідження опублікували аж у 1818 році, тобто через 13 років після обговорення» [17, с. 4–5].

Докладніше зупинимось на назві праці О. П. Павловського та спробуємо зрозуміти, що змусило автора використати термін «малоросійське наріччя», а не – «українська мова».

Наріччя, за сучасним визначенням, – це найвищий рівень в ієрархії діалектного членування мови, що разом із нижчими – говором і говіркою є основною одиницею класифікації мови. Наріччя, як і споріднені на всіх мовних рівнях говори об'єднані в ньому, є умовним мовно-територіальним утворенням. Межі наріччя визначають сукупністю ізоглос фонетичних, граматичних і лексичних явищ [Див.: 13]. Мова ж – це складна багаторівнева знакова система одиниць спілкування та упорядкованих правил їхнього функціонування. Її норми (граматичні, орфоепічні, орфографічні та лексичні) є відносно стабільними.

В. В. Німчук зазначає, що українська мова XVIII–XIX ст. формувалася «в умовах бездержавності українського народу та перебування його під владою кількох чужих держав. До того ж у царській Росії, до складу якої входило більше 2/3 українських земель, українську мову офіційно трактували як діалект російської, а не як окрему мову, тому й українське друковане слово обмежували» [15].

Таким чином, термінологічний вибір О. П. Павловського пояснюється, по-перше, ще не стабільністю граматичних норм тогочасної писемної української мови, а, по-друге, історичною ситуацією, що обмежувала розвиток писемної української мови – навчання в школах та друкування книг українською мовою. Для того, щоб Петербурзька Академія наук, зрештою, дозволила надрукувати нову важливу для української нації «Граматику», О. П. Павловський був змушений підлаштуватися під офіційну російську наукову термінологію. Водночас у праці мовознавця ми бачимо часте вживання поняття мови на позначення української – «языкъ Малороссійскій есть нѣжень» [16, с. 108–109], «...люди нѣжныхъ чувствъ имѣютъ въ языкѣ своемъ превеликое множество грубѣйшихъ выражений! Въ языкѣ Малороссіянъ больше, или меньше, нѣжень, или грубь, мѣстами» [16, с. 109–110]. Насправді наріччя не може мати окремої граматики, але підміна терміну «українська мова» на «малоросійське наріччя» відкрило О. П. Павловському шлях до виходу друком його праці в 1818 р. у типографії видавця, бібліотекаря та книгопродавця В. О. Плавильщикова.

«Граматику» О. П. Павловського по праву вважають першою граматиною періоду становлення української літературної мови на народній основі. Для написання праці мовознавець міг послуговуватися лише виданням «Енеїди» І. Котляревського, мова якого фіксувала стан народної, тобто розмовної української мови того часу. Однак правопис «Енеїди» був неунормований і складався

за етимологічним, а не фонетичним принципом. Тому О. П. Павловський був змушений покладатися на власне знання мови.

«Грамматика» О. П. Павловського є результатом першої систематизації правил передачі української літературної мови на письмі. Її книга, як вказує сучасний дослідник О. В. Гриценко, складається з двох частин граматичної та лексико-фольклорної [Див.: 2 с. 168–169]. У граматичній частині «*О буквахъ и о произведеніи словъ*» розглядається кількість літер та їх вимова, досліджується правопис частин мови. В лексико-фольклорній частині «*О сочиненіи и о стихотворствѣ малороссійскомъ*» порушуються питання віршування та писання українською мовою. Частина поділена на «*Краткій малороссійській словаръ*» (подано загальноживану лексику, хресні імена, українські фразеологізми, прислів'я та приказки), «*Примѣры на малороссійское сочиненіе*» (містить текст пісні «Гомінь, гомінь по діброві», поеми «Вакула Чмир») та загальні зауваження, в яких автор розкриває питання естетичної оцінки мови; говорить про нову та запозичену лексику; жартівливі звороти; слова, що дуже вдало характеризують речі [2, с. 169].

Ще на початку праці О. П. Павловський наголосив на тому, що українська грамати́ка досить плутана. В ужитку одночасно знаходяться церковно-слов'янські букви Ксі (велика Ξ, мала ξ), Псі (велика Ψ, мала ψ), Іжиця (V, v) та букви гражданського шрифту. Науковець на основі «гражданки» впорядковує український правопис за фонетичним принципом. Однак О. П. Павловський в «Грамматиці» висвітлює лише ті звуки та граматичні форми української мови, які відрізняють її від російської мови, і це є суттєвим недоліком його праці.

Мовознавець зауважив на ряді фонетичних особливостей української мови: м'якість кінцевого приголосного **ц**: *царьця, прыкащыця* (с. 1)¹; гортанне звучання **г** (латинське **h**): *гуляю, губка* (с. 1), але задньоязичне **г** (латинське **g**) передає через **кг**: *кгуля, кгрона* (с. 1); наявність африкат **дж**, **дз**: *джыкгунь, дзвинь* (с. 2); вимова **и** як звука середнього ряду **ы**: *лысть, сынній* (с. 2); **л** у кінці складу замінюється на **в**: *вовкъ, сказавъ* (с. 2); вимова **о** в односкладних словах як **і**: *сімь, пінь* (с. 2); вимова **хв** на місці **ф**: *хворый, хварба* (с. 2); вимова **і** на написання на місці **ѣ** – **і**: *літо, слідь* (с. 2); наявність **ј** після губних приголосних: *мясо, мяккый* (с. 3); буква **ѳ** вимовляється як **хвт**: *Саваохвъть, рыхвѳма* (с. 3); пом'якшення приголосних передає через йотовані **я**, **ю**, **ѣ**, **ію**: *гуля* (с. 1), *гублю* (с. 32), *весільѣ* (с. 28), *сіого* (с. 87), на кінці складів і слів через **ѣ**: *банька* (с. 25), після твердих приголосних подає **ѣ**: *баркань* (с. 25); асимілятивні процеси в дієслівних закінченнях **-тъся** у подовжене **-цьця**: *рыцьця* (с. 25), *бачыцьця* (с. 26); подвоєні приголосні в іменниках середнього роду: *весільѣ* (с. 28), *збіжьжьѣ* (с. 36). «Грамматика» О. П. Павловського сприяла створенню в українській літературній мові єдиних фонологічних норм.

¹ Тут і далі ми будемо вказувати в круглих дужках номер сторінки «Грамматики» (1818) О. П. Павловського, на якій міститься приклад.

О.П. Павловський подає також певні правила морфології: п'ять відмін іменників: I – *груба, свинья*; II – *панъ, дурень, сонце*; III – *порося*; IV – *тінъ*; V – *пані* (с. 5–9); відміни прикметників: *гарний, -ная, -на, -нѣ, -не, -ныі, -ны* (с. 10); утворення ступенів прикметників за допомогою суфікса *-ійшій-*, префіксів *пре-, най-*, наріччя *дуже* (с. 10–11); вживання збільшених і зменшених імен: *бовдуръ, болванъ, бовдурьще* (с. 11), *сонце, сонечко, сонечечко* (с. 12); різниця відмінювання форми орудного відмінка числівників: *двома, двоіма* (с. 12–13), відмінювання займенників *я, ты, себе, сей, сая, сеъ, винъ, вона, воно, хто, що* (с. 13–14); відмінювання дієслів, виділяє шість часів дієслів: «*настоящее*», «*прошедшее однократное*», «*прошедшее многократное*», «*давно прошедшее*», «*будущее однократное*», «*будущее многократное*» (с. 14–20); ступені порівняння прислівників утворюються за зразком прикметників: *дуже, сильно, дужше* (с. 21).

Таким чином, О.П. Павловський вперше запропонував класифікацію іменників. Відміни іменників, описані в «Граматиці», є неповними, але вони й досі використовуються в сучасному українському мовознавстві. Автор не розкрив всіх дієслівних категорій, заперечив наявність дієприкметників в українській мові, однак О.П. Павловський перший зауважив наявність синтетичних форм майбутнього часу (*співатиму*) в українській граматиці. Важливо зауважити, що слова в «Граматиці» О.П. Павловського позначені правильними знаками наголосу не тільки в граматичній, а й у лексико-фольклорній частині.

Словник О.П. Павловського є джерелом для розуміння лексики та фонетики української розмовної мови початку ХІХ ст. (іл. 4). Взявши за основу словник першого видання «Енеїди» І. Котляревського, О.П. Павловський розробив і систематизував власноруч зібраний лексичний матеріал. У його словнику містяться 1130 слів, розділені на три групи: прості, природничі та власні особові імена. Мовознавець був одним із перших збирачів українського фольклорного матеріалу, зокрема прислів'їв, приказок, пісень тощо. Зібрання прислів'їв, що розміщені автором у «Граматиці», можна вважати першим зібранням українського фольклору.

У ХІХ ст. «Грамматика» О.П. Павловського постійно перебувала в полі зору мовознавців та письменників. Їх погляди коливалися від повного заперечення та різко критичної оцінки (М. Гатцук, М. Максимович, І. Могильницький, М. Петров, П. Шафарик) до визнання та схвалення (М. Дашкевич, П. Житецький, П. Лавровський, А. Метлинський, І. Франко, М. Шашкевич) [Див.: 1, с. 49–50; 2, с. 167]. Пізніше «Грамматика» була всебічно проаналізована відомими мовознавцями ХХ ст. (Д.Г. Бучко, Й.О. Дзєндзелівський, М.А. Жовтобрюх, Б.В. Кобилянський, А.А. Москаленко, Н.А. Москаленко, М.Ф. Наконечний, В.В. Німчук, П.Д. Тимошенко, К.К. Цілуйко), з'явилось більше детальної інформації про автора та його праці, версії про його походження [Див.: 3, с. 363–371; 4]. «Грамматика» О.П. Павловського більше двох століть викликає підвищений інтерес мовознавців.

У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається примірник першого видання «Граматики малоросійського нарѣчя» (1818) та три примірники офсетного друку. Передрук здійснено, ймовірно, до 150-річчя першого видання «Граматики» у 1968 р. в лабораторії офсетного друку Інституту економіки АН УРСР (так у 1936–1991 рр. називався Інститут економіки НАН України). Друкарня знаходилася за адресою м. Київ, вул. Садова 1/14 (будинок зберігся до нині, в ньому розміщується редакція газети «Урядових кур'єр»). Наклад передруку становив 352 примірників.

Кожний примірник «Граматики» О. П. Павловського має свої книжкові знаки. Примірник 1818 р. видання містить такі штампи: **ПЕЧ: ОДЕСС: РИШЕЛЬЕВСКАГО ЛИЦЕЯ | UCRAINICA | ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (іл. 3). Провенанс свідчить, що ця книга потрапила до фонду бібліотеки Рішельєвського лицю (попередника Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – до 1865 р.). Штмп UCRAINICA ставили у 1925–1930 рр. на книги, що стосувалися історії, розвитку мовознавства та літератури України і входили до складу Українського відділу Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ – так Наукова бібліотека ОНУ називалась у 1924–1930 рр.). За часів об'єднання ЦНБ, Одеської державної публічної бібліотеки та Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка, у 1930–1933 рр. бібліотека називалась Одеська державна наукова бібліотека (ОДНБ). Причому ЦНБ стала відділом абонементу новоутвореної ОДНБ [7, с. 75–81]. Цю інформацію ілюструє останній штамп книги.

Один із примірників офсетного друку «Граматики» О. П. Павловського містить штамп **Наукова бібліотека | Одеського університету | ім. І. І. Мечникова** |; надійшов до фонду бібліотеки не пізніше 2011 р.

Другий примірник, згідно з інвентарною книгою Наукової бібліотеки, надійшов до її фонду в 1969 р. Він містить дарчий напис **У фонди Наукової бібліотеки Одеського університету | від А. Моск[...] | Одеса, |30/І 69 р. |** та штамп **ОДЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ | ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА | НАУКОВА БІБЛІОТЕКА** | (іл. 5). Можна припустити, що книга належала доктору філологічних наук, професору Артемію Амвросійовичу Москаленкові (1901–1980) (іл. 6). А. А. Москаленко народився в с. Григорівка Вольнянського району Катеринославської області (нині Запорізька область). Початкову освіту отримав у народній церковно-приходській школі, потім навчався в учительській школі. Протягом 1917–1921 рр. продовжив навчання в Запорізькій учительській семінарії. У 1922–1924 рр. проходив військову службу. А. А. Москаленко навчався на вечірньому відділенні Житомирського педагогічного інституту, після демобілізації вступив на другий курс літературного факультету Дніпропетровського інституту. У 1930 р. він закінчив аспірантуру та захистив кандидатську дисертацію [12, с. 5; 14, с. 303]. У 1936–1938 рр. А. А. Москаленко очолював кафедру української мови та літератури Полтавського педагогічного інституту. З 1938 р. перейшов на посаду завідуючого кафедрою української мови та

літератури Одеського державного університету. Під час Другої світової війни А. А. Москаленко знаходився в евакуації, працював в Одеському державному університеті в Байрам-Алі. Після закінчення війни він очолював кафедру української мови в Одеському педагогічному інституті та Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова (1944–1949). Був звільнений у 1949 р. з посади завідуючого за звинуваченням у націоналізмі. Потім він викладав українську мову в Одеській вищій партійній школі. У 1958–1960 рр. А. А. Москаленко очолював кафедру української мови в Одеському педагогічному інституті, а з 1961 р. перейшов на посаду завідуючого, професора кафедри української мови Одеського державного університету імені І. І. Мечникова, де працював до 1975 р. Помер А. А. Москаленко 23 жовтня 1980 р. [12, с. 6; 14, с. 303].

Найбільшим захопленням А. А. Москаленко були книжки. Власну бібліотеку він поповнював протягом життя, починаючи зі студентських років у Дніпропетровську та під час роботи в Полтаві й Одесі [12, с. 15–16]. Особиста бібліотека А. А. Москаленка становила більше 4 тисяч примірників². До його професійної бібліотеки входили книги з мовознавства (зокрема зібрання граматик та словників), історії та української літератури. А. А. Москаленко досліджував історію української мови, мовознавство, лексикографію та діалектологію, вивчав граматики. Не дивно, що в його книжковій колекції знайшло своє належне місце й видання «Граматики» О. П. Павловського. За спогадами його доньки, Надії Артемівни Москаленко, *«у патріархальній, тихій, висококультурній Полтаві було придбано чимало періоджерел, класики слов'янського та українського мовознавства – в оригіналах (словник Б. Грінченка, комплект журналу «Основа», граматики М. Ломоносова, О. Павловського і т. ін.)»* [12, с. 16].

А. А. Москаленко автор понад 360 наукових статей, монографій, словників, навчальних посібників та методичних розробок, доповідей тощо. Досліджуючи українську діалектологію він у 1940 р. захистив кандидатську дисертацію «Нарис української діалектології», один з аспектів якої торкнувся «Граматики» О. П. Павловського. А. А. Москаленко наголошував, що вагомий вклад О. П. Павловського в тому, що він закликав *«...вивчати та зберігати українську мову і перший подав найскладнішу характеристику на ті часи граматичної системи української мови. ... Він перший зробив спробу організувати український правопис на фонетичних засадах»* [9, с. 49]. А основну роль «Граматики» А. А. Москаленко вбачав у спробі *«уніфікації і усвідомлення норм літературної української мови усної та писемної»* [9, с. 49]. Найваго-

² У 2006 р. Н. А. Москаленко, мовознавець-україніст, доцент Одеського державного університету, зав. кафедрою української мови, подарувала книжкову колекцію свого батька бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія». Дар складав 2253 назви в 3360 примірниках. Детальніше про особову колекцію Артема Москаленко див. на сайті їх бібліотеки в розділі «Колекції»:

Москаленко Артем [Електронний ресурс] : особові колекції. – Електрон. дан. – Режим доступу: <https://library.ukma.edu.ua/kolektsii/kolektsii/295-moskalenka-artema> (дата звернення: 28.04.2023). – Загол. з екрана.

Паспорт бібліотечної колекції [А. А. Москаленка] [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: https://library.ukma.edu.ua/attachments/category/19/MoskalenkaArtema_passport_col.pdf (дата звернення: 28.04.2023). – Загол. з екрана.

мішою працею А. А. Москаленка є «Нарис історії української лексикографії» (Київ, 1961). Його монографія містить найповніший опис українських словників, в тому числі й «Краткого малоросійського словаря» О. П. Павловського (1818) [10, с. 32–35]. Примірник «Нарису історії української лексикографії» був подарований автором університетській бібліотеці у 1961 р., про що свідчить дарчий напис **В Наукову бібліотеку | Одеського університету | повертаю з вдячністю | все те, що я взяв у | неї. Автор |17/XI. 61 | Одеса|** (іл. 7). Окремо А. А. Москаленко присвятив О. П. Павловському та його праці статтю «Перша друкована граматики української мови» [11, с. 21–24].

За часи керівництва кафедрою А. А. Москаленком було організовано аспірантуру з української мови, яку зокрема закінчили такі відомі україністи як С. П. Бевзенко, Й. О. Дзедзелівський, Ю. Ф. Касім, Г. Ф. Пелих, Ф. П. Смагленко та ін.

Саме Ф. П. Смагленку належав інший примірник видання, що містить власницький напис **З книг | Ф. П. Смагленка | та штамп Наукова бібліотека | Одеського університету | ім. І. І. Мечникова |** (іл. 8). Примірник надійшов у 2000 р. до фонду Наукової бібліотеки з книжкової колекції кандидата філологічних наук, доцента Федора Павловича Смагленка (1914–2003) (іл. 9). Ф. П. Смагленко закінчив Лип'янську семирічну школу. Він працював у колгоспі (1930–1931), у редакції районної газети Златопольського району Кіровоградської області (1931–1932), секретарем Нечаївської сільради Кіровоградської області (1932–1935). Потім Ф. П. Смагленко два роки навчався на робітничому факультеті Одеського борошномельного інституту (нині Одеський державний аграрний університет). А протягом 1937–1941 рр. він навчався на філологічному факультеті Одеського державного університету. Мобілізований на війну з 31 липня 1941 р. до 31 липня 1946 р. Після демобілізації закінчив із відзнакою філологічний факультет Одеського університету. У 1946–1949 рр. він навчався в аспірантурі при кафедрі української мови філологічного факультету. У 1951 р. успішно захистив кандидатську дисертацію з української мови [6; 14, с. 204–205].

Ф. П. Смагленко був талановитим редактором університетського видавництва, працював завідувачим підготовчого відділення, викладачем, доцентом, завідувачим кафедрою української мови, виконуючим обов'язки декана (1951), деканом (1951–1953) філологічного факультету Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, а протягом 1981–1982 рр. знову виконував обов'язки завідувача кафедри української мови. З 1989 р. Ф. П. Смагленко вийшов на пенсію. Помер 20 грудня 2003 р. [6; 14, с. 204–205]. На Преображенській вулиці, 22 розміщена меморіальна дошка на честь Ф. П. Смагленка, який проживав в цьому будинку протягом 1946–2003 рр. (іл. 10).

Наявність «Граматики малоросійського нар'ччя» О. П. Павловського, спеціального наукового видання, в особистих книжкових колекціях відомих одеських мовознавців А. А. Москаленка та Ф. П. Смагленка не викликає подиву. Ці при-

мірники праці О. П. Павловського органічно влилися в фонд Наукової бібліотеки університету та користуються попитом у філологів, істориків, книгознавців.

«Граматика малоросійського нарѣчя» О. П. Павловського відкрила нову сторінку в історії українського мовознавства. Незважаючи на певні недоліки, довгий час вона була єдиним ґрунтовним посібником, в якому містилися основи граматики та правопису нової української мови. Саме праця О. П. Павловського заклала основи для формування українських граматик та сприяла розвитку писемної української літературної мови.

Список використаної літератури

1. *Білобровець В. В.* Ювілейне видання Іваном Огієнком «Граматики української мови» О. Павловського / В. В. Білобровець // Волинь-Житомирщина. – 2003. – Вип. 10. – С. 47–50.
2. *Гриценко О. В.* Мовознавці про «Граматику» О. Павловського / О. Гриценко // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2010. – № 1. – С. 166–172.
3. *Дзензелівський Й.* Нове про О. П. Павловського / Й. Дзензелівський // Дзензелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство : зб. пр. / відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 1996. – С. 363–371.
4. З історії української мови: (до 150-річчя «Граматики» О. Павловського) / [відп. ред. В. В. Німчук]; АН УРСР. – Київ : Наук. думка, 1972. – 116 с.
5. *Задорожний В. Б.* Павловський Олексій Павлович [Електронний ресурс] / В. Б. Задорожний // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. ; НАН України; Інститут історії України. – Київ : Наук. думка, 2011. – Т. 8. – 520 с. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pavlovskij_O (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
6. *Ісаєнко Л. М.* Наш незабутній Федір Павлович Смагленко [Електронний ресурс] / Л. М. Ісаєнко // Чорноморські новини, 2014. – № 17 (21488). – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://chornomorka.com/archive/21488/a-3571.html> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
7. *Комаров Б. М.* Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі / Б. М. Комаров // Бібліол. вісті.– 1925. – № 1–2. – С. 75–81.
8. *Ляшенко О. Л.* Рідкісні видання граматик української мови в зібранні університетської бібліотеки / О. Л. Ляшенко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2012. – Т. 17, вип. 2(8). – С. 73–85.
9. *Москаленко А. А.* Нарис історії української діалектології / А. А. Москаленко. – Одеса, 1940.– 208 с. – Машинопис.
10. *Москаленко А. А.* Нарис історії української лексикографії / А. А. Москаленко. – Київ : Рад. шк., 1961. – 164 с.
11. *Москаленко А. А.* Перша друкована граMATика української мови / А. А. Москаленко // УМЛШ. – 1968.– № 5. – С. 21–24.
12. На честь 100-річчя від дня народження Артема Амвросійовича Москаленка : бібліогр. покажч. / уклад.: О. І. Бондар, Н. М. Хрустик, Л. І. Хаценко ; авт. вступ. ст. С. П. Бевзенко ; відп. ред. О. І. Бондар ; ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2004. – 60 с.
13. Наріччя / М. Г. Железняк, О. С. Іщенко [Електронний ресурс] // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71254> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
14. Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової війни [Електронний ресурс] : інформ. вид. / гол. ред. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд. та бібліогр. ред.: Г. П. Бахчиванжи, А. С. Ложешник. – Електрон. дані. – Одеса, 2015.– 437 с. – Режим доступу: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/veterans_onu.pdf (дата звернення: 28.04.2023). – Назва з екрана.
15. *Німчук В. В.* Передне слово / В. В. Німчук // Історія українського правопису: XVI–XX століття : хрестоматія [Електронний ресурс] / упоряд.: В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. – Київ : Наук. думка, 2004.– 584 с. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
16. *Павловський О. П.* Грамматика малоросійского наречия, или Грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малоросийское наречие от чистого российского языка, сопровождаемое

разними по сему предмету замечаниями и сочинениями / О. П. Павловский. – СПб. : тип. В. Плавильщикова, 1818. – [4], VI, [2], 144, [2] с.

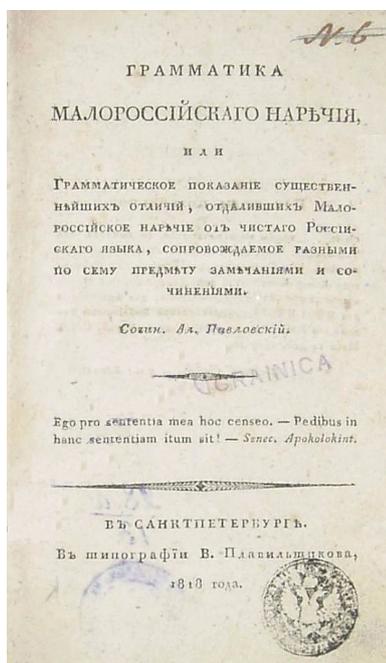
17. Українська мова : хрестоматія : в 3 кн. / укладачі: М. Железняк, Г. Козачук. – Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2014. – Кн. 3. – 248 с.

Referens

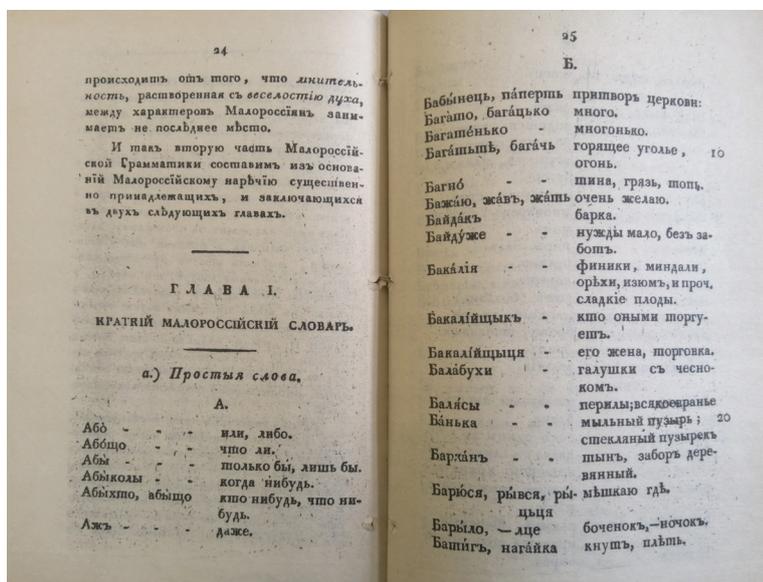
- [1]. Bilobrovets V. V. Yuvilejne vydannya Ivanom Ohienkom «Hramatyky ukrayinskoyi movy» O. Pavlovskoho [Anniversary edition by Ivan Ohienko of O. Pavlovsky's «Grammar of the Ukrainian Language». *Volyn-Zhytomyrshchyna [Volyn-Zhytomyr region]*. 2003, no. 10, pp. 47–50.
- [2]. Hrytsenko O. V. Movoznavtsi pro «Hramatyku» O. Pavlovskoho [Linguists about O. Pavlovsky's «Grammar». *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Ser.: Philological sciences]*. 2010, no. 1, pp. 166–172.
- [3]. Dzendzelivskyy Y. Nove pro O. P. Pavlovskoho [New about O. P. Pavlovsky]. *Dzendzelivskyy Y. Ukrayinske i slovyanske movoznavstvo: zbirnyk prats [J. Dzendzelivskyy. Ukrainian and Slavic Linguistics: Collection of Works]*. Lviv, 1996, pp. 363–371.
- [4]. *Z istoriyi ukrayinskoyi movy: (do 150-richchya «Hramatyky» O. Pavlovskoho) [From the history of the Ukrainian language: (to the 150th anniversary of «Grammar» by O. Pavlovsky)]*. Kyiv, 1972, 116 p.
- [5]. Zadorozhnyy V. B. Pavlovskyy Oleksiy Pavlovych [Pavlovsky Oleksiy Pavlovich]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. [Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 vol.]*. Kyiv, 2011, vol. 8, 520 p. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Pavlovskyy_O (accessed 28 April 2023).
- [6]. Isayenko L. M. Nash nezabutnyi Fedir Pavlovych Smahlenko [Our unforgettable Fyodor Pavlovich Smaglenko]. *Chornomorski novyny [Black Sea news]*. 2014, no. 17 (21488). Available at: <https://chornomorka.com/archive/21488/a-3571.html> (accessed 28 April 2023).
- [7]. Komarov B. M. Ukrayinska derzhavna biblioteka im. T. Shevchenka v Odesi [Ukrainian State Library named after T. Shevchenko in Odessa]. *Bibliolohichni visti [Bibliological news]*. 1925, no. 1–2, pp. 75–81.
- [8]. Lyashenko O. L. Ridkisini vydannya hramatyk ukrayinskoyi movy v zibranni universytet-skoyi biblioteki [Rare editions of grammars of the Ukrainian language in the collection of the university library]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliografnavstvo, knyhoznnavstvo. [Herald Odessa National University. Ser.: Library science, bibliography, bibliography]*. 2012, vol. 17, no. 2 (8), pp. 73–85.
- [9]. Moskalenko A. A. Narys istoriyi ukrayinskoyi dialektolohiyi [Essay on the history of Ukrainian dialectology]. Odessa, 1940, 208 p. Typewriting.
- [10]. Moskalenko A. A. Narys istoriyi ukrayinskoyi leksykohrafiyi [Essay on the history of Ukrainian lexicography]. Kyiv, 1961, 164 p.
- [11]. Moskalenko A. A. Persha drukovana hramatyka ukrayinskoyi movy [First printed grammar of the Ukrainian language]. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*. 1968, no. 5, pp. 21–24.
- [12]. Na chest 100-richchya vid dnya narodzhennya Artema Amvrosiyovycha Moskalenka: bibliografichnyy pokazhchik [In honor of the 100th anniversary of the birth of Artem Amvrosiyovych Moskalenko: bibliographic index]. Odessa, 2004, 60 p.: portr., il.
- [13]. Narichchya [Dialect]. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Kyiv, 2020. Available at: <https://esu.com.ua/article-71254> (accessed 28 April 2023).
- [14]. Ne zabudemo, pamyatayemo: spivrobotnyky ONU im. I. I. Mechnykova v roky Druhoyi svitovoyi viyny [We will not forget, we will remember: the employees of the Odessa I. I. Mechnikov National University during the Second World War]. Odessa, 2015, 437 p. Available at: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/veterans_onu.pdf (accessed 28 April 2023).
- [15]. Nimchuk V. V. Perednye slovo [Foreword]. *Istoriya ukrayinskoho pravopysu: XVI–XX stolittya: khrestomatiya [History of Ukrainian orthography: 16th–20th centuries: anthology]*. Kyiv, 2004, 584 p. Available at: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (accessed 28 April 2023).
- [16]. Pavlovskiy O. P. Grammatika malorossiyskogo narechiya, ili Grammaticheskoye pokazaniye sushchestvenneyshikh otlichiy, otdalivshikh malorossiyskoye narechiye ot chistogo rossiyskogo yazyka, soprovozhdayemoye raznymi po semu predmetu zamechaniyami i sochineniyami [Pavlovsky O. P. Grammar of the Little Russian dialect, or a grammatical indication of the most significant differences that alienated the Little Russian dialect from the pure Russian language, accompanied by remarks and essays different on this subject]. St. Petersburg, 1818, [4], VI, [2], 144, [2] p.
- [17]. Ukrayinska mova: khrestomatiya: v 3 kn. [Ukrainian language: textbook: in 3 books]. Kyiv, 2014, vol. 3, 248 p.

Надійшла 18.04.2023 р.

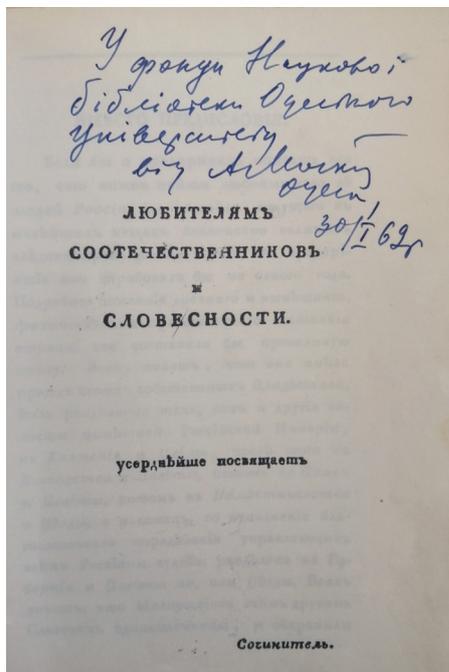

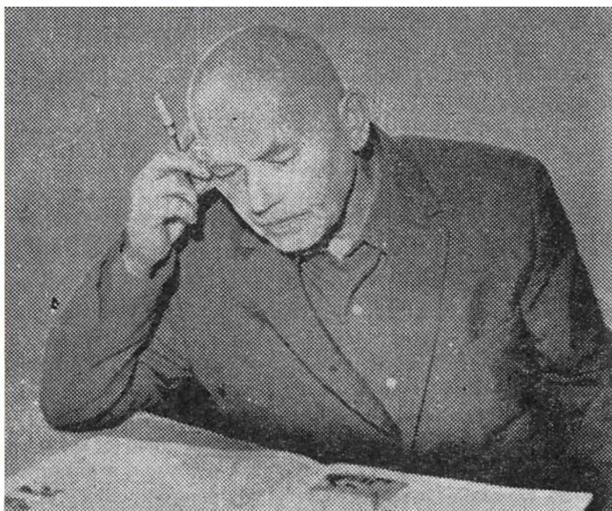
Іл. 3. Павловський О. П. *Грамматика малороссійскаго нарѣчія...* / Сочин. Ал. Павловскій. – В Санкт-Петербургѣ : в тип. В. Плавильщикова, 1818. – [4], VI, [2], 144, [2] с. Титульний аркуши

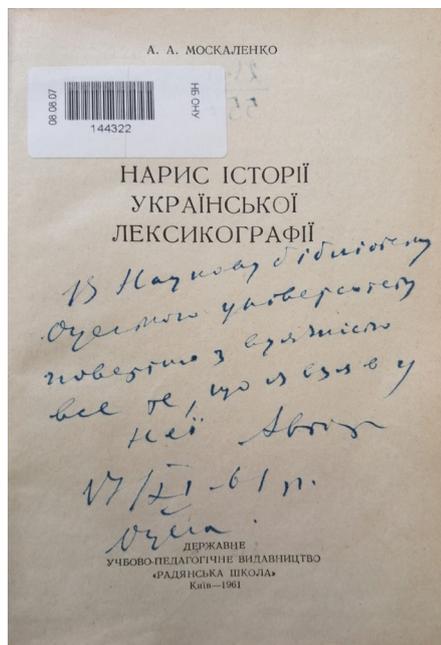
Іл. 4. Павловський О. П. *Грамматика малороссійскаго нарѣчія ...* / Сочин. Ал. Павловскій. – В Санкт-Петербургѣ : в тип. В. Плавильщикова, 1818. – [4], VI, [2], 144, [2] с. Сторінка видання

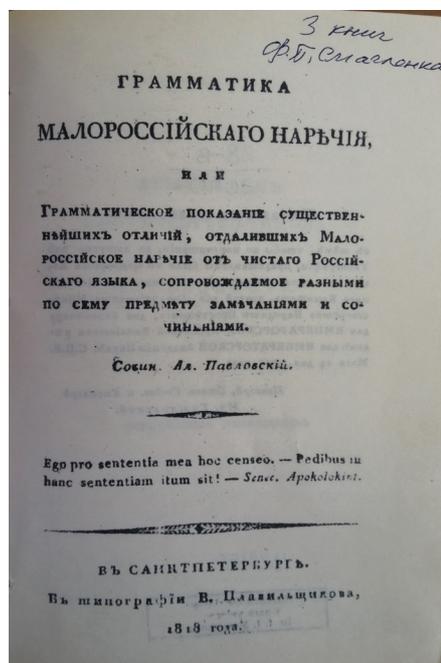
Іл. 5. Дарчий підпис А. А. Москаленка

Іл. 6. Москаленко Артемій Амвросійович.
Джерело: *Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової війни* [14, с. 302]

Іл. 7. Дарчий підпис А. А. Москаленка

Іл. 8. Власницький напис Ф. П. Смагленка

Лл. 9. Смагленко Федір Павлович.

Джерело: Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової війни [14, с. 204]

Лл. 10. Меморіальна дошка на честь Ф. П. Смагленка (вул. Преображенська, 22). Фото автора (квітень 2023)

Velykodna H. V.,

Head of the sector of the Department of Rare Books and Manuscripts
Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

ON THE ROLE OF O. P. PAVLOVSKY'S SPELLING SYSTEM IN THE HISTORY OF EVOLUTION OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Summary

The problems of evolution of the modern Ukrainian literary language as well as of linguistic normalization are relevant in modern linguistics. The article is devoted to a famous linguist of the 19th century, researcher of the Ukrainian language, author of *Grammar book of Little Russian Dialect* Oleksiy Pavlovich Pavlovsky (c. 1770/1773 – after 1826). His work is of exceptional importance being the first attempt to systematize the spelling of the Ukrainian colloquial language, which was based on the phonetic principle.

The article analyzes and discloses the ownership marks of copies of *Grammar book* by O. P. Pavlovsky, stored in the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. The author managed to trace a copy of *Grammar book* (1818) that entered the library holdings of the Richelieu Lyceum (predecessor of the Odessa I. I. Mechnikov National University – until 1865) and three copies of an offset print. Two of the latter belonged to Professor Artemiy Amvrosiyovych Moskalenko and Associate Professor Fyodor Pavlovich Smaglenko, well-known Odessa linguists of the 20th century who kept *Grammar book* in their personal book collections and used it for their scientific research.

Grammar book of the Little Russian dialect by O. P. Pavlovsky opened a new page in the history of Ukrainian linguistics. Despite certain shortcomings, for a long time it had been the only thorough manual that contained the basics of Grammar and spelling of the modern Ukrainian language. It was O. P. Pavlovsky's work that laid the foundations for the formation of Ukrainian Grammar books and contributed to the development of the written Ukrainian literary language.

Key words: O. P. Pavlovsky, Grammar, linguistics, spelling, modern Ukrainian language, A. A. Moskalenko, F. P. Smaglenko, the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University.

УДК 097:090.1–027.551(=133.1):027.7:378.4(477.74–21)
DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1\(29\).280027](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1(29).280027)

Polevshchikova E. V.,
Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
Chief Bibliographer of the Scientific Library
Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

PRIVATE OWNERSHIP MARKS OF FRENCH COLLECTORS OF BOOKS IN THE UNIVERSITY LIBRARY: NEW FINDINGS AND PERSPECTIVES OF STUDIES

The article provides information on new findings and perspectives of studying French private marks of book ownership in the collections of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. The attention is paid to the bookplates, armorial bindings as well as owners' inscriptions mainly in the Vorontsov collection.

Key words: book collection, French bibliophiles, provenance, bookplates, armorial bindings, owners' inscriptions, University library, Romuald Hube, the Vorontsovs.

While studying the provenance of early printed books stored in the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University and identifying various marks of book ownership, one cannot ignore the fact of prevalence of those coming from French private book collections. This is clearly shown in a range of publications prepared by the Department of Rare Books and Manuscripts, primarily in the album-catalogue *Marks of book ownership of European bibliophiles in the collections of the University library* (2017) with descriptions of 137 marks of ownership belonging to 77 European bibliophiles [1; 2]. Thirty-eight marks of book ownership (bookplates, supralibros, coats of arms, owner's inscriptions) derive from twenty-two French private collections including the libraries of famous French collectors: crowned persons (Louis XV, Napoléon I Bonaparte), prominent statesmen, noble bibliophiles, scholars such as J.-B. Colbert, N.-J. Foucault, L. Boucherat de Compans, D. Godefroy III, J.-P. Bignon, Ch. de Brosse, C.-A. de Villeneuve de Vence, P. Delpech de Cailly, marquise de Pompadour, etc.

The books of mentioned French bibliophiles entered the University library holdings mainly as parts of two large collections that enriched the stocks of rare books at the end of the 19th century – Romuald Hube's collection of legal writings and the library of the Vorontsov palace in Odessa. It is therefore not surprising that further searching for French marks of book ownership has been carried out primarily by examining *de visu* books from the aforementioned collections.

In 1868, over 8000 volumes of legal literature from the library of a reputable Polish historian of law Romuald Jan Ferdynand Hube (1803–1890) were acquired by Novorossiyskiy (Odessa) University. The information on the bookplates/book labels from R. Hube's collection was presented in the article published in 2018 [3]. Forty-four out of fifty bookplates/book labels had been attributed: thirty-eight ex-libris of individual book owners and six bookplates of institution libraries. Professional lawyers dominated in this group of former book owners which was to be expected considering thematic focus of the collection. A list of French book owners includes a representative of the **Delalande** dynasty of lawyers, Lyon lawyers **F. G. Petit** and **J. Joumel**, their Parisian colleague **Caubert**, a lawyer from Dauphiné **J.-B.-Ch. Chabroud**, who became a deputy of the Estates General during the French Revolution and combined legal practice with political activity; a honorary judge in the civil court of Rouen **Delasize**, prosecutor of the royal court in Orleans **P.-F. Dumuys**, doctor of both laws (Juris utriusque Licentiatius) **C. A Parmentier** and adviser to the royal court and adviser to the prefecture of Orleans in the 1820s **L. A. Brillard** [3, *Annex 1* to article]. Book marks of listed owners are mostly plain imprinted book labels, all of them holding indications of their belonging to the bar¹. Exempt are offsprings of noble families **Fr.-M. de Verthamon, marquis de Bréau**, French king's counselor in parliament, the first chairman of the Great Council (1697) and **Fr.-P. Du Pont de Romémont**, royal counselor, both of them bibliophiles with armorial bookplates as well as a French erudite, historian and mathematician **A.-J. marquis de Fortia d'Urban**, and a member of a noble family **Jacobé de Goncourt**².

Further examination of Romuald Hube's collection should be aimed at the identification of a few supralibros as well as of a significant number of handwritten owners' inscriptions.

Unlike Hube's collection, which was dispersed in the University stocks immediately after its acquisition, the Vorontsovs' library has always been kept separately. Our studies of French private marks of ownership have been basically focused on this collection. In the late 19th century a valuable library of the Vorontsov palace in Odessa with holdings estimated as 35 000 volumes³ was donated to the University according to the will of the last male descendant of the family, prince Semyon Mikhaïlovich Vorontsov (1823–1882). The library was being formed for more than a century by four generations of the family⁴, its beginnings being laid in the mid-18th century by count Roman Illarionovich Vorontsov (1717–1783)⁵. The greatest contribution into the family library was made by his descendants – count Alexander Romanovich (1742–1805) and his younger brother Semyon Romanovich (1744–1832) as well as the son of the latter Mikhaïl (1782–1856).

It should be recognized that studying French private marks of ownership in the Vorontsov collection has been so far relatively sporadic. One of the reasons is a larger scale of this book stock, which predetermined thematic and chronological approaches to its exploration. Another difficulty originates from the fact noted

above that the Vorontsov book collections were being built up over more than one generation. From this follows that it is not always possible to assert with certainty which books were acquired by one or another owner before all the collections were accumulated by M. S. Vorontsov. The manuscript inventories of different parts of the family library could shed light on this problem. Much to our regret, we were not able to work systematically with those documents, as they are stored in various archives outside Odessa.

The present paper provides further information about marks of ownership of French collectors of books found in the Vorontsov collection over recent years.

A good deal of old French prints in the University book stocks come from **Alexander Romanovich Vorontsov's library**. A prominent statesman of the second half of the 18th and early 19th centuries, Alexander began to acquire books in Europe at an early age while studying in France and later – during his stay in various European capitals as he occupied some diplomatic posts. In 1766, a *Catalogue de la bibliothèque de Son Excellence Monsieur Le comte de Woronzow, Ambassadeur de S. M. L'Impératrice de Toutes les Russies, auprès de L. H. P. Les Etats généraux des Provinces Unies* was compiled serving a source of information on the provenance of the 17th and early 18th centuries books. The Catalogue includes *Mémoires pour servir à l'histoire des Indes orientales contenant la navigation des quatre premiers vaisseaux de la Compagnie...* (A Paris: chez Arnoul Seneuze, 1688) by a French administrator of the mid 17th century Urbain Souchu de Rennefort (1630?–1690?). Agent of *Compagnie française des Indes orientales*, he published narrations on the voyage organized by the Company to the south-west of the Indian ocean in 1665. A copy from Alexander Vorontsov's library bears an engraved bookplate on the front endpaper with a coat of arms of the Argenson family accompanied by the inscription «EX CATAL^o BIBLIOTH^{ae} ARGENSON» (ill. 1). Nevertheless, it is not obvious who exactly owned the book.

According to the *List of Canadian bookplates*, this ex libris refers to Pierre de Voyer d'Argenson, Vicomte de Mouzay (1625/1626–1709/1710), a French governor of New France from 1658 to 1661 [20, p. 21]. A well-known expert J. Guigard related this bookplate to Pierre de Voyer d'Argenson's nephew, that is, to a French politician, lieutenant-general of police in 1697–1718 Marc-René de Voyer, Marquis de Paulmy, the 1st marquis d'Argenson (1652–1721) [16, t. 2, p. 471]. Finally, modern researchers consider it to be a bookplate coming from the collection of René-Louis de Voyer de Paulmy, Marquis d'Argenson (1694–1757), a politician serving as a Minister for Foreign Affairs in 1744–1747 [6]. In any case, the provenance of the book is related to this eminent family of French nobility.

Two books acquired by Alexander Vorontsov previously belonged to a career diplomat under Louis XV **Antoine Pecquet** (1700/1704–1762). He was also busy in other offices devoting his free time to writing popular science books on history, law, oratory. Antoine Pecquet is known to be an author of *Discours sur l'art de négociier* (Paris: Nyon fils, 1737), *Pensées diverses sur l'homme* (1738), *Discours*

sur l'emploi du loisir (1739), *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la Perse* (Amsterdam, 1745), *L'Esprit des maximes politiques* (Paris, 1757), etc. Copies of an anonymously published biography of the Minister of State under Louis XIV in 1661–1683 *La vie de Jean-Baptiste Colbert, ministre d'état, sous Louis XIV, roy de France* (Cologne [Amsterdam], 1695) by a French writer and journalist Gatiien de Courtilz de Sandras (1644–1712) as well as *Histoire des dietes de Pologne pour les elections des rois* (A Paris: chez Jean Jombert ..., 1697) by a French historian of the late 17th and early 18th centuries Michel David de La Bizardière (1697–1721) bear an armed bookplate of Antoine Pecquet with an inscription: **Ex Bibliothecâ | Antonij Pecquet** (ill. 2) (the bookplate is partially covered by the ex-libris of the library of the Odessa Vorontsov Palace).

In the late 17th and early 18th centuries *Voyages de François Bernier... contenant la Description des Etats du Grand Mogol* were very popular with European readers and were repeatedly reprinted. The author Francois Bernier (1620–1688) was a famous traveler and philosopher. A copy of the two-volume edition printed in 1724 in Amsterdam by Paul Marret comes from the collection of A. R. Vorontsov. The owner's inscription on the title page of both volumes **Latour du Pin** (ill. 3) proves that before the books were acquired by Alexander Romanovich they belonged to a French nobleman, general and politician **Jean-Frédéric de la Tour du Pin Gouvernet, comte de Paulin** (1727–1794). Offspring from an old noble Dauphiné family, he made a successful military career. At the start of the French Revolution, he was elected deputy to the Estates-General of 1789 and nominated a Secretary of State for War (4 August 1789 – 16 November 1790). Known for his monarchical views, La Tour du Pin was sentenced to death and guillotined in 1794 [19, p. 620].

Some years before count Alexandre Vorontsov deceased, another catalogue of his library was compiled (*Catalogue de la bibliotheque de S. E. Monsieur le comte de Vorontzow*). Volume 2 (*Belles-lettres*) mentions a French translation of an authoritative work by an English scholar and antiquary Edward Brerewood (Bryerwood) (ca 1565–1613) *Recherches curieuses sur la diversité des langues et religions par toutes les principales parties du monde* (*Enquiries touching the diversity of languages and religions, through the chief parts of the world*) published in Paris in 1640.

The inscription on the title page **Du Bouchet 20 | 1641** (ill. 4) proves that the book came from the library of Henri Du Bouchet, seigneur de Bournonville (1593–1654). An advisor to the Grand Chamber at the Court of the Parliament of Paris, he was known to be bibliophile et collectioner of prints and drawings [7, p. 39]. He inscribed his name at the top or in the middle of the title of all the works that belonged to him almost always using two numbers: one indicated the price the volume cost him, the other the date when he had bought it [15, t. 1, p. 157]. His contemporary highly appraised Du Bouchet's competence: «The knowledge of books of M. Henry du Bouchet, Councilor in Parliament, is sufficient proof of the exact research he makes of them to embellish his excellent library, which possesses about six thousand

volumes of the best choice in all sciences and languages» [*La connaissance des livres qu'a M. Henry du Bouchet conseiller en Parlement, est une preuve suffisante de l'exacte recherche qu'il en fait pour embellir son excellente bibliothèque, laquelle possède environ six mille volumes des mieux choisis en toutes les sciences et langues*] [18, p. 501–502]. By the by the time of the death of the library owner the number of volumes reached eight thousand which were bequeathed to the Abbey of Saint-Victor in Paris with an annuity for the maintenance of the librarian and the library itself on condition that it be made public (three days a week the library was to be open to readers) and that the religious of Saint Victor had his coat of arms stamped on the volumes which had belonged to him and which did not already bear, but the monks contented themselves having but partially fulfilled those conditions [15, t. 1, p. 157]. On the title page of the book from the Vorontsov collection we can also see an inscription made in the abbey: **Ex Bibl. S. Vict. Paris** (ill. 4).

The book acquisitions made in France by A.R. Vorontsov's nephew, count **Mikhail Semenovitch Vorontsov**, are listed in the *Catalogue de la Bibliothèque de Paris de Monsieur le Comte Michel Woronzoff fait au mois de Décembre 1818*⁶. He had a chance to buy valuable French prints during his stay in France as commander of the Russian occupation corps in 1815–1818. A set of a reputed French yearbook *Almanach royal (Royal Almanac)* collected by count Vorontsov is remarkable not only for its completeness containing ninety-two volumes (*Almanach, ou Calendrier Royal, depuis l'année 1699 jusqu'à l'année 1792*)⁷, but also for the beauty of its bindings. Armorial bindings became quite *à la mode* in France with a number of owners who were eager to have them reaching several thousand from the middle of the 17th to the end of the 18th century. Many of them replenished their private libraries with sets of the *Almanach royal* and, as a rule, sought to decorate the bindings of their copies with their coats of arms, making it possible to establish their provenance. About twenty volumes of the collection are decorated with armorial bindings of French nobility such as **Jean-Frederic Phelypeaux de Maurepas**, a representative of **Durey de Sauroy** family, **Michel-François le Bas du Plessis**, an important French financier **Samuel Bernard** and his sons **Samuel-Jacques Bernard de Coubert** and **Gabriel Bernard de Rieux** etc. Besides, there are copies bearing coat of arms «De France» surmounted by a royal crown of Louis XIV (*Almanach* for 1709) and Louis XV (*Almanach* for 1748, 1750, 1755–1759, 1761–1771, 1774–1776, which makes one and a half dozen variants of Louis XV's armorial bindings) [see 2; 4, p. 191–193].

Armoial bindings are of particular importance for finding out the provenance of copies of the Royal Almanac; nevertheless, we should also note some ownership records which can help identify owners of the volumes. A person who left a record on the copy of the *Royal Almanac* for 1705: **1705 | 1705 | [...] | 1722 | Gaillard**, could be a native of an old noble family, Alain Gaillard, sieur de La Motte et de Launa (ca. 1653–1724). He held a number of responsible positions in the city of Saint-Malo, including the post of mayor of this port in Brittany.

An entry on the endpaper of the almanac for 1706 *Mr flaudy [procureur] g[e]n[er]al de la chambre des comptes de Grenoble* informs that the volume belonged to Flaudy, Attorney General of the Accounts Chamber in Dauphiné, that was in session met in Grenoble.

The inscriptions on the endpapers of two different copies of the *Royal Almanac* were left by the same owner: *Appartient à M. Caminade de Castres M[âitr]e. des Requêtes de M[onseigneur]r. le comte d'Artois* on the endpaper of an almanac for 1750 and *Appartient à M. Caminade de Castres M[âitr]e. des Requêtes de S.A. Royale M[onseigneur]r le comte d'Artois* on the flyleaf of the almanac for 1772. Claude-Olivier Caminade de Castres (1745–?) owned lands and seigneuries in the historical region of Angoumois in western France. Commander of the Orders of St. Michael and the Holy Spirit, equestrian and counselor to the king, in the course of his career he held a number of offices including those of the first deputy prosecutor and the general controller of the Bourbonnet domains and finances [4, p. 190].

Catalogue de la Bibliothèque de Paris... contains a number of prints of gallant literature such as a copy of *Iliade d'Homere en vers burlesques* (Paris, 1657) in an armorial binding of **Jean-Joseph de Bourguignon-Bussière, marquis de La Mure** (1721–?) with his motto **CONTRA HOSTEM SURRECTUS** (*raised against the enemy*) within an oval frame (ill. 5). Besides military career (he was successively the king's page in his Grande Ecurie, second lieutenant in the French Guards, captain of cavalry) [5, p. 178; 22], marquis de la Mure was a reputed collector. His book collection is conserved in the *Bibliothèque de l'Arsenal*, making a part of the National Library of France. Marquis was also known for his *Cabinet de dessins* including « a valuable collection of the greatest masters of three schools » as well as other superb objects of art [24, t. 1, p. 95–96].

Another example of this kind of literature from Mikhaïl Vorontsov's book acquisitions in Paris are three volumes of *Les Amours de Tibulle* (A Paris: chez Florentin Delaulne, 1719) by a French writer and dramatist Jean de La Chapelle (1651–1723). Before the book was bought by count Vorontsov, it had been in the libraries of two French nobles. An ownership inscription *M^r le Marquis de Rothelin* (ill. 6) could have been left by Alexandre d'Orléans, marquis de Rothelin, comte de Moucy, baron de Vare (1688–1764), Lieutenant General of the King's armies. The House of Orléans-Rothelin was a French noble family descended from the Longueville branch of the House of Orléans. The most famous member of this family is Charles d'Orléans de Rothelin, « l'abbé de Rothelin » (1691–1744), an important French bibliophile.

It can be assumed that the next owner of the book came from a noble family originating from the Dauphiné region of the south of France – Louis François Alexandre dit le Prince de Martigues de Galliffet, comte de Galliffet (1748–?) whose armorial bookplate is pasted on the front endpaper of volume 1 with an inscription: **LE C^{TE} DE GALLIFFET** (ill. 7). To our regret, little information has been found about this book owner.

One of the books acquired by count Vorontsov in Paris is worth attention for its noteworthy provenance. On the verso of the engraved title page of the travelogue *Nouveau voyage du Levant, par le sieur D. M.: contenant ce qu'il a vû de plus remarquable en Allemagne, Italie, Malthe, & Turquie* (A La Haye, 1727) there is an inscription: **Bibliothèque de Bouret. | vendue en juillet 1735** (ill. 8).

A French jurist and lawyer at the Parlement of Paris Mathieu Marais (1665–1737), who had a lot of connections among French intellectuals of his time, left his notes about **François Bourret** (1668–1735) in *Journal et mémoires*: “He was treasurer of Madame de Nemours, and intendant of Neufchâtel in Switzerland, and has a very large and very curious library, and is well informed in public matters” [21, t. 3, p. 450]. Bourret managed to form an impressive library containing numerous rarities from the 16th and 17th centuries, as well as excellent collections of historical and theological writings. The catalogue which had been compiled and published comprised 6495 books on Theology (729 units), Law (492 units), Belles-lettres (1620), Sciences and Arts (853) and History (2801 units). The division *History* traditionally contained works on Geography including Voyages. The section *Voyages faits en Asie* comprised the abovementioned edition of *Voyages au Levant par le Sieur D. M.* (№ 3847) [8, p. 289].

François Bourret died on January 26, 1735. The sale of his library was declared to start on July 18, 1735, and a copy of *Nouveau voyage du Levant* was bought by Duke of Valentinois who made an above cited note on this acquisition. He also left a record on the title page: **livre plein de recits curieux** and signed his name at the bottom of the page: **Duc de Valentinois 1735**⁸ (ill. 8).

Jacques-François-Léonor de Goyon de Matignon, duc de Valentinois (1689–1751) was born in Thorigny in Normandy in 1689 in a wealthy French noble family. Lieutenant general of the province of Normandy, in 1715, he married to the daughter of Antoine Ier de Monaco, Louise-Hippolyte, and thus became Grimaldi. Being the heir to the throne of Monaco, upon her father’s death, Duchess of Valentinois became the sovereign Princesse of Monaco but had a very short reign of ten months. Duke of Valentinois succeeded to the throne and became Prince of Monaco under the name of Jacques I de Monaco after Louise-Hippolyte died in 1731. Two years later, he abdicated in favor of his son and became duke of Valentinois again.

It is interesting to note that these permutations were reflected in the records left on the title pages of some volumes of *Histoire de l’Académie royale des inscriptions et belles lettres* from the duke’s library. **Ce Liure appartient a Monsieur le Duc de Valentinois 1723** (ill. 9a) is scribed on the title pages of the first three volumes, published respectively in 1717 (t. 1–2) and in 1723 (t. 3). The title page of t. 7 (1733) bears an inscription **Jaques Prince de Monaco. 1733** (ill. 9b) which changed to **Duc de Valentinois** (ill. 9c) on the title page of t. 9 (1736).

A great lover of arts, he managed to amass a large collection of painting. Both Duke’s mansion in the capital and the *maison de campagne* in Passy stored excellent various collections: coins and medals, marble and bronze objects, both antique

and modern, books, chinawares, tapestries. His passion is believed to be not only a fashion matter, a concern of rank and order, or a will to illustrate the dynasty's reputation, but a real pleasure and an integral part of his personal identity [14, p. 550, 562; 25]. Some of his books bear the arms of the Grimaldi. J. Guigard also mentions volumes with this mark accompanied, on the corners and on the spine, by a monogram composed of the letter «M» alone [16, t. 2 p. 346]. The volumes with owner's inscriptions conserved in the University library are only marked with a crowned monogram of Jacques de Goyon de Matignon, duc de Valentinois (**M**) in gold in four of six compartments of the spine and at each corner of the front and back covers of the binding (ill. 10a-b).

The Vorontsov collection of the University library contains another copy of *Histoire de l'Académie royale des inscriptions et belles lettres* bearing an armorial bookplate of French provenance (ill. 11). This coat of arms being reported to belong to the noble family from Provence Caze de la Bôve et de Javincourt [10; 16, t. 2, p. 121], we suggest that some volumes of *Histoire de l'Académie royale des inscriptions et belles lettres* must have come from the library of de **Anne-Nicolas-Robert de Caze de Javincourt** (1718–1793). King's Counsellor, treasurer of the posts, in 1751, he took over from his father a position of farmer-general. Lover of art and books, de Caze contributed in different proportions like sixty-four other farmers-general to the costs of an illustrated edition (1762) of the *Fables* by Jean de La Fontaine [13]. He organized a *Cabinet d'histoire naturelle* with a considerable and carefully selected collection of minerals, glass cages with butterflies inside and the birds... [24, t. 1, p. 103–104].

A collection of witticisms and table talk of a French grammarian and lexicographer Gilles Ménage (1613–1692) first published by author's friends after his death under the title of *Menagiana ou les bons mots* was repeatedly reprinted. A copy of its third edition (Paris : Florentin Delaulne, 1715) acquired by one of the Vorontsovs, bears a bookplate with an inscription **Ludovici de Chaumejan Marchionis de Fourille**, that is **Louis de Chaumejan Marquis de Fourille** (1690–1765) (ill. 12). Abbé commendataire of Saint-Vincent de Senlis, Louis de Chaumejan amassed an impressive library acquired both through inheritance and during his lifetime. At his death, the collection was dispersed and the catalogue was published, the sale was held on Tuesday 4 June, 1765. Books and manuscripts from Collection de Louis de Chaumejan have been conserved in the *Bibliothèque de l'Arsenal* (Library of the Arsenal).

The first French edition of observations of Stanislas I, King of Poland [Stanislas Leszczyński] *La voix libre du citoyen, ou observations sur le gouvernement de Pologne* (S.l., 1749) was published anonymously. A copy from the Vorontsov collection is marked with an engraved bookplate reproducing a coat of arms of the **Potier de Gesvres, seigneurs de Blérancourt** (the bookplate is partially covered by the later ex-libris of the library of the Odessa Vorontsov Palace) (ill. 13). Presumably the copy could have belonged to one of the sons of a French statesman and military

figure François-Bernard Potier de Gesvres (1655–1739): governor of l'île-de-France (1742) François-Joachim-Bernard Potier de Gesvres (1692–1757), lieutenant general Louis-Leon Potier de Gesvres (1695–1774) who succeeded his brother's governorship or a bishop and a French cardinal Étienne-René Potier de Gesvres (1697–1774) [23].

We do not have information about how one of the bestsellers of pre-revolutionary France, L. S. Mercier's utopian fantasy *L'An 2440* ([Mercier, Louis Sébastien]. *L'An deux mille quatre cent quarante...* – Nouvelle édition avec figures. – S. l., 1786) was acquired by a Vorontsov family member. It is only known that earlier the copy belonged to **Sieur Honoré-Henry-Michel-Étienne Michel de Villebois** (1738–1807). Born in Montréal, Île de Montréal, Québec, Canada in the family of Sieur Honoré Michel de Villebois et de la Rouvillière (1702–1752), king's councillor, commissary of the Marine and subdelegate of the intendant, general commissary and *ordonnateur* in Louisiana, he moved to France in 1749 at the age of ten. In 1776, Michel de Villebois was appointed a general commissary of the Navy [17]. His armorial bookplate (**EX LIBRIS HONORATI | HENRICI MICHAELIS | STEPHANI | MICHEL DE VILLEBOIS**) (ill. 14) was pasted on the front endpaper of volume 2 of the book, volumes 1 and 3 bearing traces of a torn label.

This bookplate, like some abovementioned ones, is partially covered by the ex-libris of the library of the Odessa Vorontsov Palace. Prince Semyon Mikhaïlovich Vorontsov who bequeathed it to the University, had ordered to mark books, periodicals, printed music and cartographic editions held in all the family book collections with armorial bookplates bearing the Vorontsovs' coat of arms with a family motto **SEMPER IMMOTA FIDES** and an inscription **Бібліотека князя Воронцова. Одесса** [The library of the prince Vorontsov. Odessa] (in bookplates of other family book collections their location was respectively specified) and a shelf-mark. All early printed French books we referred to in the article are marked with this bookplate in the upper right-hand corner of the reverse of the uppercover leaving no doubts they belonged to the Vorontsov family before replenishing the University library.

While focusing on French marks of book ownership from private holdings that entered the University library, the search should not be limited to the most prestigious collections. Of great interest are also some copies of books purchased by library commissioners by the University or its predecessor, the Odessa Richelieu Lyceum. A copy of *Voyage fait par ordre du Roi en 1750 et 1751, dans l'Amérique septentrionale, pour rectifier les cartes des côtes de l'Acadie, de l'Isle Royale & de l'Isle de Terre-Neuve* (A Paris: De L'imprimerie royale, 1753) with maps and plans from the Lyceum library could serve an example. The edition was prepared by Joseph Bernard marquis de Chabert (1724–1805) who led an expedition to North America in 1750–1751, undertaken both for scientific and more practical purposes. This work had the reputation of the most accurate hydrographic survey of the eastern

coasts of North America that had ever been realized. Chabert was appointed to carry out a precise survey of the coasts of Acadia⁹ as contemporary maps were erroneous.

The book is particularly remarkable for its provenance having the bookplate of **Michel-Ferdinand d'Albert d'Ailly, duc de Chaulnes** (1714–1769), peer of France, knight of the King's Orders, lieutenant general of the armies of Louis XV, governor and lieutenant general for His Majesty in the province of Picardy, and reconquered country of Artois, particular governor of towns and citadels of Amiens and Corbie, and captain-lieutenant of the light horses. Besides, since 1743 he was honorary member of the Academy of Sciences [16, t. 2, p. 6; 12] (ill. 15).

The Duke had obtained two libraries, that of Paris being a large library of science books. The sale of the Parisian library of the Duke of Chaulnes took place from March 19 to May 15, 1770. He owned the second library, in his château de Chaulnes, which was sold after May 1770. The mentioned book is listed in the catalogue in the section including publications undertaken for scientific purposes (under the auspices of the Academy of Sciences) [9, p. 10].

The book was not accidental for marquis who, like his brother-in-law, had formed a very curious cabinet of physics, mechanics and natural history and had established a laboratory¹⁰. He was extremely applied to dioptrics and to the art of perfecting mathematical instruments and especially those used in astronomy. It is worth mentioning that the second part of Chabert's work contains the observations and astronomical records for which the book was highly esteemed and recommended to navigators by the Academy of sciences [12].

Thus, in the course of studying of collections stored the University library over the past five years, more than 30 private marks of book ownership have been identified including 21 bookplates, 8 owners' inscriptions and 2 armorial bindings, which previously belonged to French bibliophiles whose collections were formed, with a few exceptions, in the *Ancien régime*. Information on recent findings has been presented in a number of publications including the present article.

It is obvious that University book collections can be divided into two large groups: 1) encyclopedic collections with books and periodicals on various branches of knowledge, and 2) collections subject to specific, most often professional, interests. The most convincing example of the first kind is the library of the Vorontsov family, while the R. Hube collection on legal sciences acquired by the University for academic purposes demonstrates the features of the second type of collections.

It should be noted that French marks of book ownership in the stocks of the University library, with rare exceptions, fully correspond to the characteristics of two types of book collections. *Encyclopedic* libraries in the 18th and early 19th centuries, which belonged mainly to nobles, were often replenished with books from dispersed or sold-out collections of nobility, often marked with armorial bindings or engraved bookplates. *Professional* collections (in our case, lawyers' libraries) were provided with books acquired, as a rule, by owners belonging to the same corporation and leaving their names on modest book labels.

The main challenge while doing this kind of research in the university libraries of Ukraine is limited access to fundamental reference books, as well as to some electronic databases, which, if available, could dramatically facilitate the identification and studies of marks of book ownership [1, p. 147]. Neither are currently possible archival researches including studying manuscript catalogues of book collections in the institutions outside one's hometown. Not only should we focus our efforts on careful searching for every kind of provenance marks in larger library collections. The prospects for expanding the base for identifying marks of book ownership in the University library collections also imply the involvement of smaller and dispersed book collections of the University library in the search field making them an object of the exploration.

Notes

¹ Also significant is the presence in the collection of an ex-libris *Bibliothèque de messieurs les avocats* (Library of Messrs lawyers) [3, Annex 1 to article, N40] opened in Paris in 1708.

² The descriptions of three non-identified bookplates of supposedly French-born owners are presented in Annex 2 of the abovementioned paper [3, Annex 2, N2, 4–5].

³ In fact, the library of the Vorotsov palace in Odessa contains about 52 000 volumes since in the Inventory, compiled at the end of the 19th century, all editions making part of numerous artifice collections were not taken into account.

⁴ Apart from the library in Odessa, the book collections were stored in family residences in Saint-Petersburg, Moscow, Alupka (Crimea) and near Belaya Tserkov in the Kiev region.

⁵ The library also contains books owned by his more well-known brother, Mikhaïl Vorontsov, chancellor in 1758–1765.

⁶ For further information please refer to: *Полевщикова Е. В. О книжных приобретениях М. С. Воронцова во Франции // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2008. Т. 13, вип. 8. С. 254–272.*

⁷ Along with ninety-two volumes of *Almanach Royal*, the set includes twelve volumes of *Almanach National de France, pour l'an 1793, jusques et compris l'an XII*, ten volumes of *Almanach Impérial, pour l'an XIII, et 1804 à 1813* and four volumes of *Almanach Royal, pour les années 1815, 1816, 1817, 1818 inclusivement*.

⁸ There is also another ownership inscription on the title page we haven't managed to identify.

⁹ Acadia (*Acadie*) was a colony of New France in northeastern North America.

¹⁰ It should be added that there is an inscribed banderole above the coat of arms (the inscription *Du Cabinet de* is not finished). A small sticker with the inscription C/79 is glued to the bottom of the bookplate, which may have served as a cipher for this book.

List of used literature and sources

1. *Великодна Г. В. Книжкові знаки європейських бібліофілів: з досвіду підготовки альбому-каталогу / Г. В. Великодна // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2017. – Т. 22, вип. 2. – С. 143–151.*
2. *Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки : альб.-кат. / упоряд.: О. В. Полевщикова, Г. В. Великодна ; авт. передм. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2017. – 161 с. – (Музеї Одеського національного університету імені І. І. Мечникова ; вип.: Музей книги, [№ 2]).*

3. *Полевщикова Е. В.* Книжные знаки в собрании Ромуальда Губе в фондах Научной библиотеки ОНУ / Е. В. Полевщикова // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – 2018. – Т. 23, вип. 1 (19). – С. 159–176.
4. *Полевщикова Е. В.* «Королевский альманах» в книжном собрании М. С. Воронцова / Е. В. Полевщикова // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – 2017. – Т. 22, вип. 2 (18). – С. 187–209.
5. *Artefeuil L.* Histoire héroïque et universelle de la noblesse de Provence / L. Artefeuil. – Avignon : Girard, 1757–1759. – Vol. 1–2.
6. *Blasselle B.* Le fonds des mazarinades de la bibliothèque de l’Arsenal / B. Blasselle, S. Pascal // *Histoire et civilisation du livre*. – 2016. – Vol. 12: Mazarinades, nouvelles approches. – P. 15–32.
7. *Bonnaffé E.* Dictionnaire des amateurs français au XVIIe siècle / E. Bonnaffé. – Paris : A. Quatanin, 1884. – XVI, 353 p.
8. Catalogue de la bibliothèque de feu Monsieur Bourret, ancien Intendant de la Principauté de Neuchâtel et de Vallengin, en Suisse. Dont la vente se fera en détail au plus offrant et dernier enchérisseur, le lundy 18. juillet 1735 et jours suivans... – A Paris : Chez Jean Boudot, Libraire & Jacques Guerin, Lib. & Impr. ..., 1735. – XVJ, [2], 523, [1] p.
9. Catalogue des livres de la bibliothèque du chateau de Chaulnes. – Paris : Le Clerc, 1770.– 52, 11, [1] p.
10. *Caze de la Bôve et de Javincourt* [Electronic resource] // *Euraldic: Art du blason: Héraldique*. – Electronic data. – [France, 2023]. – Available at: https://www.euraldic.com/lasu/am/am_c_az.html (accessed 23.04.2023).
11. *Chilly L. de.* Le premier ministre constitutionnel de la guerre: La Tour du Pin. Les origines de l’armée nouvelle sous la Constituante / L. de Chilly. – Paris : Perrin et Cie, 1909. – 377 p.: ill.
12. *Fontaine J.-P., dit le Bibliophile Rhemus.* Le Duc de Chaulnes, entre la guerre et les sciences [Electronic resource] / Jean-Paul Fontaine, dit le Bibliophile Rhemus // *Histoire de la Bibliophilie*. – Electronic data. – [France, 2023]. – Available at: <http://histoire-bibliophilie.blogspot.com/2014/10/> (accessed 30.04.2023).
13. *Fontaine J.-P., dit le Bibliophile Rhemus.* Les Fermiers généraux des Contes et Nouvelles en vers, par M. de la Fontaine (Amsterdam [Paris], s.n. [Barbou], 1762, 2 vol. In-8) [Electronic resource] / Jean-Paul Fontaine, dit le Bibliophile Rhemus // *Histoire de la Bibliophilie*. – Electronic data. – [France, 2023]. – Available at: <http://histoire-bibliophilie.blogspot.com/2013/03/> (accessed 17.04.2023).
14. *Fouilleron Th.* Homme de goût ou goût de prince? Jacques Ier de Monaco (1689–1751), amateur de peinture / Th. Fouilleron // *Revue historique*. – 2017. – No 683. – P. 541–566.
15. *Franklin A.* Les anciennes bibliothèques de Paris / A. Franklin. – Paris : Imprimerie impériale, 1867–1870. – T. 1–2.
16. *Guigard J.* Nouvel armorial du bibliophile: guide de l’amateur des livres armoriés : en 2 vol. / J. Guigard. – Paris : E. Rondeau, 1890. – T. 1–2.
17. *Horton D.J.* Honoré-Michel de Villebois de La Rouvillière [Electronic resource] / D.J. Horton // *Dictionnaire biographique du Canada en ligne*. – Electronic data. – [Canada, 2023]. – Available at: http://www.biographi.ca/fr/bio/michel_de_villebois_de_la_rouvilliere_honore_3F.html (accessed 3.04.2023).
18. *Jacob L.* Traicté des plus belles bibliothèques publiques et particulieres, qui ont esté, & qui sont à present dans le monde / L. Jacob. – Paris : chez Rolet Le Duc, 1644. – 717 p.
19. *Jean-Frédéric de La Tour du Pin* // *Dictionnaire des parlementaires français...: depuis le 1er mai 1789 jusqu’au 1er mai 1889... : in 5 t. / publ. sous la dir. de MM. Adolphe Robert, Edgar Bourloton et Gaston Cougny*. – Paris : Bourloton, 1891. – T. 3 : Fes-Lav. – 644 p.
20. *Harrod S.* A list of Canadian bookplates: with a review of the history of ex libris in the Dominion / S. Harrod, M.J. Ayearst; ed. W. Prescott. – Boston: Printed for the Society of Bookplate Bibliophiles, 1919. – 156 p.
21. *Marais M.* Journal et mémoires: [en 4 vol.] / M. Marais. – Paris : Libraire de Firmin Didot Frères, 1854. – Vol. 3.
22. *Perrier É.* Les bibliophiles et les collectionneurs provençaux anciens et modernes: arrondissement de Marseille... / É. Perrier. – Marseille: impr. de Barthelet et Cie, 1897. – XII, 561 p.
23. *Potier de Gesvres* [Electronic resource] // *Euraldic: Art du blason: Héraldique*. – Electronic data. – [France, 2023]. – Available at: https://www.euraldic.com/lasu/am/am_c_az.html (accessed 23.04.2023).
24. *Thiéry L. V.* Guide des amateurs et des étrangers voyageurs à Paris: ou description raisonnée de cette ville, de sa banlieue et de tout ce qu’elles contiennent de remarquable / L. V. Thiéry. – A Paris : chez Hardouin & Gattey, 1787. – T. 1–2.
25. *Turc J.-J.* Les princes Honore II et Jacques Ier: numismates et collectionneurs / J.-J. Turc // *Annales monégasques*. – 1982. – № 6. – P. 129–141.

References

- [1]. Velykodna H.V. Knyzhkovi znaky yevropeyskykh bibliofiliv: z dosvidu pidhotovky albumu-katalohu [Bookmarks of European bibliophiles: from the experience of album-catalog preparation]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo* [Herald of Odesa I.I. Mechnikov National University. Series: library science, bibliographic science and book science]. 2017, t. 22, iss. 2, pp. 143–151.
- [2]. *Knyzhkovi znaky yevropeyskykh bibliofiliv u kolektsiakh universytetskoj biblioteki: alb.-kat.* [Book ownership marks of European bibliophiles in the collections of the University library]. Odessa, 2017, 161 p.
- [3]. Polevschikova E.V. «Korolevskiy almanah» v knizhnom sobranii M.S. Vorontsova [«Almanach royal» in the M.S. Vorontsov's book collection]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo* [Herald of Odesa I.I. Mechnikov National University. Series: library science, bibliographic science and book science]. 2017, t. 22, iss. 2, pp. 187–209.
- [4]. Polevschikova E.V. Knizhnye znaki v sobranii Romualda Gube v fondah Nauchnoy biblioteki ONU [Bookplates in Romuald Hube collection in the stacks of the Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo* [Herald of Odesa I.I. Mechnikov National University. Series: library science, bibliographic science and book science]. 2018, t. 23, iss.1, pp. 159–176.
- [5]. Artefeuil L. *Histoire héroïque et universelle de la noblesse de Provence*. Avignon, 1757–1759, t. 1–2.
- [6]. Blasselle B., Pascal S. Le fonds des mazarinades de la bibliothèque de l'Arsenal. *Histoire et civilisation du livre*. 2016, vol. 12: Mazarinades, nouvelles approches, pp. 15–32.
- [7]. Bonnaffé E. *Dictionnaire des amateurs français au XVIIe siècle*. Paris, 1884, XVI, 353 p.
- [8]. *Catalogue de la bibliotheque de feu Monsieur Bourret, ancien Intendant de la Principauté de Neuschastel et de Vallengin, en Suisse. Dont la vente se fera en détail au plus offrant et dernier enchérisseur, le lundy 18. juillet 1735 et jours suivans...* Paris, 1735, 523 p.
- [9]. *Catalogue des livres de la bibliothèque du chateau de Chaulnes*. Paris, 1770, pp. 52, 11.
- [10]. Caze de la Bôve et de Juvincourt. *Euraldic: Art du blason: Héraldique*. Available at: https://www.euraldic.com/lasu/am/am_c_az.html (accessed 23.04.2023).
- [11]. Chilly L. de. *Le premier ministre constitutionnel de la guerre: La Tour du Pin. Les origines de l'armee nouvelle sous la Constituante*. Paris, 1909, pp. 377.
- [12]. Fontaine J.-P., dit le Bibliophile Rhemus. Le Duc de Chaulnes, entre la guerre et les sciences. Histoire de la Bibliophilie. Available at: <http://histoire-bibliophilie.blogspot.com/2014/10/> (accessed 30.04.2023).
- [13]. Fontaine J.-P., dit le Bibliophile Rhemus. Les Fermiers généraux des Contes et Nouvelles en vers, par M. de la Fontaine (Amsterdam [Paris], s.n. [Barbou], 1762, 2 vol. In-8). Histoire de la Bibliophilie. Available at: <http://histoire-bibliophilie.blogspot.com/2013/03/> (accessed 17.04.2023).
- [14]. Fouilleron Th. Homme de goût ou goût de prince? Jacques 1er de Monaco (1689–1751), amateur de peinture. *Revue historique*. 2017, no 683, pp. 541–566.
- [15]. Franklin A. *Les anciennes bibliothèques de Paris*. Paris, 1867–1870, t. 1–2.
- [16]. Guigard J. *Nouvel armorial du bibliophile: guide de l'amateur des livres armoriés*. Paris, 1890, 2 t.
- [17]. Horton Donald J. Honoré-Michel de Villebois de La Rouvillière. *Dictionnaire biographique du Canada en ligne*. Available at: http://www.biographi.ca/fr/bio/michel_de_villebois_de_la_rouvilliere_honore_3F.html (accessed 3.04.2023).
- [18]. Jacob L. *Traicté des plus belles bibliothèques publiques et particulieres, qui ont esté, & qui sont à present dans le monde*. Paris, 1644. 717 p.
- [19]. Jean-Frédéric de La Tour du Pin. *Dictionnaire des parlementaires français...: depuis le 1er mai 1789 jusqu'au 1er mai 1889...: in 5 t.* Paris, 1891. T. 3: Fes-Lav. 644 p.
- [20]. Harrod S., Ayearst M.J. *A list of Canadian bookplates: with a review of the history of ex libris in the Dominion*. Boston, 1919. 156 p.
- [21]. Marais M. *Journal et mémoires*. Paris, 1854, t. 3.
- [22]. Perrier É. *Les bibliophiles et les collectionneurs provençaux anciens et modernes: arrondissement de Marseille...* Marseille, 1897. XII, 561 p.
- [23]. Potier de Gesvres. *Euraldic: Art du blason: Héraldique*. Available at: https://www.euraldic.com/lasu/am/am_c_az.html (accessed 23.04.2023).
- [24]. Thiéry L.V. *Guide des amateurs et des étrangers voyageurs à Paris: ou description raisonnée de cette ville, de sa banlieue et de tout ce qu'elle contiennent de remarquable*. Paris, 1787, 2 t.
- [25]. Turc J.-J. Les princes Honore II et Jacques Ier: numismates et collectionneurs. *Annales monégasques*. 1982, no 6, pp. 129–141.

Надійшла 17.04.2023 р.

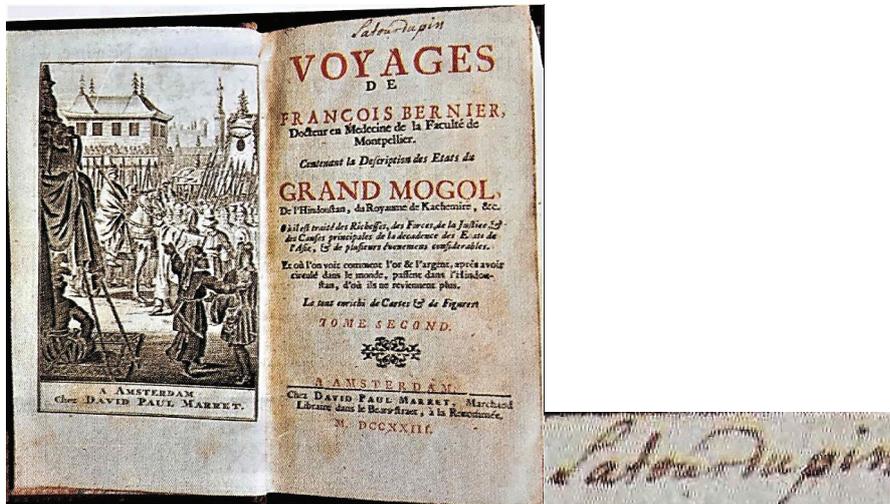
Ілюстрації

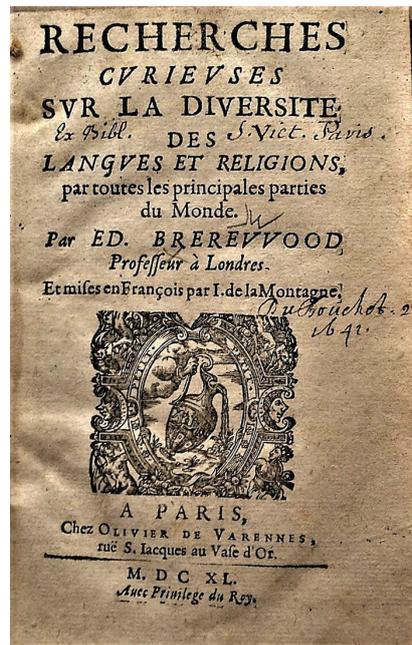
Іл. 1. Геральдична наклейка родини Аргенсон.

Іл. 2. Геральдична наклейка Антуана Пеккет.

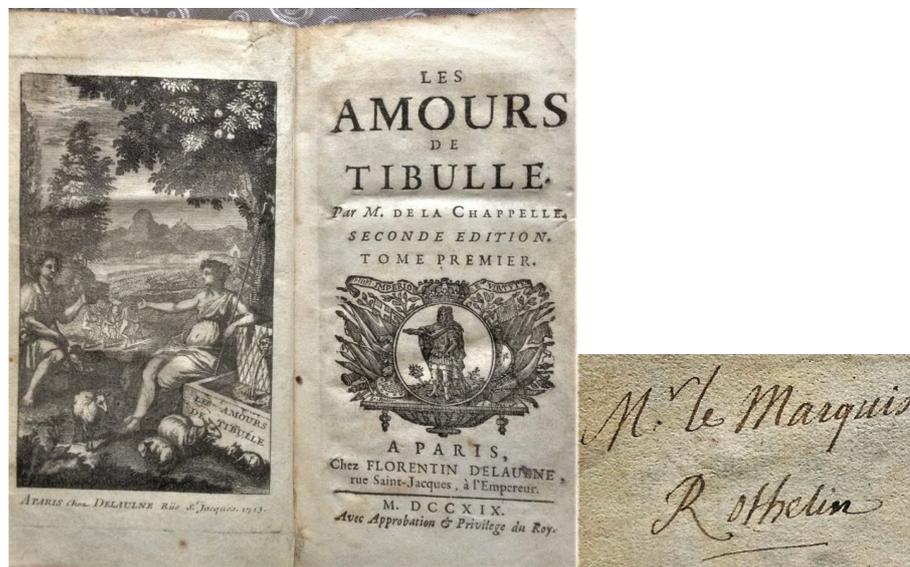
III. 3a-b. Ownership inscription of J.-Fr. de La Tour du Pin Gouvernet, comte de Paulin on the title page of *Voyages de François Bernier...*(Amsterdam, 1724).

III. 4. Ownership inscriptions on the title page of *Recherches curieuses sur la diversité des langues et religions...* by Edward Brerewood (Paris, 1640).

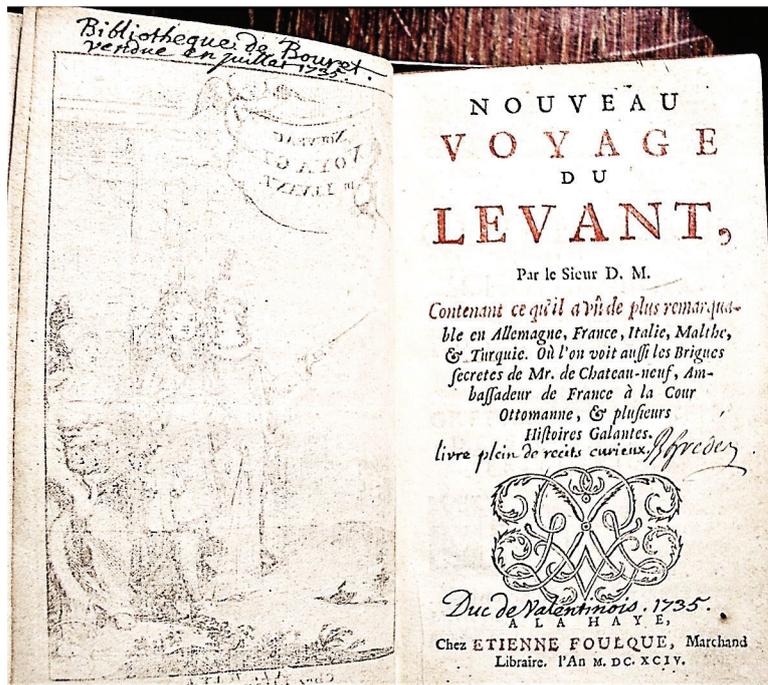
Ill. 5. Armorial binding of J.-J. de Bourguignon-Bussière, marquis de La Mure.

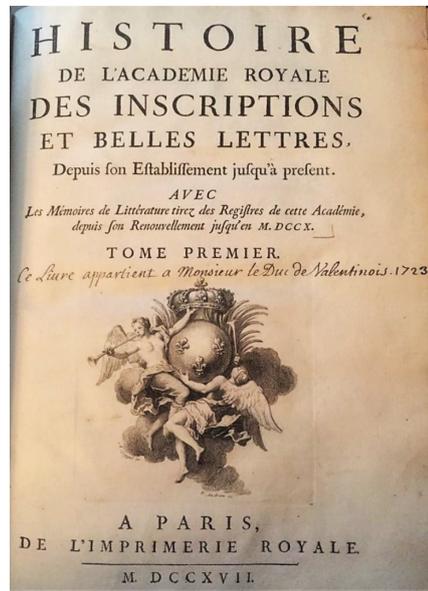
Ill. 6. Title page and ownership inscription on *Les amours de Tibulle ...* by Jean de La Chapelle (Paris, 1640).

III. 7. Armorial bookplate of Louis François Alexandre dit le Prince de Martigues de Galliffet, comte de Galliffet

III. 8. Title page of *Nouveau voyage du Levant* (La Haye, 1694) and verso of the engraved title page with manuscript notes of Duke of Valentinois.

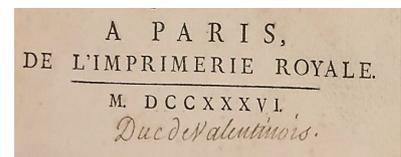
III. 9. Title page of t. 1 of *Histoire de l'Académie royale des inscriptions et belles lettres* (Paris, 1717) with ownership inscription of Duke of Valentinois.

III. 10a-b. Monograms of Duke of Valentinois on the spine and at the corner of the cover of the binding.

III. 9b. Ownership inscription of Duke of Valentinois on title page of t. 7 of *Histoire de l'Académie royale des inscriptions et belles lettres* (Paris, 1733).

III. 9c. Ownership inscription of Duke of Valentinois on title page of t. 9 of *Histoire de l'Académie royale des inscriptions et belles lettres* (Paris, 1736).

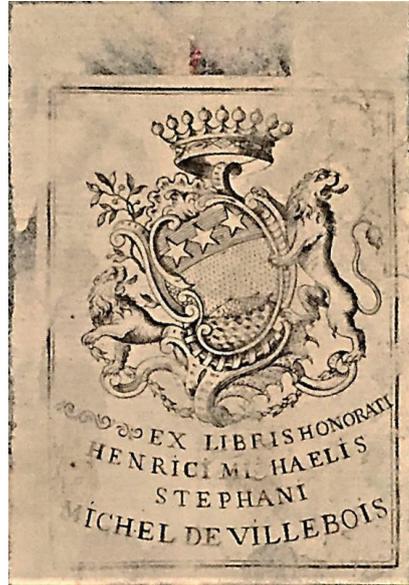
III. 11. Armorial bookplate of de Caze de Javincourt.

III. 12. Armorial bookplate of L. de Chaumejan marquis de Fourille.

III. 13. Armorial bookplate of Potier de Gesvres, seigneurs de Blérancourt.

III. 14. Armorial bookplate of H.-H.-M.-É. Michel de Villebois.

III. 15. Armorial bookplate of M.-F. d'Albert d'Ailly, duc de Chaulnes.

Полевщикова О. В.,

головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

КНИЖКОВІ ЗНАКИ ПРИВАТНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ КНИГОЗБІРЕНЬ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ: НОВІ ЗНАХІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

У ході вивчення провенансу екземплярів стародруків, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, регулярно виявляються та ідентифікуються книжкові знаки, у першу чергу – європейських бібліофілів. Про це свідчать матеріали публікацій, підготовлені співробітниками відділу рідкісних книг і рукописів, зокрема альбом-каталог «Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки», що містить описи 137 книжкових знаків, які належали 77 європейським бібліофілам. З них 38 книжкових знаків (екслібрисів-ярликів, суперекслібрисів, штампів, власницьких написів) виходять із 22 французьких приватних книжкових зібрань, за рідкісним виключенням сформованих за доби Старого порядку. Серед них – екземпляри з бібліотек відомих французьких колекціонерів: коронованих осіб, державних діячів, представників знаті, ерудитів.

Наступний етап вивчення французьких книжкових знаків був пов'язаний з поповненням університетської бази даних книжкових знаків екслібрисами на книгах, придбаних згодом польським юристом, знавцем права Ромуальдом Губе. Подальший пошук французьких книжкових знаків проводиться шляхом поекземплярного перегляду *de visu* книг із колекцій університетської бібліотеки, в першу чергу – із Воронцовського фонду, та поповнення університетської бази даних книжкових знаків екслібрисами на книгах, придбаних бібліофілами, колекції яких збагатили книгосховище бібліотеки. У статті подано відомості про нові знахідки та подальші перспективи вивчення французьких книжкових знаків на стародруках з колекцій Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Приділено увагу екслібрисам, суперекслібрисам, а також власницьким написам, залишеним на книгах.

Ключові слова: книжкова колекція, французькі бібліофіли, провенієнції, екслібриси, суперекслібриси, власницькі написи, університетська бібліотека, Ромуальд Губе, Воронцови.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 027.54(477–25)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1\(29\).280028](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1(29).280028)

Клименко Оксана Зиновіївна,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу наукових видань

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

проспект Голосіївський 3, м. Київ, 03039, Україна

E-mail: klimenko_oz@ukr.net

тел.: +38(044)524–23–14

ORCID0000–0003–4821–8503

Сокур Олена Леонідівна,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу науково-методичної роботи

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

проспект Голосіївський 3, м. Київ, 03039, Україна

E-mail: sokurolo@ukr.net

тел.: +38(044)524–35–92

ORCID0000–0001–9861–3283

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПОЧАТКУВАННЯ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧОЇ ПЕРІОДИКИ В УКРАЇНІ

Професійна періодика завжди була важливим елементом як професійної комунікації, так і системи безперервної освіти та підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців. До 1919 р. в Україні періодичного видання, яке б висвітлювало актуальні питання бібліотечної справи, не функціонувало. У 20–30-х рр. ХХ ст. було засновано значну кількість періодичних фахових видань, які частково або повністю розкривали різні питання бібліотечного будівництва в Україні. Саме у цей період відбувся сплеск розвитку бібліотекознавства як науки. Разом із цим – це був час тотальної централізації, ідеологізації, планування, пропаганди, несприйняття загальноновизнаних міжнародних тенденцій, орієнтація лише на внутрішні суспільно-політичні процеси.

Бібліотекознавча періодика перших двох десятиліть радянської доби функціонувала у надскладних умовах, але на сторінках часописів, незважаючи на жорстку цензуру, українські бібліотекознавці намагалися підтримувати кращі традиції часописів провідних західних країн. Упродовж багатьох років змінити ситуацію не вдалося ні дисидентам, ні шістдесятницькому руху, які намагалися відстоювати історичну справедливість, відновити вільний розвиток української культури, піддаючи нещадній критиці марксистсько-ленінські ідеї та загалом увесь радянський лад. Дослідження українських фахових періодичних видань, виявлення їх визначальної ролі у розвитку українського бібліотекознавства, сталому інформаційному супроводі наукових досліджень, пропагуванні над-

бань культури і науки в Україні та світі є надзвичайно актуальними у науково-теоретичному і практичному аспектах.

Ключові слова: бібліотекознавство, наукова бібліотека, періодика, журнал, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування і подальший розвиток науки і суспільства посилюють значення інформаційно-бібліотечної ресурсної бази у процесах наукової комунікації, домінуванні суспільно важливих інформаційних обмінів. Упровадження новітніх технологій у всі сфери діяльності людства та значні зміни в електронній науковій комунікації сприяють популяризації досягнень бібліотечної галузі України, зокрема у підготовці та виданні фахових періодичних видань.

Сьогодні комунікативний ресурс українських фахових журналів є важливим сегментом цілісного національного гуманітарного інформаційного простору, у тому числі і в міжкультурному діалозі, що відрізняється комплексним характером: збалансованим співвідношенням кумулятивної, комунікаційної, інформаційної та культурно-освітньої функцій; паралельне використання традиційних та електронних форм забезпечує їх доступність; допомагає плідній інформаційно-комунікаційній взаємодії; охоплює широкий спектр актуальних професійних питань та сприяє інтеграції вітчизняного інформаційного ресурсу у світовий інформаційний простір.

20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. в Україні – це період тотальної централізації, ідеологізації, планування, пропаганди, несприйняття загальноновизнаних міжнародних тенденцій, орієнтація лише на внутрішні суспільно-політичні процеси. Зазначимо, що упродовж багатьох років змінити ситуацію не вдалося ні дисидентам, ні шістдесятницькому руху, які намагалися відстоювати історичну справедливість, відновити вільний розвиток української культури, піддаючи нещадній критиці марксистсько-ленінські ідеї та загалом увесь радянський лад. «1960-ті роки дещо розхитали сталінську монолітність партії, однак преса в цілому залишилася на боці консервативних сил компартійної номенклатури. Система управління пресою також не зазнала змін. Як і раніше, не можна було засновувати видань, які б знаходилися поза державним контролем» [1, с. 530].

Для вивчення й осмислення цих процесів, відновлення історичної справедливості, позбавлення українців імперських амбіцій меншовартості, актуальним є вивчення періодичних видань відповідних періодів і не тільки спеціальних бібліотечних, а й суміжних – культурного будівництва, народної освіти тощо.

Актуальність дослідження. Важливе значення для подальшої ефективної розбудови українського бібліотекознавства має неупереджене осмислення його історичного досвіду, адже розвиток бібліотечної справи в Україні характеризується політичними і національними особливостями. Відновлення історичної справедливості до розвитку бібліотечної науки і практики вимагає об'єктивного аналізу фактів у тому числі замовчуваних до сьогодні, статистичних даних,

виявлення нових матеріалів, повернення забутих та маловідомих імен бібліотечних діячів, переосмислення загальноісторичних концепцій і висновків.

Друковані фахові періодичні видання – це пам'ятки неодноразових спроб утвердження українського бібліотечного слова у надскладних умовах встановлення тоталітарного режиму. Як вказує Г. Ковальчук, «публікації українських авторів з питань теорії, практики і методики бібліотечної справи були розпорошені по різним виданням, зокрема в російському журналі «Библиотекарь»» [18].

Отже, дослідження українських фахових періодичних видань, виявлення їх визначальної ролі у розвитку українського бібліотекознавства, сталому інформаційному супроводі наукових досліджень, пропагуванні надбань культури і науки в Україні та світі є надзвичайно актуальними у науково-теоретичному і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень. Питання вивчення функціонування українських фахових періодичних видань активізувалися зі здобуттям незалежності України в 1991 р. Дослідженню різних аспектів змісту та тематиці бібліотекознавчих журналів присвячено публікації Л. Бейліса, С. Білоконя, Т. Гринівського, Т. Добко, С. Зворського, О. Клименко, Т. Коваль, Г. Ковальчук (Харків), Г. Ковальчук (Київ), Н. Кушнарєнко, С. Масловської, В. Мільман, Л. Одинокі, О. Пастушенко, І. Плехової, Л. Поперечної, О. Сокур, Н. Солонської, Н. Черниш, Т. Шагайденко (Шелест), Ю. Шевцової та інших дослідників.

Проблему типології періодичних видань докладно висвітлено у роботах Ю. Витвицької, Т. Давидченко, В. Кобишева, О. Харитоненко. Ґрунтовному вивченню журналу «Бібліологічні вісті» присвячено публікації Г. Ковальчук (Київ) та Н. Солонської; харківську періодику представлено у напрацюваннях Г. Ковальчук (Харків) і Н. Кушнарєнко; основні тенденції розвитку української бібліотечної періодики 1991–2005 рр. докладно опрацьовано Л. Бейлісом. Специфіку електронних періодичних видань у системі бібліотечних інформаційних ресурсів представлено напрацюваннями С. Горової та Т. Ярошенко.

Мета статті – висвітлити правдиву історію започаткування системи бібліотекознавчої періодики в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно **вирішити завдання**: виявити історичні аспекти започаткування українських журналів із бібліотекознавства та представити актуальні напрями бібліотекознавчих досліджень у 20–30-х рр. ХХ ст.

Методи дослідження. Методологія статті базувалася на загальнонаукових принципах системності, комплексності, усебічності пізнання. Використання загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціальних методів дослідження (ретроспективного, проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного) сприяло досягненню поставленої мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим українським часописом історико-літературознавчого і книгознавчого спрямування, провідником фахового періодичного органу державної бібліографії став щомісячний

критико-бібліографічний журнал «Книгарь. Літопис українського письменства». Часопис виходив із вересня 1917 р. до березня 1920 р. в умовах революційних потрясінь, постійної зміни влади, війни, розвитку потужного національного руху опору більшовицькій Росії. Як підкреслює Т. Бевз, революція була явищем загальноукраїнським, адже в усіх регіонах розгортався український національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські організації, відроджувалася культура [2, с. 73].

Журнал готувався Товариством «Час» у Києві та призначався для бібліотек, земств «Просвіт», видавців, книгорозповсюджувачів, учительства й усіх зацікавлених українською книжкою. Л. Поперечна наголошує, що за відсутності в Україні спеціальної державної бібліографії доби визвольного руху 1917–1921 рр. саме «Книгарь» взяв на себе ініціативу створення повної національної бібліографії репертуару української книги, виданої як в Україні, так і поза її межами [33]. Отже, часопис виконував місію реєстратора бібліотечно-бібліографічних та видавничо-книгознавчих процесів. Упродовж трьох років редакція самовіддано збирала всі зразки українського друку, реєструвала їх та інформувала свого читача.

Радянська історіографія старанно викоринювала замовчуванням події в Україні 1917–1921 рр., поширюючи свої поняття – «Велика Жовтнева соціалістична революція» та «Громадянська війна» [38]. Цей журнал не вписувався у рамки «генеральної лінії партії» та багатьох років поспіль подавався як «контрреволюційний» і «буржуазний». Саме цей часопис відіграв помітну роль у піднесенні національної культури, становленні української бібліографії та розвитку статистики друку в Україні.

Треба вказати, що редакторами журналу «Книгарь» були видатні українські діячі – В. Королів-Старий (1917–1919, ч. 1–18) та М. Зеров (1919–1920, ч. 19–31).

Василь Костьович Королів-Старий (1879–1943) – український громадський діяч, письменник, видавець, член Товариства Українських Поступовців, один із засновників Української Центральної Ради, один із фундаторів та голова Товариства шкільної освіти, член ради Київського товариства «Просвіта». У 1917 р. працював у видавництві «Час» та став першим редактором започаткованого видання. За час своєї роботи В. Королів-Старий опублікував на сторінках журналу «Книгарь» 37 статей та рецензій [24].

Микола Костянтинович Зеров (1890–1937) – український поет, літературознавець, літературний критик, полеміст, лідер «неокласиків», майстер сонетної форми та перекладач античної поезії. У 1918–1920 рр. викладав українознавство в Архітектурному інституті та працював редактором бібліографічного журналу «Книгарь» [4].

Наголосимо, що співробітники редакції – видатні діячі національної культури й української науки, знані письменники, чії імена вписані великими літерами у скарбницю світової культури: М. Бурачек, Ф. Ернст, С. Єфремов,

С. Кондра, О. Кошиць, А. Кримський, М. Леонтович, О. Олесь, С. Петлюра, М. Сагарда, І. Свенціцький, С. Сірополко, О. Стешенко та інші.

У часописі друкувалися відомі діячі українського руху – І. Айзеншток, П. Богацький, Д. Дорошенко, П. Зайцев, М. Івченко, С. Кондра, О. Левицький, Ю. Меженко, О. Мицюк, М. Плевако, В. Романовський, С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, М. Шаповал та багато інших.

Унаслідок «культурних реформ» і реорганізацій журнал припинив своє існування навесні 1920 р. На той час новою радянською владою ліквідовувалися приватні бібліотеки, друкарні, придушувалися будь-які ініціативи. «Книгарь», як і «Просвіта» та інші українські культурно-освітні осередки, заборонялися, адже з ліквідацією приватної власності все підпорядковувалося державі та нею і контролювалося. Л. Поперечна вказує, що «попри короткий час існування, «Книгарь» відіграв значну роль у становленні нової української літературної критики та розвитку української бібліографії» [33].

Провідна роль у закладанні наукових основ бібліотечної справи, висвітленні стану системи обслуговування читачів та наданні методичної допомоги бібліотекам належала виданням, які були започатковані Всенародною бібліотекою України і Народним комісаріатом освіти УСРР. Зі середини 1920-х років розробка важливих питань бібліотечного будівництва продовжилася у напрацюваннях Українського наукового інституту книгознавства (УНІК).

Започаткування першого українського журналу з бібліотечної справи тісно пов'язано зі становленням найбільшої книгозбірні країни – Національної бібліотеки Української Держави, яку було засновано Законом Ради Народних Міністрів від 2 (15) серпня 1918 р. Головна книгозбірня країни стала важливим складником новоутвореної Української Академії Наук (УАН, заснована 27 листопада 1918 р. у Києві) та пізніше була перейменована у Всенародну бібліотеку України при Українській академії наук в м. Києві (ВБУ, нині – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, НБУВ).

Як стверджує О. Сокур, від самого початку становлення та розбудови провідної книгозбірні було кілька спроб започаткувати на її базі всеукраїнське бібліотечне друковане видання [36]. Отже, першою такою успішною спробою став журнал «Книжний вістник», який мав на меті налагодити та підтримувати регулярний обмін інформацією, поширювати позитивний практичний досвід та наукові напрацювання між українськими бібліотекарами [7, с. 28].

Головним редактором часопису став Гнат Павлович Житецький (1866–1929) – історик, літературознавець, книгознавець, публіцист, один із засновників ВБУ та її співробітник – з 1922 р. і до самої смерті у 1929 р. очолював відділ рукописів [8]. Фактично, журнал став друкованим органом Тимчасового комітету, який було утворено для заснування бібліотеки світового рівня.

Г. Житецький визначав часопис як щоквартальний «журнал з бібліотечознавства і просвіти», орган ВБУ, також було заявлено обсяг (4–7 аркушів) та окреслено змістову структуру. Таким чином, засновники ставили за мету в перспективі створити журнал, який би охоплював майже всі питання з ор-

ганізації бібліотечної справи та книжкового руху в Україні, тобто, не обмежуючись лише висвітленням діяльності ВБУ [16]. Однак, побачило світ лише два номери. Як зауважує О. Клименко, припинення видання можна пояснити об'єктивними причинами, але визначальними є: відсутність постійного приміщення ВБУ, а відтак і більш-менш зручних умов праці та укомплектованого штату співробітників, складні політичні обставини та активізація військових дій, фінансова скрута [15].

Отже, «Книжний вістник» – це перший український фаховий науковий журнал із бібліотекознавства, призначений для комунікації української бібліотечної спільноти, висвітлення діяльності бібліотек України та світу, є достовірним джерелом з історії заснування найбільшої бібліотеки держави, тогочасного стану бібліотечної справи, розвитку бібліографії та книгознавства, який зберігає свою наукову цінність до сьогодні, а його внесок у розвиток українського бібліотекознавства є неоцінним.

У 1922 р. побачив світ критико-бібліографічний часопис «Голос друку» – перший у Радянській Україні журнал книгознавчого і бібліографічного спрямування, результат співпраці харківського Центрального бібліографічного відділу (центр державної поточної бібліографії) та його київського відділення [18]. Перший і єдиний номер було підготовлено у Києві у 1921 р., а вже вийшов друком він у 1922 р. у Всеукраїнському державному видавництві у Харкові, але датований 1921 р. У журналі вміщено статті з питань бібліографії: Т. Смолюєвського «Принципи бібліографії і матеріалів агітаційних», М. Годкевича «Центральний Бібліографічний відділ в 1921 р.», Ю. Ковалевського «Теоретичні підстави бібліографічної класифікації та існуючі класифікаційні схеми в порівнянні з міжнародною децимальною системою», інші матеріали стосувалися історії та статистики друку в Україні, мистецтвознавства тощо. Серед авторів – І. Айзеншток, В. Міяковський, О. Дорошкевич, М. Зеров, Г. Іваниця, М. Плевако та інші видатні українські діячі [11].

У 1919 р. столицею Радянської України було визначено місто Харків, а офіційно цей статус за містом закріплено у Конституції СРСР лише 1923 р. [32]. На початку 1920-х рр. в Україні відбулося різке зростання кількості бібліотек як осередків масової культури та боротьби з неграмотністю населення, а отже і збільшення чисельності бібліотечних кадрів, що, безумовно, сприяло стрімкому накопиченню практичного досвіду і теоретичних напрацювань та вимагало осмислення й узагальнення. Якщо додати, що у переважній більшості бібліотекарів не було спеціальної освіти, звідси виникала нагальна потреба у навчанні у тому числі і через підготовку та публікацію фахових консультацій, методичних порад, розробку рекомендацій тощо. Тобто, виникли об'єктивні передумови започаткування в Україні фахової бібліотекознавчої періодики, а отже закономірним є заснування цих видань саме у столичному Харкові.

Зазначимо, що Харків у цей період активно перетворювався на центр радянського впливу в тому числі й на бібліотечну справу загалом та розбудову діяльності книгозбірень як ідеологічних осередків зокрема. З цією метою було

започатковано фахові часописи, друкувалися методичні розробки, рекомендації та інші матеріали. Побачили світ книгознавчі, політосвітні та бібліотечно-бібліографічні журнали. Надруковані у Харкові у 1920–1930-х рр. фахові часописи, представляють історичну та наукову цінність, є вагомим підґрунтям дослідження бібліотечної справи в Україні під шаленим тиском радянської окупаційної влади. Журнали вирізнялися значною заідеологізованістю, виконували завдання з насадження радянського світогляду через пресу, книжки, брошури тощо у широкі маси населення.

Зауважимо, що у 1923 р. більшовики взяли курс на так звану коренізацію, котра мала на меті посилити вплив нової влади у національних осередках новоствореної Країни Рад через залучення місцевого населення. У той час радянське керівництво зіткнулося з активним спротивом та піднесенням національних рухів серед колонізованого населення. Задля запобігання руйнації радянської держави, яка стала, за твердженням українського філософа та письменника Петра Кралюка, «своєрідною реінкарнацією Російської імперії», більшовиками було прийнято рішення очолити ці рухи [25]. Українізація займала важливе місце у більшовицькій політиці щодо України, адже саме тут національний рух виявився найпотужнішим та становив серйозну загрозу для окупаційного режиму, адже ідеологія більшовиків була вороже зустрінута українцями.

На початку 20-х рр. ХХ ст. етнічні українці становили меншість у партійних та радянських органах Української Соціалістичної Радянської республіки (УСРР). Отже, українізація була невід'ємним складником політики більшовиків щодо остаточного утвердження влади в Україні. Саме тому 27 липня 1923 р. Рада народних комісарів УСРР видала декрет «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних та культурно-освітніх установ», що передбачав перехід на українську мову викладання в усіх навчальних закладах республіки [26]. 1 серпня того ж року було видано постанову «Про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури» [41].

Як зазначає П. Кралюк, процес українізації не відзначався послідовністю, незважаючи на певні здобутки, зокрема, у вищій школі та видавничій справі [25]. Наприкінці 1920-х років почалося переслідування української інтелігенції та дискредитація всього національного. Поступово політика коренізації загальною та українізації зокрема зазнала кардинальних змін, які були зумовлені значним зростанням впливу росіян у керівництві партії та уряду СРСР, переходом до політики індустріалізації [41]. 14 грудня 1932 р. вийшла постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про хлібозаготівлю, що, у тому числі, містила категоричну вимогу боротися з петлюрівцями та іншими контрреволюційними елементами. Це, як підкреслює Ю. Шаповал, означало кінець хоча і контрольованої, але все ж таки українізації та ознаменувало остаточну ліквідацію націоналістичного потенціалу, який вже ніколи не повинен був відродитися [41].

У 1921 р. органом Головної політично-просвітницької ради УСРР (Головполітосвіти УСРР) було засновано періодичне фахове видання для працівників позашкільної освіти радянської України «Шлях до комунізму» (1921–1924).

У 1921–1923 рр. журнал мав назву «Путь к коммунизму» та виходив російською мовою під редакцією В. Бухарцева та Н. Єфімова у Всеукраїнському державному видавництві. У 1924 р. назву було змінено на «Шлях до комунізму», журнал став виходити у видавництві «Шлях освіти» при Наркоматі освіти УСРР та друкувати матеріали й українською мовою. Як вказує Г. Ковальчук (Харків), «питома вага україномовних статей у журналі протягом 1924 р. збільшувалася поступово: у № 1 їх було 35%, у №№ 6, 7–92%» [22]. Загалом упродовж року українською мовою було надруковано близько 75% від загальної кількості публікацій.

У передмові до першого числа зазначено, що провідне завдання часопису – збір, облік, вивчення та представлення місцевого досвіду, наукова розробка та впровадження методів політосвітньої роботи в умовах міста, села, профспілок та армій. Своє завдання редакція журналу також вбачала і у посередництві між політичними структурами, політосвітними та членами робітничих і червоноармійських клубів і сільбудів.

У журналі публікувалися статті з актуальних на той час питань: роль і місце бібліотеки у новому суспільстві, міркування щодо єдиної бібліотечної мережі, організація каталогів, робота з читачами та читацькими потребами, питання підготовки бібліотечних кадрів, організація роботи різних видів бібліотек – хати-читальні, пересувної бібліотеки, сільської бібліотеки тощо. Значна увага була приділена ідеологічній спрямованості бібліотек, вихованню радянської людини. У часописі активно публікувалися відомі бібліотекознавці Харкова – Б. Борович та О. Прозоровська [17].

Ми погоджуємося з твердженням Н. Черниш, що саме у цей час «закладалися основи величезного посилення ідеологічного тиску на суспільство засобами преси, розповсюдження масових друківаних матеріалів для політичного перевиховання населення. Уся видавнича діяльність в Україні була зорієнтована на виконання конкретних політичних, ідеологічних, економічних та господарських завдань Комуністичної партії» [40, с. 508].

У 1925 р. на базі журналу було створено два окремих часописи – «Селянський будинок» та «Робочий клуб», які, відповідно, були адресовані читацькій аудиторії – сільським і міським закладам культури.

З листопада 1924 р. по 1930 р. у видавництві «Червоний шлях» (Харків) виходив журнал «Селянський будинок» – щомісячник, орган Всеукраїнського управління сільськими будинками Головополітосвіти УСРР, тобто це був рупор політосвіти на селі. Статті у журналі публікувалися українською мовою. Матеріали з бібліотечної справи друкувалися у «Загальному розділі» та розділі «Життя селянських будинків», які стосувалися організації роботи хат-читалень, надавалися практичні рекомендації щодо упорядкування бібліотек при сільських будинках культури [21].

Часопис «Робочий клуб» був ілюстрованим щомісячником Головополітосвіти УСРР і культвідділу Всеукраїнської ради професійних спілок (ВУРПС). Наголосимо, що цей журнал видавався винятково російською мовою. Завданням

редакції було надавати практичну й методичну допомогу клубним працівникам у містах. Слід наголосити, що представники Головної політично-просвітницької ради УСРР були переконані, що бібліотечна робота є невід'ємним складником клубної роботи, тому на сторінках часопису з'являлися проблемні статті щодо організації роботи бібліотеки при клубі, які розміщувалися під рубриками «Методика клубной работы» та «На местах» [20].

З 1927 р. на зміну журналу «Рабочий клуб» почав виходити часопис «Культработник», у 1928 р. перейменований у «Культробітник», який функціонував до кінця 1930 р. Цей часопис був ілюстрованим друкованим органом спочатку Головного політосвіти УСРР та культвідділу ВУРПС, пізніше, з 1927 по 1930 рр., став друкованим рупором культвідділів ВУРПС, Харківської округової ради професійних спілок та Всеукраїнської спілки споживчих кооперативних організацій [27]. Двотижневик виходив російською та українською мовами; на сторінках висвітлювалися питання роботи культурних осередків на підприємствах, в установах, червоних куточках, робітничих клубах, надавалася методична допомога працівникам культури, у тому числі бібліотекарям. Питанням бібліотечної роботи було присвячено дві рубрики у цьому журналі – «Бібліотечна робота» та «Інформація з міст України», котрі висвітлювали досвід роботи заводських, клубних книгозбірень, бібліотек-читалень, пересувних бібліотек українських міст – Харкова, Кременчука, Одеси, Маріуполя, Дніпропетровська, Запоріжжя тощо [19].

Від другої половини 1920-х рр. посилюються тенденції перетворення бібліотек на заклади політосвіти, запроваджується цензура щодо книжкових фондів, здійснюються їх регулярні чистки від «ідеологічно шкідливої літератури». Провідні бібліотекознавці, зокрема, С. Постернак і І. Вугман намагалися протидіяти цим явищам – перший у Всенародній бібліотеці України та другий в Одеській державній публічній бібліотеці (ОДПБ, нині – Одеська національна наукова бібліотека). Вчені чинили опір політизації бібліотек, висловлювали обурення руйнації вже сформованих книжкових фондів наукових бібліотек.

Ілля Семенович Вугман (1890–1929) – бібліолог, бібліографознавець, організатор, теоретик та практик бібліотечної справи. Він зробив помітний внесок у розвиток бібліотекознавства й бібліографії, розширення діяльності ОДПБ, формування одеської школи бібліотекознавства та бібліографознавства, становлення бібліотечної мережі у Причорномор'ї [13]. Як зазначає Т. Ківшар, пік бібліотечної діяльності І. Вугмана припав на 1920-ті рр., адже саме у цей час він був одним із провідних діячів, причетних до розроблення організаційних засад розбудови бібліотечної справи в УСРР, активним учасником обговорень актуальних на той час питань нового бібліотечного будівництва на різного рівня бібліотечних форумах [13].

Наголосимо, що значною заслугою І. Вугмана як директора ОДПБ було налагодження наукової роботи у цій книгозбірні. Саме під його керівництвом бібліотека однією з перших публічних книгозбірень України налагодила наукову роботу на надзвичайно високому рівні. Т. Ківшар підкреслює, що завдяки залу-

ченню до наукової роботи відомих згодом бібліотекознавців – Є. Загоровського, Е. Оксмана, С. Борового, О. Алексєєва, Я. Бермана, С. Шестерикова, О. Тюнєєвої, йому вдалося підняти бібліотеку на надзвичайно високий рівень [13].

Наслідком активізації наукових досліджень стало започаткування «Трудів Державної публічної бібліотеки в Одесі», де у серії «Бібліотекознавство» було опубліковано працю І. Вугмана «Книга та бібліотека в старому та новому Китаї» (1928), Я. Бермана «До столітніх роковин заснування газети «Одеський Вѣстникъ» (1827–1927): матеріали для історичного нарису» (1928) [37], побачили світ наукові студії О. Тюнєєвої українською, німецькою та французькою мовами, статті інших співробітників бібліотеки, матеріали до персональних бібліографічних покажчиків тощо [13].

З жовтня 1922 р. по червень 1936 р. у Києві при Наркомосі УСРР функціонувала науково-дослідна установа Український науковий інститут книгознавства, який було створено на базі Головної книжкової палати у м. Києві.

«Бібліологічні вісті» – фаховий науковий журнал, що видавався УНІКом з 1923 по 1930 рр. Загалом побачили світ 25 номерів у 21 випуску. Як зазначає Г. Ковальчук (Київ), «це був єдиний на той час у Радянському Союзі фаховий журнал практично з усіх галузей книгознавства. Багато статей, надрукованих в «Бібліологічних вістях», зберегли свою наукову цінність і до сьогоднішнього дня. Вони є достовірним джерелом вивчення історії вітчизняного книгознавства і книжкової справи» [23, с. 131].

Рубрики журналу охоплювали зміст і напрями роботи УНІКу, зокрема питання теоретичного і прикладного книгознавства: історія книги та преси, журналістика, законодавча база щодо друкованої продукції, історія цензури тощо. Також на сторінках часопису широко представлено теорію бібліографії, репрезентовано бібліографічні покажчики з різних галузей знань, надруковано статті з бібліотекознавства та бібліопсихології, висвітлено питання бібліофілії та екслібрисів, манускриптів та рідкісних видань, видавничої та книжкової справи, теорію та практику друкарського мистецтва. Цікавою та інформативною була рубрика «Хроніка бібліологічного життя на Україні та за кордоном».

У 1927–1928 рр. УНІК провів Всеукраїнське бібліотечне обстеження задля систематизації набутого бібліотекарами досвіду, з'ясування загального стану бібліотечної справи в Україні та визначення шляхів її подальшого розвитку. Це було першим масштабним соціологічним дослідженням бібліотек у СРСР, яке проводилося шляхом анкетування. Було зібрано величезний фактичний матеріал щодо читача, його читачьких уподобань, стан роботи бібліотек різних типів і видів (сільських, міських, закладів вищої освіти тощо). Зроблені співробітниками УНІКу зведені таблиці, висновки з матеріалів анкетного опитування є донині цінним джерелом для вивчення історії бібліотечної справи в Україні, важливим досвідом застосування методик проведення масових соціологічних досліджень у бібліотеках [31]. За підсумками цієї дослідницької роботи на сторінках часопису «Бібліологічні вісті» було надруковано ґрунтовні статті, зокрема Д. Балики: «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства»,

«Про класифікацію друків за соціальним призначенням», «Ще про наукові та організаційні проблеми книговивчення», «Бібліологічна педагогіка як наука».

Окремий блок публікацій у журналі пов'язаний із практичними аспектами розбудови бібліотечної справи та теоретичним бібліотекознавством. Серед теоретичних бібліотекознавчих праць вирізняються статті Ю. Меженка: «Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу?» (1923, № 4), «Перспективи розвитку великих та наукових бібліотек на Україні» (1926, № 2); теоретичні статті С. Боровського «Наукова бібліотека в сучасних умовах» (1930, №№ 1, 2). На шпальтах часопису знайшли своє відображення також питання збереження фондів, проблеми комплектування загалом та надходження обов'язкового примірника зокрема, організація роботи як цілої бібліотеки, так і окремого її підрозділу тощо.

На рубежі 1920–1930-х рр. розпочався тотальний розгром українського книгознавства, а разом і бібліотекознавства, ініційований державними ідеологічними структурами. Так, у 1931 р. гострій критиці було піддано журнал «Бібліологічні вісті», а також під репресивні утиски потрапили провідні фахівці УНІКу – Ю. Меженко (директор), Д. Балака, В. Ігнатієнко, М. Маслов, Т. Алексеєв, С. Єфремов та інші співробітники. Інститут обвинувачувався у відриві від соціалістичного будівництва, частину колишніх працівників було репресовано (К. Довгань, Й. Залевський, В. Іванушкін, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, М. Козоріс, С. Кондра, Я. Стешенко), інші змушені були припинити наукові студії, виїхати з Києва та навіть емігрувати з України.

Подальша реорганізація УНІКу та кадрова «чистка» призвели, фактично, до повної ліквідації потужної інституції – національної наукової школи, істотного зменшення книгознавчих та бібліотекознавчих досліджень в Україні упродовж 1930–1950-х рр. [23].

Отже, журнал припинив своє існування у 1931 р. з ідеологічних причин, також було припинено його фінансування. В архіві часопису залишилося багато так і не опублікованих статей. До початку 1970-х рр. навіть згадка про «Бібліологічні вісті» миттєво присікалася радянською цензурою, лише згодом почалося поступове уведення у науковий обіг позитивної інформації про цей журнал. Як зазначає Г. Ковальчук (Київ), більшість примірників часопису були знищені з ідеологічних міркувань, тому сьогодні «Бібліологічні вісті» є бібліографічною рідкістю. У 1999–2000 рр. Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» перевидала всі номери часопису фототипічним способом [23].

У 1925 р. Всеукраїнською (Національною) бібліотекою України було налагоджено підготовку професійного щомісячника «Бібліотечний журнал» як органу комунікації та формою самоосвіти співробітників бібліотеки, який випускався на кошти від їхніх пожертв. Журнал виготовлявся на друкарській машинці у п'яти примірниках, всі матеріали подавалися українською мовою [35].

Ідейний задум «Бібліотечного журналу» викладено редакційною колегією у вступній статті, де, зокрема, підкреслено, що часопис має на меті висвітлю-

вати діяльність усіх підрозділів ВБУ задля консолідації співробітників навколо поточних завдань і практичної роботи, формування усвідомленого ставлення працівників до виконання своїх функціональних обов'язків, підтримки інтересу до бібліотекознавства як науки. Отже, журнал розглядався як засіб живого обміну думками між бібліотекарями, активізації міжвіддільської взаємодії та згуртування співробітників навколо розбудови найбільшої книгозбірні України.

Головними темами обговорення на сторінках журналу стали питання каталогізації та упорядкування каталогів, комплектування та збереження фондів, термінології та пресознавства, бібліографії, налагодження співпраці бібліотек, архівів, музеїв тощо. Також висвітлювався і міжнародний досвід розвитку бібліотечної справи, що, на думку редакції, мало збагатити ступінь консолідації [3]. Як звертає увагу О. Сокур, «в складні постреволюційні часи членам редколегії, зокрема Г.Б. Базилевичу, Н.В. Піскорському, Ф.П. Максименку, М.І. Ясинському, вдалося уникнути ідеологічних і політичних ухилів та втримати притаманний виданню високий науковий рівень» [36, с. 101].

Усього з 1925 по 1926 рр. було підготовлено 18 випусків, більшість мають спарені номери. Журнал є бібліографічною рідкістю, наявні примірники зберігаються у читальній залі Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, а їхні цифрові копії представлені в електронній бібліотеці «Україніка» [3].

Особливої уваги заслуговує видання Харківського бібліотечного об'єднання «Голос бібліотекаря», яке друкувалося у 1925 р. російською мовою. Від самого початку планувалося, що цей журнал виходитиме щомісяця за наявності коштів. Часопис також є бібліографічною рідкістю, у фондах Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Короленка збереглися лише два випуски [39]. У редакційній статті визначено провідні цілі: «... давно созрел вопрос о создании своего органа, который бы мог отражать пульс библиотечной жизни на местах и именно в Харьковской губернии, ... мог бы выявить особенные моменты в работе библиотек в части методики и организации ...» [5, с. 1]. На сторінках журналу подано аналіз завдань бібліотечного будівництва, інформацію про бібліотечну справу на Харківщині, зокрема, звіти бюро Харківського бібліотечного об'єднання, досвід роботи окремих бібліотек, запровадження різноманітних форм та методів роботи тощо.

У 1925–1926 рр. у Львові раз на три місяці виходив журнал «Бібліотечний порадник». Засновником та видавцем було центральне товариство «Просвіта» у Львові – українська культурно-освітня громадська організація. Зазначимо, що Львівське товариство «Просвіта» було засновано у 1868 р. представниками народовольчих течій як координаційний центр просвітницького руху в тій частині України, яка входила до складу Австро-Угорщини. Тобто, було першою організацією, яка діяла на національних принципах на українських землях [28]. Велика увага товариством приділялася, зокрема, формуванню і розвитку мережі загальнодоступних бібліотек, насамперед сільських, залученню населення до користування книгами, передусім українською мовою.

Незмінним редактором був М. Галушинський, за редакцією якого вийшло сім номерів журналу «Бібліотечний порадник»: 1925 – чотири, 1926 – три. Інформацію у часописі згруповано за такими розділами: статті загального характеру, бібліотечна справа, красне письменство, дитяча література, бібліографія, рецензії. У часописі надруковано бібліографічні праці І. Калиновича, просвітницькі матеріали Є. Архипенка, бібліотекознавчі дописи М. Галушинського, дослідження дитячого читання К. Малицької, С. Сірополка, В. Старого [6].

Михайло Миколайович Галушинський (1878–1931) – педагог, військовик, публіцист, культурно-освітній і громадсько-політичний діяч, організатор бібліотечної справи Галичини, правозахисник, член Наукового товариства імені Шевченка. Як теоретик і практик позашкільної освіти, особливого значення М. Галушинський надавав продуманому розвитку бібліотечної та видавничої справи у товаристві «Просвіта». Саме за його ініціативи було налагоджено видання фахового часопису «Бібліотечний порадник», у публікаціях якого містилася цінна інформація з різних аспектів бібліотечної практики. Як зазначає С. Зворський, «бібліотечну справу М. Галушинський розглядав як пріоритетний напрям просвітницької діяльності та вважав роль книжки, читальні, бібліотеки й бібліотекаря першорядною в позашкільній освіті, подоланні неграмотності народу, зростанні його самосвідомості» [10].

Через збитковість журналу «Бібліотечний порадник» та ще низки причин його випуск було припинено, а питання бібліотечної роботи висвітлювалися на сторінках інших друкованих видань товариства «Просвіта» – «Життя і знання», «Аматорський порадник», «Письмо з Просвіти», «Календар Просвіти» тощо. С. Зворський акцентує, що «в умовах громадянської війни, постійної зміни влад їм важко було розгорнути ефективну культурно-освітню роботу, однак все ж вони зробили певний внесок у національну книговидавничу, самоосвітню, шкільну, бібліотечну справу» [12, с. 82].

У грудні 1925 р. у Києві ВБУ за дорученням Українського головного управління науковими установами (Укрнаука) при Народному комісаріаті освіти УСРР організувала і провела Першу конференцію наукових бібліотек УСРР. Цей професійний форум мав надзвичайно потужний позитивний вплив на формування мережі наукових бібліотек, яка на початку 1920-х рр. залишалася малорозвиненою, з невизначеними завданнями і функціями, відсутністю єдиного координаційного центру, проблемами з комплектуванням тощо. Отже, проведення конференції стало закономірним для розвитку бібліотечної справи в Україні [34].

Зазначимо, що Перша конференція наукових бібліотек заклала теоретичні та методичні основи для проведення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників. Питання, які були порушені на форумі, характеризують бібліотекарів початку ХХ ст. як відданих своїй справі професіоналів.

Серед рекомендацій конференції цікавою є пропозиція професора С. Рубінштейна, який запропонував зокрема, шляхом залучення щомісячних внесків, створити спільний науковий бібліотекознавчий часопис, в якому висвітлювати

ті напрацювання, котрі втілюються у наукових бібліотеках та бібліографічних установах по всій Україні [29].

У 1926–1927 рр. на базі ВБУ за матеріалами конференції було підготовлено три випуски «Бібліотечного збірника», кожен з яких присвячено окремій темі, зокрема, опубліковано статті з проблем налагодження науково-дослідної роботи у галузі бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства у наукових бібліотеках, організації мережі наукових бібліотек в Україні, активізації бібліотечної взаємодії тощо [14]. Надалі планувалося висвітлювати різні аспекти бібліографічної роботи, зокрема і формування Українського бібліографічного репертуару (УБР). Однак, як зауважує О. Клименко, «через політичні утиски, спротив з боку владних кіл намаганням створити УБР збірник припинив існування» [14]. Дослідниця наголошує, що внесок збірника у розвиток українського теоретичного і практичного бібліотекознавства загалом і бібліографознавства зокрема беззаперечний і вагомий, попри обмежену кількість випусків. Він став свідченням активізації наукової думки в Україні у середині 1920-х рр.

Відтак, маючи певний досвід видання, наприкінці 1926 р. Всенародна бібліотека України розпочала реалізацію ідеї С. Рубінштейна із заснування фахового журналу спільними зусиллями великих наукових бібліотек на пайових засадах. Фахівці ВБУ провели величезну організаційну роботу з розробки проекту видання та наповнення першого номера науковим матеріалом. Але втілити задум пайових внесків для випуску колективного фахового друкованого органу не вдалося через брак коштів у бібліотеках-партнерах. Тому керівництво ВБУ прийняло рішення видавати журнал власними силами й коштом [29]. Зазначимо, що в останньому номері «Бібліотечного збірника» анонсовано вихід нового часопису – «Журнал бібліотекознавства та бібліографії», який продовжив намагання ВБУ мати друкований орган та розвивати бібліотечну справу на наукових засадах.

Зауважимо, що у ВБУ на той час працювали видатні українські вчені, а отже їхня відданість науці дозволила втілити у життя унікальний науковий проєкт – журнал, який до сьогодні не втратив своєї актуальності, є важливим історичним джерелом вивчення українського бібліотекознавства та свідком розвитку української бібліотечної справи. До складу редакційної колегії входили провідні фахівці ВБУ: В. Іваницький, М. Іванченко, В. Козловський, С. Постернак, М. Сагарда. Саме вони визначали стратегічні засади часопису та готували концептуальні статті. Водночас досить широким було представництво авторів з інших міст України – Одеси, Харкова, Дніпропетровська, Херсона, Житомира тощо. Активними авторами були: Д. Балика, Я. Берман, Б. Борович, О. Карпінська, О. Кисіль, С. Рубінштейн, М. Хохол, М. Ясинський та інші. Відтак, започаткування нового журналу чітко визначило місце ВБУ як центру бібліотечної наукової думки України.

За концепцією і змістом «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» – наукове фахове періодичне видання у галузі бібліотекознавства і бібліографії, що виконувало роль дискусійного майданчика для широкого обговорення питань

бібліотечної теорії і практики, які розроблялися Науково-дослідною комісією бібліотекознавства та бібліографії (НДКББ) ВБУ.

Значимо, що специфічною особливістю НДКББ було те, що всі її члени – працівники і керівники різних підрозділів ВБУ, а кабінет бібліотекознавства (на той час функціонував у бібліотеці) тісно з нею співпрацював. НДКББ, як науковий підрозділ ВБУ, координувала всю науково-дослідну роботу бібліотеки. На засіданнях розглядалися науково-організаційні питання стосовно як розвитку бібліотеки загалом, так і її структурних підрозділів зокрема, а також наукова робота бібліотечних працівників. Наукові та методичні розробки НДКББ апробувалися та впроваджувалися у технологічні процеси ВБУ.

Як вказує дослідниця НДКББ В. Матусевич, у її складі працювали відомі вчені – теоретики і практики бібліотечної справи – бібліотекознавці, бібліографознавці та книгознавці, які стояли біля витоків української бібліотечної науки, що від самого початку будувалася на кращому світовому й національному досвіді організації бібліотечної справи [30]. Серед її членів були найвідоміші українські діячі: Д. А. Балака, Б. І. Зданевич, В. Ф. Іваницький, О. Є. Карпинська, В. О. Козловський, Ф. П. Максименко, С. І. Маслов, Н. В. Піскорська, О. І. Полулях, С. П. Постернак, М. І. Сагарда, М. І. Ясинський та інші науковці, які працювали у ВБУ.

З 1927 по 1930 рр. було підготовлено всього чотири випуски, статті з яких досі залишаються актуальними [9]. Нині – це пам'ятка українського бібліотекознавства, яка свідчить про високий науковий і творчих потенціал ВБУ, її роль і важливе місце у розвитку української бібліотечної науки. Багато авторів у подальшому були репресовані, а їхні дослідження призупинені, більшість членів редколегії розстріляно або засуджено на значні терміни ув'язнення [29].

У 1929–1932 рр. у Харкові побачив світ виробничо-практичний журнал «Радянський книгар» – орган Всеукраїнської Ради з'їздів видавництва та книготорговельних організацій УСРР. Часопис став практичним посібником для працівників видавничої справи, бібліотекарів, культробітників. У журналі зафіксовано історію розвитку книжкової справи в Україні на межі 20–30-х рр. ХХ ст. На сторінках часопису у рубриці «Бібліотечне життя» у тому числі публікувалися матеріали, які висвітлювали бібліотечну справу та бібліографічну діяльність українських книгозбірень [39].

З 1931 по 1934 р. також у Харкові виходив щомісячник «За масову комуністичну освіту» – орган сектору масової комуністичної освіти Народного комісаріату освіти УСРР, Центрального комітету Ленінської комуністичної спілки молоді України та Укрколгоспцентру у видавництві «Радянська школа». З листопада 1932 р. журнал виходив під назвою «Бібліотека у соціалістичному будівництві», у 1933–1934 рр. – «Бібліотека у соціалістичному будівництві». У редакційній статті до першого номера підкреслено, що часопис мав орієнтувати бібліотечних працівників у сучасній книжковій продукції, висвітлювати досвід зразкових бібліотек, інформувати про стан бібліотечної справи у республіках СРСР та за кордоном. Журнал мав виразно ідеологічне спрямування, давав чіт-

кі політичні настанови щодо змісту бібліотечної роботи, провадив генеральну лінію Комуністичної партії. Авторами публікацій були відомі партійні діячі та бібліотекознавці – Н. Крупська, М. Скрипник, Н. Фрід'єва, М. Годкевич та інші.

Як зазначає Г. Ковальчук (Харків), зміст публікацій у часописі був досить широкий, але значна увага приділялася питанням формування бібліотечної мережі, висвітленню досвіду роботи бібліотек різних типів і видів, дитячому читанню та роботі дитячих бібліотек, наданню рекомендацій сільському та колгоспному бібліотекарю щодо роботи з книгою, обговорювалися питання підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів, місце бібліотеки у самоосвіті громадян [18]. З 1935 по 1936 рр. журнал видавався вже у Києві.

У 1934 р. рішенням Раднаркому УСРР столиця України була перенесена з Харкова до Києва. Саме тому видання журналів із бібліотечної справи у Харкові припинилося на довгі роки, але опубліковані матеріали залишаються цінною джерельною базою для наукових розвідок із бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, історії української освіти та є вагомим внеском у розбудову національної культури України.

Висновки та практичне значення. Бібліотекознавча періодика перших двох десятиліть радянської доби функціонувала у надскладних умовах, але на сторінках часописів, незважаючи на жорстку цензуру, українські бібліотекознавці намагалися підтримувати кращі традиції часописів провідних західних країн. Визначення системи факторів впливу української бібліотекознавчої періодики на професійну комунікацію та розвиток бібліотечної науки і практики потребує додаткового вивчення загальних тенденцій тематики цих видань та змісту публікацій українських вчених та практиків бібліотечної справи.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають не лише теоретичне, але й практичне значення, адже глобалізаційні процеси у культурно-ідеологічній та інформаційній сферах мають взаємопов'язані тенденції інтернаціоналізації та циклічності, що номінується формуванням нового типу суспільства – відкритого з позиціонуванням у постіндустріальне, інформаційне, знаннєве.

Список використаних джерел

1. Баранник М.В. Історія преси в Україні / М.В. Баранник, П.В. Голобуцький // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / НАН України, Ін-т історії України; редкол. В.А. Смолій [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2005. – 672 с.
2. Бевз Т. «Українська революція» у науковому дискурсі: суперечності оцінок і висновків [Електронний ресурс] / Т. Бевз // Наукові записки. ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2017. – Вип. 5–6 (91–92). – С. 68–80. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_ukrainska-1.pdf (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
3. Бібліотечний журнал [Електронний ресурс] / Всенар. б-ка України при ВУАН; [редкол. Г. Базилевич [та ін.]]. – Київ : [Всенар. б-ка України при ВУАН]. – 1925.– № 1–12; 1926. – № 1–3, 6–8. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009564> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
4. Білокінь С. Микола Зеров [Електронний ресурс] / С. Білокінь // Сергій Білокінь (Київ). Персональний сайт історика України. – Електрон. текст. дан. – [Україна], 1970–2023. – Режим доступу: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Zerov/11.html> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
5. Голос бібліотекаря: журнал Харківського бібліотечного об'єднання. – Харків. – 1925.– № 1.

6. Добко Т.В. Бібліотечний порадник [Електронний ресурс] / Т.В. Добко // *Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2003. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=39824 (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
7. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 1998. – 336 с.
8. Житецький Гнат Павлович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія – Електрон. дані. – Україна, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/43oxLjx> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
9. Журнал бібліотекознавства та бібліографії [Електронний ресурс] / Всенар. б-ка України при Всеукр. акад. наук. – Київ, 1927–1930. – № 1–4. – Режим доступу: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=1238> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
10. Зворський С.Л. Галущинський Михайло Миколайович [Електронний ресурс] / С.Л. Зворський // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/43unjXR> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
11. Зворський С.Л. Голос друку [Електронний ресурс] / С.Л. Зворський // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/41ospmi> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
12. Зворський С.Л. Товариства «Просвіта» і бібліотечна справа / С.Л. Зворський // *Державні бібліотеки: сучасні проблеми і перспективи* : зб. наук. праць. – Київ, 1993. – С. 75–83.
13. Ківшар Т.І. Вугман Ілля Семенович [Електронний ресурс] / Т.І. Ківшар // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3MCnwID> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
14. Клименко О.З. Бібліотечний збірник [Електронний ресурс] / О.З. Клименко // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/43rVgIn> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
15. Клименко О. Книжний вістник [Електронний ресурс] / О. Клименко // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/413u5C5> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
16. Книжний вістник: трьохмісяч. часопис бібліотекознавства і просвіти [Електронний ресурс] / Всенар. б-ка України при УАН. – Київ : Друкарь. – 1919. – № 2 (квітень–червень). – Режим доступу: <http://irbis-pbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010992> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
17. Ковальчук Г.Д. Бібліотечні журнали Харківщини (20–30 роки ХХ ст.) як джерельна база для вивчення бібліотекознавчої думки в Україні / Г.Д. Ковальчук // *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. – 2017. – № 1 (7). – С. 54–56.
18. Ковальчук Г.Д. Журнали бібліотечні Харківщини [Електронний ресурс] / Г.Д. Ковальчук // *Бібліотечна енциклопедія Харківщини: регіон. корпорат. проект / Харківська держ. б-ка ім. В.Г. Короленка*. – Електрон. дані. – Харків, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3KSA4E2> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
19. Ковальчук Г.Д. Культробітник [Електронний ресурс] / Г.Д. Ковальчук // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3mlQI5P> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
20. Ковальчук Г.Д. Робочий клуб [Електронний ресурс] / Г.Д. Ковальчук // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3GCsWcE> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
21. Ковальчук Г.Д. Селянський будинок [Електронний ресурс] / Г.Д. Ковальчук // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/400jTJq> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
22. Ковальчук Г.Д. Шлях до комунізму [Електронний ресурс] / Г.Д. Ковальчук // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3zTYhDI> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
23. Ковальчук Г.І. Бібліологічні вісті [Електронний ресурс] / Г.І. Ковальчук // *Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/43v9Q22> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
24. Королів-Старий Василь Костянтинович [Електронний ресурс] // ukrlit.org: публічна електронна б-ка укр. худож. л-ри. – Електрон. дані. – [Україна], 2005–2023. – Режим доступу: http://ukrlit.org/koroliv_staryi_vasyl_kostiantynovych (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.

25. Кралюк П. Сто років тому більшовики з Москви запустили політику «українізації», щоб зміцнити свою владу в Україні. А коли вона почала загрозувати режиму, її прихильників заслали в табори і розстріляли [Електронний ресурс] / П. Кралюк // Бабель. – Електрон. дані. – [Україна], 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/40ZRrAB> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
26. Куліш Т. Українізація шкільної освіти в період національного відродження 20-х років ХХ ст.: причини, проблеми, шляхи реалізації [Електронний ресурс] / Т. Куліш // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 2. – С. 64–67. – Режим доступу: https://library.udru.org.ua/library_files/istoruk_ped_almanah/2010/2010_2_14.pdf (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
27. Культробітник [Електронний ресурс] // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. – Електрон. дані. – Україна, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/412TawX> (дата звернення: 31.01.2023). – Загол. з екрана.
28. Малюта О.В. Львівське товариство Просвіта [Електронний ресурс] / О.В. Малюта // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2023. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=59612 (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
29. Масловська С.М. Журнал бібліотекознавства та бібліографії [Електронний ресурс] / С.М. Масловська, Л.А. Поперечна // Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/43s7TmD> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
30. Матусевич В.В. Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії Всенародної бібліотеки України (1925–1933): основні напрями діяльності: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / В.В. Матусевич; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – Київ, 1998. – 18 с.
31. Новальська Т. УНІК – перша науково-дослідна установа з вивчення проблем українського читачезнавства / Т. Новальська // Бібл. вісник. – 2004. – № 1. – С. 36–39.
32. Перша столиця України [Електронний ресурс] // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. – Електрон. дані. – Україна, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/40n0KBA> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
33. Поперечна Л.А. Книгарь [Електронний ресурс] / Л.А. Поперечна // Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3mGONZM> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
34. Сафонова В.В. Перша конференція наукових бібліотек УСРР 1925 [Електронний ресурс] / В.В. Сафонова // Бібліотечна енциклопедія Харківщини: регіон. корпорат. проєкт / Харківська держ. б-ка ім. В.Г. Короленка. – Електрон. дані. – Харків, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3GUb1y6> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
35. Сокур О.Л. Бібліотечний журнал [Електронний ресурс] / О.Л. Сокур // Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2023. – Режим доступу: <https://bit.ly/3mRoos7> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
36. Сокур О.Л. Професійна періодика: обмін досвідом та бібліотечна взаємодія (до 100-річчя НБУВ) / О.Л. Сокур // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. 20-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р.) / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника, НДІ пресознавства; гол. ред. М.М. Романюк. – Львів, 2018. – С. 100–105.
37. Труді Державної публічної бібліотеки в Одесі: е-каталог [Електронний ресурс] // Одеська нац. наук. б-ка: офіц. веб-сайт. – Електрон. дані. – Україна, 2023, 18 лют. – Режим доступу: <https://bit.ly/3UMG4S6> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
38. Українська революція 1917–21 [Електронний ресурс] // Український ін-т національної пам'яті: офіц. веб-сайт. – Електрон. дані. – Україна, 2023. – Режим доступу: <https://old.uinp.gov.ua/page/ukrainska-revolutsiya-1917-21> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
39. Харківські фахові періодичні видання 1920–30-х рр.: віртуальна виставка [Електронний ресурс] / Харківс. держ. наук. б-та імені В.Г. Короленка, Каб. бібліотекознавства імені Л.Б. Хавкіної; уклад.: О.П. Скорик, Н.І. Капустіна. – Електрон. текст. дан. – Харків, 2019. – Режим доступу: <https://ru.calameo.com/read/005241055e2bcf7f0aa22> (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.
40. Черниш Н. Періодичні видання бібліографічної комісії наукового товариства ім. Т. Шевченка (1909–1939): тематико-типологічна характеристика / Н. Черниш // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – 2015. – Вип. 42. – С. 499–519.
41. Шаповал Ю.І. Коренізація [Електронний ресурс] / Ю.І. Шаповал // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2003. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3553 (дата звернення: 18.02.2023). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Barannyk M. V., Holobutskyi, P.V. Istoriiia presy v Ukraini [History of the press in Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the history of Ukraine]*. Kyiv, 2005, 672 p.
- [2]. Bezv T. «Ukrainska revoliutsiia» u naukovomu dyskursi: superechnosti otsinok i vysnovkiv [«Ukrainian revolution» in scientific discourse: contradictions of assessments and conclusions]. *Naukovi zapysky. IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [Proceedings. I.F. Kuras IPiEND of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. 2017, iss. 5–6, pp. 68–80. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bezv_ukrainska-1.pdf (accessed: 31.01.2023).
- [3]. Bibliotechnyi zhurnal [Library journal]. *Elektronna biblioteka «Ukrainika» [Electronic library «Ukrainika»]*. 1925, iss. 1–12; 1926, iss. 1–3, 6–8. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009564> (accessed: 31.01.2023).
- [4]. Bilokin S. Mykola Zerov. *Serhii Bilokin (Kyiv): Personalnyi sait ukrainskoho istoryka [Serhiy Bilokin (Kyiv): Personal website of the Ukrainian historian]*. Available at: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Zerov/11.html> (accessed: 31.01.2023).
- [5]. *Holos byblyotekaria [The voice of the librarian]*. 1925, iss. 1.
- [6]. Dobko T.V. Bibliotechnyi poradnyk [Library advisor]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=39824 (accessed: 31.01.2023).
- [7]. Dubrovina L. A., Onyshchenko O. S. *Istoriiia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, 1918–1941 [History of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 1918–1941]*. Kyiv, 1998, 336 p.
- [8]. Zhytetskyi Hnat Pavlovych. *Wikipedia*. Available at: <https://bit.ly/43oxLjx> (accessed: 31.01.2023).
- [9]. Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafi [Journal of library science and bibliography]. *Kultura Ukrainy: elektronna biblioteka [Culture of Ukraine: electronic library]*. Available at: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=1238> (accessed: 31.01.2023).
- [10]. Zvorskyi S.L. Halushchynskiy Mykhailo Mykolaiovych. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/43unjXR> (accessed: 31.01.2023).
- [11]. Zvorskyi S.L. Holos druku (vydannia) [Voice of print (edition)]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/41ospmi> (accessed: 31.01.2023).
- [12]. Zvorskyi S.L. Tovarystva «Prosvita» i bibliotekna sprava [Societies «Enlightenment» and librarianship]. *Derzhavni biblioteky: suchasni problemy i perspektyvy [State libraries: modern problems and prospects]*. Kyiv, 1993, pp. 75–83.
- [13]. Kivshar T.I. Vuhman Illia Semenovych. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/3MCnwID> (accessed: 31.01.2023).
- [14]. Klymenko O.Z. Bibliotechnyi zbirnyk [Library compilation (edition)]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/43rVgIn> (accessed: 31.01.2023).
- [15]. Klymenko O. Knyzhnyi vistnyk [Book herald]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/413u5C5> (accessed: 31.01.2023).
- [16]. *Knyzhnyi vistnyk [Book herald]*. 1919, no 2. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010992> (accessed: 31.01.2023).
- [17]. Kovalchuk H.D. Bibliotechni zhurnaly Kharkivshchyny (20–30 roky XX st.) yak dzherelna baza dlia vyvchennia bibliotekoznavchoi dumky v Ukraini [Library journals of the Kharkiv region (20–30 years of the 20th century) as a source base for the study of librarianship in Ukraine]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka [Library forum: history, theory and practice]*. 2017, no 1 (7), pp. 54–56.
- [18]. Kovalchuk H.D. Zhurnaly bibliotekni Kharkivshchyny [Library magazines of Kharkiv region]. *Bibliotekna entsyklopediia Kharkivshchyny [Library encyclopedia of Kharkiv region]*. Available at: <https://bit.ly/3KSA4E2> (accessed: 31.01.2023).
- [19]. Kovalchuk H.D. Kultrobitnyk [Culture worker]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/3mlQI5P> (accessed: 31.01.2023).
- [20]. Kovalchuk H.D. Rabochyi klub [Working Club]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/3GCsWcE> (accessed: 31.01.2023).
- [21]. Kovalchuk H.D. Selianskyi budynok [Peasant House]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/400jTJq> (accessed: 31.01.2023).
- [22]. Kovalchuk, H.D. Shliakh do komunizmu [The Road to Communism]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/3zTYhDI> (accessed: 31.01.2023).
- [23]. Kovalchuk H.I. Bibliolohichni visti [Bibliographic news]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/43v9Q22> (accessed: 31.01.2023).

- [24]. Koroliv-Staryi Vasyl Kostiantynovych. *UkrLit.org*. Available at: http://ukrlit.org/koroliv_staryi_vasyl_kostiantynovych (accessed: 31.01.2023).
- [25]. Kraliuk P. Sto rokov tomu bilshovyky z Moskvy zapustyly polityku «ukrainizatsii», shchob zmitsnyty svoiu vladu v Ukraini. A koly вона почала zahrozhuvaty rezhymu, yii prykhylnykyv zaslaly v tabory i rozstrilialy [One hundred years ago, the Bolsheviks from Moscow launched a policy of «Ukrainization» to strengthen their power in Ukraine. And when she began to threaten the regime, her supporters were sent to camps and shot]. *Babel [Babel]*. Available at: <https://bit.ly/40ZRpAB> (accessed: 31.01.2023).
- [26]. Kulish T. Ukrainizatsiia shkilnoi osvity v period natsionalnoho vidrozhennia 20-kh rokov XX st.: prychny, problemy, shliakhy realizatsii [Ukrainization of school education during the period of national revival in the 20s of the 20th century: reasons, problems, ways of implementation]. *Istoryko-pedahohichniy almanakh [Historical and pedagogical almanac]*. 2010, iss. 2, pp. 64–67. Available at: https://library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2010/2010_2_14.pdf (accessed: 31.01.2023).
- [27]. Kultrobitnyk [Culture worker]. *Wikipedia*. Available at: <https://bit.ly/412TawX> (accessed: 31.01.2023).
- [28]. Maliuta, O. V. Lvivske tovarystvo Prosvita [Lviv Society of Education]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=59612 (accessed: 31.01.2023).
- [29]. Maslovska S. M., Poperechna L. A. Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliografii [Journal of library science and bibliography]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/43s7TmD> (accessed: 31.01.2023).
- [30]. Matusevych V. V. *Naukovo-doslidna komisii bibliotekoznavstva ta bibliografii Vsenarodnoi biblioteki Ukrainy (1925–1933): osnovni napriamy diialnosti [Research commission of librarianship and bibliography of the National Library of Ukraine (1925–1933): main areas of activity]*. Kyiv, 1998, 18 p.
- [31]. Novalska T. UNIK – persha naukovo-doslidna ustanova z vyvchennia problem ukrainskoho chytacheznavstva [UNIK is the first scientific research institution studying the problems of Ukrainian reading studies]. *Biblioteknyi visnyk [Library journal]*. 2004, no 1, pp. 36–39.
- [32]. Persha stolytsia Ukrainy [The first capital of Ukraine]. *Wikipedia*. Available at: <https://bit.ly/40n0KBA> (accessed: 31.01.2023).
- [33]. Poperechna L. A. Knyhar [Bookseller]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/3mGONZM> (accessed: 31.01.2023).
- [34]. Safonova, V. V. Persha konferentsiia naukovykh bibliotek USRR1925 [The first conference of scientific libraries of the USSR, 1925]. *Bibliotekna entsyklopediia Kharkivshchyny [Library encyclopedia of Kharkiv region]*. Available at: <https://bit.ly/3GUb1y6> (accessed: 31.01.2023).
- [35]. Sokur O. L. Biblioteknyi zhurnal [Library magazine]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia [Ukrainian library encyclopedia]*. Available at: <https://bit.ly/3mPooc7> (accessed: 31.01.2023).
- [36]. Sokur O. L. Profesiina periodyka: obmin dosvidom ta bibliotekna vzaiemodii (do 100-richchia NBUV) [Professional periodicals: exchange of experience and library interaction (for the 100th anniversary of the VNBU)]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist [Ukrainian periodicals: history and modernity]*. Lviv, 2018, pp. 100–105.
- [37]. Trudy Derzhavnoi publichnoi biblioteki v Odesi: e-kataloh [Proceedings of the State Public Library in Odesa: electronic catalog]. *Odesa National Scientific Library: website*. Available at: <https://bit.ly/3UMG4S6> (accessed: 31.01.2023).
- [38]. Ukrainska revoliutsiia 1917–21 [Ukrainian revolution 1917–21]. *Ukrainian Institute of National Memory: website*. Available at: <https://old.uinp.gov.ua/page/ukrainska-revolutsiia-1917-21> (accessed: 31.01.2023).
- [39]. Skoryk O. P., Kapustina N. I. *Kharkivski fakhovi periodychni vydannia 1920–30-kh rr.: Virtualna vystavka [Kharkiv professional periodicals of the 1920s and 1930s.: virtual exhibition]*. Available at: Retrieved from <https://ru.calameo.com/read/005241055e2bcf7f0aa22> (accessed: 31.01.2023).
- [40]. Chernysh N. Periodychni vydannia bibliografichnoi komisii naukovohto tovarystva im. T. Shevchenka (1909–1939): tematyko-typolohichna kharakterystyka [Periodicals of the T. Shevchenko bibliographic commission of the scientific society (1909–1939): thematic and typological characteristics]. *Naukovi praci Nationalnoi biblioteki Ukraini imeni V. I. Vernadskogo*. 2015, iss. 42, pp. 499–519.
- [41]. Shapoval Yu. I. Korenizatsiia [Rooting]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3553 (accessed: 31.01.2023).

Надійшла 21.02.2023 р.

Klymenko O.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.), Docent,
Head of the Division of scientific publications
V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
tel.: +38 (044) 524 23 14
ORCID0000-0003-4821-8503

Sokur O.,

Candidate of Social Communications (Ph. D.)
Head of the department of scientific and methodical work,
V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3, Holiivskyi Ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: sokurol@ukr.net
tel.: +38 (044) 524 35 92
ORCID0000-0001-9861-3283

**CONCEPTUAL PRINCIPLES OF INITIATION LIBRARY
PERIODICALS IN UKRAINE**

Professional periodicals have always been an important element of both professional communication and the system of continuous education and professional development of library professionals. Until 1919, there was no periodical published in Ukraine, which would highlight the current issues of library affairs. In the 20s and 30s of the XX century a significant number of periodicals were published, which were partially or fully revealed various issues of library construction in Ukraine. It was during this period that there was a surge in the development of librarianship as a science. At the same time, it is a period of total centralization, ideologization, planning, propaganda, rejection of generally recognized international trends, and orientation only on internal socio-political processes.

Library periodicals of the first two decades of the Soviet era functioned in extremely difficult conditions, but on the pages of the periodicals, despite strict censorship, Ukrainian librarians tried to maintain the best traditions of the periodicals of leading Western countries. For many years, neither the dissidents nor the Sixties movement, who tried to defend historical justice and restore the free development of Ukrainian culture, mercilessly criticizing Marxist-Leninist ideas and the entire Soviet system, failed to change the situation. The study of Ukrainian specialized periodicals, the identification of their defining role in the development of Ukrainian librarianship, permanent informational support of scientific research, promotion of the heritage of culture and science in Ukraine and the world are extremely relevant in scientific, theoretical and practical aspects.

Keywords: library science, magazine, scientific library, periodical, V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 027.022:[004.77:316.77]

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1\(29\).280029](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1(29).280029)

Кропочева Наталія Миколаївна,

науковий співробітник

відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів

Державної наукової педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

вул. М. Берлінського, 9, Київ, 04060

тел.: +38 (096) 503 51 45

e-mail: veritas59@i.ua

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ВИСВІТЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Репрезентовано діяльність бібліотек закладів вищої педагогічної освіти, учасниць мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, в контексті створення, поширення та популяризації інформаційних ресурсів найбільш значущої соціальної направленості в умовах воєнного стану. Для визначення репрезентативної вибірки було сформовано вимоги до відбору бібліотек за класифікаційними ознаками (педагогічний профіль), наявності сайту (сторінки). З урахуванням типу закладу вищої педагогічної освіти розглянуто та охарактеризовано діяльність бібліотек у створенні інформаційних продуктів освітнього, культурно-просвітницького спрямування, основними складниками яких визначено громадянське, національно-спрямоване звучання. Досить значний сегмент публікацій, присвячених розробленню та поширенню ресурсів відповідної тематики, наведених в статті, відображає значну зацікавленість і значущість розглядуваної проблеми. Охарактеризовано види інформаційних продуктів, розміщених на сайтах бібліотечних установ зазначених закладів освіти. Із-поміж них виокремимо наступні: електронні покажчики, дайджести, бібліографічні огляди, тематичні бібліографічні списки, презентації, віртуальні виставки, відео презентації, мультимедійні видання, календарі знаменних та пам'ятних дат. Зазначено, що зазначені ресурси відрізняються за жанрами, каналами транслявання, принципом взаємодії та адресністю. Доведено, що в умовах воєнного стану основним консолідуючим атрибутом стає громадянська, патріотична та змістова направленість зазначених інформаційних ресурсів. Встановлено актуальність віддзеркалення тематичного спектру інформаційних продуктів громадянського, національно-патріотичного спрямування діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України в змістовій та видовій диференціації представлених інформаційних ресурсів.

Ключові слова: інформаційні ресурси, мережа освітянських бібліотек, види інформаційних продуктів, воєнний стан, бібліотеки закладів вищої педагогічної освіти.

Постановка проблеми. Вибір теми статті не випадковий, а обумовлений як соціальними викликами, так і постійно змінюваними обставинами екстремального характеру, що спонукають кожну людину приймати відповідні до ситуації певні кроки, дії, в решті-решт проявляти соціальну активність, що розгортається у всіх сферах його життєдіяльності.

Бібліотечні установи знаходяться на початку створення і розгортання нового тренду, важливим складником якого стає формування загальнодержавного інформаційного ресурсу для осмислення та вивчення тих подій, що відбуваються у цей доволі непростий історичний період нашої країни.

Затребуваність в організованій, структурованій і верифікованій інформації значно посилюється на тлі повномасштабної воєнної агресії, яку розв'язала Російська Федерація проти незалежної України, значно впливаючи на зміну акцентів у діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України і НАПН України, що дедалі чіткіше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів протидії інформаційній агресії.

Цьому сприяє наявний досвід трансформації інформаційних ресурсів галузевих книгозбірень відповідно до сучасних суспільних запитів громадянського суспільства.

Система науково-інформаційного супроводу досліджень з питань педагогіки, психології та освіти мережі освітянських бібліотек засвідчує, що бібліотеки мережі стають ефективним та незамінним суспільним інструментом задоволення інформаційних потреб різноманітних категорій користувачів в Україні та за кордоном.

Питання інформатизації освітнього середовища, цифровізації освіти стали предметом досліджень фахівців галузевих бібліотек з урахуванням зовнішніх факторів, а саме: військової агресії РФ. Розпочинаючи прикладне наукове дослідження «Освітянські бібліотеки як суб'єкт проектування освітнього середовища в умовах цифровізації» (2023–2025 рр.) відзначимо необхідність розроблення актуальної направленості біобібліографічної, біографічної, інформаційно-ресурсної та інформаційно-аналітичної роботи мережі освітянських бібліотек на основі дотримання принципів відкритої науки, розширення тематичного діапазону публікацій, створення тематичних дистанційних ресурсів з урахуванням зазначених обставин.

Сучасні бібліотеки закладів вищої освіти, учасниці мережі освітянських бібліотек функціонують як складний комунікаційно-інформаційний, науково-освітній та просвітницький центр; електронні продукти та послуги, продуковані ними є важливою платформою для підтримки освітнього процесу, науково-інформаційної роботи, виконання наукових досліджень.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» в Україні діють заклади вищої освіти (ЗВО) таких типів: багатогалузеві або галузеві університети (класичні та технічні); галузеві академії та інститути, коледжі [13].

Метою нашої наукової розвідки є огляд інформаційних ресурсів бібліотек закладів вищої педагогічної освіти, учасниць мережі освітянських бібліотек

МОН України та НАПН України в умовах воєнної агресії РФ, необхідність продукування, поширення та популяризації достовірної інформації виходить на передній план їхньої діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Огляд основних проблемних зон нашої розвідки ґрунтується на дослідженнях 2021–2022 рр. Обумовлено це і нагальною потребою відповідності нормативно-законодавчої системи інформатизації науково-освітнього простору галузевих книгозбірень, так і актуальними питаннями подальшої трансформації діяльності бібліотек в умовах цифровізації. З огляду на поставлені завдання, зазначений структурний блок представлено в єдності двох взаємопов'язаних блоків. Перший – огляд публікацій присвячених діяльності бібліотек в умовах цифровізації та трансформаційних процесів, що охопили всі важливі сторони їхнього функціонування.

Другий блок – це публікації, що висвітлюють досвід роботи бібліотечних установ в умовах воєнного стану та основні вектори тематичних змін в підготовці, поширенні інформаційних продуктів.

Розпочнемо з основних положень публікації С. Денбовецького, в якій детально викладено погляди автора на інформатизацію українських бібліотек, що на сьогодні є інформаційними центрами і осередками для навчання і спілкування, на роботу яких безпосередньо впливає «...відсутність комплексної стратегії розвитку цифрових компетентностей, повільні темпи охоплення цільових аудиторій існуючими програмами цифрової освіти, недостатньою кількістю програм з розвитку цифрових навичок у людей літнього віку» [7].

Створення спеціалізованих ресурсів, необхідних для надання світовій спільноті доступу до наукових монографій, підготовлених і виданих працівниками НАН України розглянуто в публікації О. Вакаренко, А. Радченко, З. Болкотун [2].

В праці дослідниці Т. Костирко розглянуто цифровізацію як один із найбільш магістральних напрямів розвитку суспільства та окремих його інституцій, зокрема, бібліотек закладів вищої освіти, на тлі якої відбувається процес поступового поширення інноваційних форм та методів навчання, переходу системи наукових комунікацій в цифровий простір [10].

Близькою за тематикою є стаття Н. Кропачевої, метою якої стали принципи відкритої науки та шляхи впровадження їх в практику інформаційного забезпечення освітнього та науково-дослідницького процесів [11].

Досить оригінальним в руслі тематики і предмета нашого повідомлення є дослідження Т. Лисенка. Так, дослідник висвітлив провідні тенденції у роботі українських інформаційно-аналітичних центрів на підставі аналізу контенту їхніх вебсайтів, визначено ключові питання мережевої структури, склад інформаційних ресурсів [12]. Проблематику наявних способів опанування бібліотеками цифрового простору, зокрема, інтеграції різних видів літератури із бібліотечного фонду в е-простір, охарактеризовано та критично осмислено в статті Г. Салати [15]. Огляд наявних шляхів застосування технології доповненої ре-

альності засобами сучасних медіатек, нові технологічні шляхи розвитку бібліотек представлено в аналітичній розвідці С. Хрущ, яка наголошує на тезі про трансформацію бібліотеки в медіатеку, що передбачає створення кардинально нового інформаційного простору, де забезпечуватимуться різноманітні інформаційні потреби користувачів [18].

Диференціацію інформаційних ресурсів, здійснену з урахуванням результатів бібліометричного аналізу кількісних показників їхнього використання, розроблено та репрезентовано в статті А. Ржеуського і Н. Кунавець [14].

У спільній праці Г. Колоскової та О. Кобелева охарактеризовано інноваційну модель розбудови консолідованого інформаційного ресурсу з єдиним форматом подання інформації на базі сучасних цифрових платформ [9].

Значна кількість публікацій в 2022 р. охоплює всі види діяльності бібліотек в умовах воєнного стану.

Діяльність галузевих книгозбірень, насамперед Державної науково-педагогічної бібліотеки, науково-методичного та координаційного центру мережі освітянських бібліотек НАПН і МОН України в умовах воєнного стану найбільш повно розглянуто в праці колективу авторів на чолі з директором бібліотеки, доктором педагогічних наук, професором, членом-кореспондентом НАПН України Л. Березівською [8].

Діяльність фахівців Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки в Черкасах («мандрівна бібліотека»); волонтерська діяльність, проведення патріотичних та арттерапевтичних заходів публічних бібліотек м. Миколаєва; робота працівників галузі культури на інформаційно-культурному фронті, зокрема, під час проведення благодійної акції «Українським дітям – українську книгу» [1; 3; 5; 6].

Виклад основних положень дослідження. В преамбулі нашого дослідження окреслимо основні підходи до визначення змісту поняття «інформаційні ресурси». Це визначає базисну конструкцію нашого дослідження. В словнику-довіднику з електронних систем відкритого доступу наведено визначення інформаційного ресурсу як такого, що визначається сукупністю «документів у інформаційних системах (архівах, бібліотеках, банках даних) чи інформаційних продуктів певного призначення, що необхідні для забезпечення інформаційних потреб споживачів у визначеній сфері діяльності. Інформаційно-бібліотечним ресурсом називають інформаційний ресурс автоматизованих бібліотечних систем, сервіс, притаманний функціонуванню бібліотечних систем» [4, с. 25].

Так, Є. Чумак пропонує визначення інформаційного ресурсу в розрізі використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній справі. І, відповідно, їхнє групування виглядає таким чином: «традиційні (до початку 1990-х років), інноваційні (початок 1990-х – 2010-ті роки) і новітні (2010-ті роки – дотепер). В той же час автор акцентує увагу на умовності такого поділу, аргументуючи це техніко-технологічною базою та кадровим потенціалом бібліотек, що» [19, с. 39].

Зважаючи на основні завдання освітянських книгозбірень щодо формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу, розвитку наукових комунікацій в умовах трансформації функцій бібліотек в умовах інформаційної агресії РФ проти України винятково гостро постало питання формування інформаційних ресурсів, орієнтованих на збереження, популяризацію біографічної, культурної та мистецької спадщини в світі через оприлюднення та надання відкритого доступу до краєзнавчих ресурсів, колекцій надбань видатних особистостей регіонального та загальнонаціонального значення.

Доцільним вважаємо навести інформаційні ресурси різного видового і змістового призначення. Із-поміж них різні за природою, характером, рівнем аналітико-синтетичного згортання інформації (первинні, вторинні продукти): електронні покажчики, дайджести, бібліографічні огляди, тематичні бібліографічні списки, презентації, віртуальні виставки, відео презентації, мультимедійні видання, календарі знаменних та пам'ятних дат.

Перелік названих інформаційних продуктів засвідчує наявність традиційних для бібліотек довідникових видань, так і інноваційних за змістом і характером вміщеної інформації, продуктів.

З огляду на зазначене, окремо розглянемо інформаційні ресурси, підготовлені та представлені на сторінках (сайтах) бібліотек закладів вищої педагогічної освіти, учасниць мережі освітянських бібліотек МОН та НАПН України у 2022 – на початку 2023 рр. (табл. 1).

Наведені бібліотечно-інформаційні ресурси дванадцяти бібліотек ЗВО (декілька бібліотек з технічних причин доступу до сторінки в мережі не ввійшли до зазначеного переліку), були розміщені на головній сторінці бібліотеки (окрім бібліографічних видань). Як видно зі списку репрезентованих ресурсів, має місце синтетична єдність зібрань документів, з-поміж яких є традиційні для бібліотечної практики продукти: тематичні, рекомендаційні списки, каталоги виставок, бібліографічні покажчики, антології, буклети.

Електронні бази даних:

- календар знаменних і пам'ятних дат;

Аудіовізуальні ресурси:

- віртуальні виставки;
- віртуальні антології;
- матеріали фотоконкурсів.

Синтетична єдність досягається завдяки цільовому призначенню, яке, в ситуації екстремального характеру, стає переважаючим компонентом в системі названих властивостей: знакова природа інформації (текст, відео, аудіо); спосіб виготовлення (електронне); склад основного тексту (полівидання, антологія), аналітико-синтетичне перероблення інформації (оглядове видання, дайджест), рівень доступу (локальна мережа чи віддалений).

Використання у бібліотечній практиці закладів вищої педагогічної освіти (до слова, наведено лише деякі з інформаційних ресурсів) сприяє про-

Таблиця 1

Тематика інформаційних ресурсів, розміщених на сторінках бібліотек закладів вищої педагогічної освіти, учасниць мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України

№ п/п	1	2	3
Бібліотека Бердянського державного педагогічного університету	Психологічні тренги, акції, віртуальні виставки, бази даних електронного каталогу	Зміст ресурсу, покликання	Знайомство з державними інформаційними агентствами, освітніми платформами, інтернет-виданнями, сайтами, проєктами OSINT (Open source intelligence), що протидіють дезінформації, розвивають навички критичного мислення, повідомляють про правила інформаційної гігієни (http://surl.li/errwq).
Наукова бібліотека Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка	Віртуальні виставки: «АРТ-терапія – специфіка лікування мистецтвом»; «Дитяча психотравма: походження, наслідки, подолання, запобігання» Бібліографічні списки літератури: «Ми єдина держава, ми єдиний народ» Виставка «І голос твій нам душу окриляв»: до 80-річчя від дня народження В. Симоненка (1935–1963) Регіональні особливості української вишивки»	Інформаційний електронний ресурс «Навчасьмось критично мислити» Віртуальні виставки: «АРТ-терапія – специфіка лікування мистецтвом»; «Дитяча психотравма: походження, наслідки, подолання, запобігання» Бібліографічні списки літератури: «Ми єдина держава, ми єдиний народ» Виставка «І голос твій нам душу окриляв»: до 80-річчя від дня народження В. Симоненка (1935–1963) Регіональні особливості української вишивки»	Мета виставки – допомогти малечі пережити психологічні навантаження. Представлені матеріали, в яких розглядається метод казкотерапії, як один із засобів роботи з дитиною(http://surl.li/errpxt), http://surl.li/errpue).
Бібліотека державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет	Каталоги книжково-ілюстративних виставок, присвячених Л. Українці, Т. Шевченку, Л. Костенко, І. Франко, О. Марковича	Зібрано та презентовано матеріали до Дня Соборності України (http://surl.li/erqfkg); До Дня народження відомого поста-«шестидесятника» (http://surl.li/erqfei) Зібрано матеріали, світлини та архівні документи щодо особливостей української вишивки (http://surl.li/erqfec)	В єдності постатей різних хронологічних відрізків підкреслено духовну єдність та продовжуваність ідей та віри в силу і непереборний дух українського народу (http://surl.li/erqfoc)

Продовження таблиці 1

1	2	3
<p>Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету</p>	<p>Проект «Війна триває... Серце крас... Студентський тил допомагає»</p> <p>Волонтерський проєкт «Війна не може зупинити Добро! Воно завжди у серцях українців!»</p> <p>Презентація результатів дослідження «Освітній фронт. Вплив війни на освітян»</p>	<p>Ініціатива студентів музично-хореографічного відділення факультету мистецтв щодо направлення частини коштів для підтримки наших захисників у найгарячіших точках виборювання правди, свободи і незалежності нашої країни (http://surl.li/erqsc).</p> <p>Підготовка і надсилання до Австрії, де тимчасово перебувають вихованці центру соціально-психологічної реабілітації для дітей № 1 (м. Кривого Рогу) привітання до Дня Святого Миколая, відео-виставки електронних книжечок-подарунків (http://surl.li/erqsl).</p> <p>Пресконференція та публічна дискусія за участю освітян, експертів, представників профільних державних органів (http://surl.li/erqfb).</p>
<p>Бібліотека Дрогобичького державного педагогічного університету імені Івана Франка</p>	<p>Он-лайн лекторій «Міжуніверситетський діалог заради перемоги»;</p>	<p>Лекція на тему незбагненності Тараса Шевченка. Ще з того часу, коли поет промовив: «Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово...», ця пророча обіцянка стала форпостом і пересторогою для української нації, уберігши її від руйни, а зараз це, напевно, чи не найпотужніший блокпост у часи новітнього і кривавого протистояння (http://surl.li/erqcf)</p>
<p>Бібліотека Національного університету ім. М.П. Драгоманова</p>	<p>Календар знаменних і пам'ятних дат «День Гідності та Свободи», «Патріотизм – це Перемога», «У воєнному кільці», «Вони боролися за волю України»</p>	<p>Вшанування пам'яті про людей, які під час Революції Гідності та Помаранчевої революції стали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини й громадянина, національних інтересів держави та її європейського вибору. 3 нагоди Дня Гідності та Свободи бібліотека ДДУ імені І. Франка приурочила календар знаменних і пам'ятних дат (2022 р.) (http://surl.li/erqqs).</p>
	<p>Проект «Підтримка української освіти»</p>	<p>Презентовано новий проєкт підтримки української освіти в умовах війни – Ukraine Global Faculty – для українських студентів, аспірантів, викладачів та науковців, що реалізується благодійним фондом K. Fund за підтримки МОН України (http://surl.li/erpyu)</p>

Продовження таблиці 1

1	2	3
<p>Перещаслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди</p>	<p>Відеотека (2022 р.): «Його життя – це символ нескореності України: Оксана Тарапон поділилася своїми думками про Чорновола», «Андрій Іващенко про волонтерів, захисників та місцеве самоврядування – «Науковці в бібліотеці», «Ганна Токмань читає улюблені поезії про Україну та розмірковує про них» та ін.</p>	<p>Презентовано презентації значимих для історії України особистостей; про взаємодію волонтерів, громади та представників державної влади (http://surl.li/eriup), поетичні твори, що звучать у виконанні викладачів університету в Перещаславі;</p>
<p>Бібліотека Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського</p>	<p>Інформаційний ресурс «Медіаграмотність»: «Обережно. Фейк!», «5 правил критичного мислення», «Корисні поради з кібербезпеки», «4 ознаки пропаганди»;</p> <p>Віртуальні виставки «Моя єдина Україна», «До Дня Соборності України», «Європа – наш спільний дім», «День пам'яті жертв Голодомору», «300 років від дня народження Г. Сковороди (1722–1794)» та інші.</p>	<p>Представлено напрями та методи формування критичного мислення, вміння приймати зважені рішення та оволодіння формами розпізнавання рейкової інформації (http://surl.li/ervbn)</p> <p>Проілюстровано значимі події в історії України засобами візуалізації інформації про найбільш відомих представників філософії, просвітницького та культурно-освітнього руху (http://surl.li/ervcd)</p>
<p>Бібліотека імені М. А. Жовтубриха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка</p>	<p>Віртуальні виставки «Крути: історія і сьогодення»</p> <p>Біографічні покажчики «Три профілі в історії незалежної України: Левко Лук'яненко, Євген Свєрстюк, В'ячеслав Чорновіл. (До 30-ї річниці незалежності України)», «Історія таланту. Микола Лисенко. (180 років від дня народження)»;</p>	<p>Добірка документів, світлин і літературних джерел про Героїв Крут (http://surl.li/ervek);</p> <p>Упорядковано значну кількість джерел про персоналії, життя яких було нерозривно пов'язане з незалежністю України (http://surl.li/ervep)</p>

Закінчення таблиці 1

1	2	3
<p>Наукова бібліотека Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка</p>	<p>Тематичні списки (2022–2023 рр.) «Трагедія – жахлива, пам'ять – вічна...» (День пам'яті жертв голодоморів)», «Життя віддане Україні (До 115-річчя від дня народження Романа Шухевича (1907–1950), українського політичного і військового діяча)», «Олег Ольжич – життя гідне слави» (До 115-річчя від дня народження Олега Ольжича, українського письменника, науковця, політичного діяча)»</p>	<p>Зібрано та презентовано добірку матеріалів про значимі та трагічні для народу України події; представлено електронні копії документів про життя знакових для української історії постатей (http://surl.li/ervveg).</p>
<p>Наукова бібліотека Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка</p>	<p>Віртуальна літературно-документальна виставка-спогад «Он де наша слава, слава України!» Віртуальна антологія, виставка «Вони завжди залишаться в строю, про них народ пісні буде співати...»</p>	<p>Подвиг Героїв Крут (29.01.1918 р.) зайняв гідне місце в пантеоні національної слави, став символом патріотизму і жертовності у боротьбі за державність, засвідчив незламну волю та прагнення українського народу до незалежності та свободи. Це знаковий приклад української військової звитяги (http://surl.li/ervvig)</p>
<p>Наукова бібліотека Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка</p>	<p>Фотоконкурс, антологія, виставка, стінгазета презентують матеріали на відзначення Дня Соборності України</p>	<p>Підібрані документи фокусують увагу на ідеї Соборності як обов'язковій передумові успішного спротиву зовнішній агресії та викликам, що постанали перед нашою державою та кожним із нас, вимагаючи максимальної консолідації зусиль та єднання українського народу (http://surl.li/ervjtm).</p>

дукуванню, популяризації актуальних інформаційних ресурсів суспільно-громадянського і, відтак, патріотичного призначення, знаменує максимальне застосування інформаційно-комунікаційних технологій, збагачує інформаційний потенціал зазначених ресурсів, – що ще раз підкреслює затребуваність створюваних ресурсів.

Висновки. Цифровізація стимулює діяльність бібліотек закладів вищої педагогічної освіти, учасниць мережі освітянських бібліотек, у річищі національного єднання молодого покоління засобами інформаційних ресурсів, підготовлених і розміщених бібліотеками на сайтах, в соціальних мережах. Стрімке нарощування масиву інформаційних ресурсів, різних за природою інформації, способом виготовлення, складом та рівнем аналітико-синтетичного згортання інформації, – але об'єднаного спільною метою, згуртованістю задля оптимальної ефективності інформаційно-бібліографічного супроводу суспільних, культурних, медійних потреб громадян у цей непростий історичний період нашої країни, є цільовими константами діяльності бібліотек закладів освіти всіх рівнів і типів.

Список використаних джерел

1. *Бут А.* Черкаси – мистецький прихисток Сходу України: мандрівна бібліотека паркується [Електронний ресурс] / А. Бут // Прочерк: про це говорять Черкаси: [інтернет-вид.]. – Електрон. дані. – 2022, 15 лип. – Режим доступу: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/103741-cherkasi-mistetskij-prihistok-shodu-ukrayi-pi-mandrivna-biblioteka-parkuetsja> (дата звернення: 31.01.2023). – Назва з екрана.
2. *Вакаренко О.* Спеціалізований ресурс для академічних книг: концепція і пілотна версія / О. Вакаренко, А. Радченко, З. Болкотун // *Бібл. вісн.* – 2022. – № 1. – С. 3–15. – Відомості доступні також через Інтернет: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2022_1_3 (дата звернення: 31.01.2023).
3. *Варюхіна Л.* Добрий день, бібліотечна країно! Ми – з Миколаєва! / Л. Варюхіна, О. Некипелова // *Бібл. планета.* – 2022. – № 2. – С. 13–17.
4. Використання електронних відкритих систем для інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень: слов.-довід. / упоряд.: О. М. Спірін, С. М. Іванова, А. В. Яцишин, А. В. Кільченко [та ін.]. – Вид. 2-е, випр. та допов. – Київ : Компринт, 2019. – 76 с.
5. *Вилегжаніна Т.* Книги і бібліотеки у вихорі війни / Т. Вилегжаніна // *Бібл. планета.* – 2022. – № 2. – С. 4–5.
6. *Вовк Н. С.* Використання бібліотечних сторінок у соціальних мережах з метою морально-інформаційної підтримки читачів у березні – квітні 2022 року / Н. С. Вовк // *Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. А. А. Соляник. – Харків : ХДАК, 2022. – Вип. 61. – С. 94–105. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://v-khsac.in.ua/article/download/261399/257853> (дата звернення: 31.01.2023).
7. *Денбновецький С. О.* Цифрова трансформація українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень / С. О. Денбновецький // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2022. – № 1. – С. 26–33. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://journals.uran.ua/bdi/article/view/257256> (дата звернення: 31.01.2023).
8. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / Л. Д. Березівська, Д. О. Закатнов, С. В. Тарнавська, І. Г. Лобановська // *Вісн. нац. акад. пед. наук України = Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.* – 2022. – Т. 4, № 1. – Електрон. журн. – Режим доступу: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/257> (дата звернення: 31.01.2023). – Назва з екрана.
9. *Колоскова Г.* Формування бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації / Г. Колоскова, О. Кобелев // *Вісн. Кн. палати.* – 2022. – № 5. – С. 33–40. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/262276> (дата звернення: 31.01.2023).

10. Костирко Т.М. Ресурси і сервіси університетської бібліотеки в умовах цифрових трансформацій / Т.М. Костирко // *Бібл. Меркурій*. – 2022. – Вип. 1. – С. 105–113. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://vislib.onu.edu.ua/article/view/256413> (дата звернення: 31.01.2023).
11. Кропачева Н.М. Проектування електронних ресурсів в умовах формування галузевого інформаційного простору / Н.М. Кропачева // *Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України: матеріали звіту наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського (Київ, 22 груд. 2020 р.) / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О. Сухомлинського ; [редкол.: Л.Д. Березівська (голов. ред.), Д.О. Закатнов, С.В. Тарнавська та ін.]. – Вінниця : ТВОРИ, 2020. – С. 59–50. – Відомості доступні також через Інтернет: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/abstracts_collection_2020.pdf (дата звернення: 31.01.2023).*
12. Лисенко Т. Сучасний стан і провідні тенденції у роботі українських інформаційних центрів на основі аналізу контенту вебсайтів / Т. Лисенко // *Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук*. – 2022. – Вип. 9. – С. 148–163. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://librinfosciences.knuikim.edu.ua/article/view/259195> (дата звернення: 31.01.2023).
13. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014: із змінами // Законодавство України: інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 23.01.23). – Назва з екрана.
14. Ржеуський А. Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів в умовах карантину на прикладі бібліотек педагогічних закладів вищої освіти / А. Ржеуський, Н. Кунанець // *Бібл. вісн.* – 2022. – № 2. – С. 35–45. – Відомості доступні також через Інтернет: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2022_2_5 (дата звернення: 31.01.2023).
15. Салата Г.В. Тенденції і розвиток бібліотек у цифровому середовищі / Г.В. Салата // *Вісн. Харків. держ. акад. культури: зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури; за заг. ред. А.А. Соляник. – Харків: ХДАК, 2022. – Вип. 61. – С. 30–39. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://v-khsac.in.ua/article/view/261375> (дата звернення: 31.01.2023).
16. Терентьев С.О. Електронні ресурси в системі комунікацій публічних бібліотек України / С.О. Терентьев // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. – 2022. – № 2. – С. 21–26. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263807> (дата звернення: 31.01.2023).
17. Хамедюк А.І. Відомі люди Рівненщини Цифрові колекції. Мапа бібліотечного досвіду: проєкт бібліотек Рівненщини за 2019 рік / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка, Рівнен. обл. від-ня Укр. бібл. асоц. ; ред.-упоряд. Н.П. Полян. – Рівне, 2018. – С. 9–10. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://lib.rv.ua/data/library/img/55.pdf> (дата звернення: 20.01.2023).
18. Хруц С. Використання технологій доповненої реальності в сучасних медіатеках [Електронний ресурс] / С. Хруц // *Цифрова платформа: інформ. технології в соціокультур. сфері*. – 2022. – Т. 5, № 1. – С. 144–150. – Електрон. журн. – Режим доступу: <http://infotech-soccult.knuikim.edu.ua/article/view/261298/257870> (дата звернення: 20.01.2023). – Назва з екрана.
19. Чумак Є. Трансформація інформаційних ресурсів публічних бібліотек України в сучасних умовах / Є. Чумак // *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. – 2022. – Вип. 10. – С. 36–48. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://librinfosciences.knuikim.edu.ua/article/view/269445> (дата звернення: 31.01.2023).

References

- [1]. But A. Cherkasy – mystetskyi prykhystok Skhodu Ukrainy: Mandrivna biblioteka parkuyet'sya [Cherkasy is an artistic refuge of Eastern Ukraine: the traveling library is parked]. *Procherk: pro tse hovoryat Cherkasy [Dash: this is what the Cherkasy people say]* Available at: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/103741-cherkasy-mistetskij-prihistok-shodu-ukrayini-mandrivna-biblioteka-parkuetsja> (accessed: 31.01.2023).
- [2]. Vakarenko O., Radchenko A., Bolkotun Z. Spetsializovanyy resurs dlya akademichnykh knykh: kontseptsiya i pilotna versiya [Specialized resource for academic books: concept and pilot version]. *Bibliotечnyi visnyk [Library Bulletin]*. 2022, no 1, pp. 3–15. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2022_1_3 (accessed: 31.01.2023).
- [3]. Varyukhina L., Nekypelova O. Dobryy den, bibliotечna kraino! My – z Mykolayeva! [Good day, library country! We are from Mykolaiv!]. *Bibliotечna planeta [Library planet]*. 2022, no 2, pp. 13–17.

- [4]. *Vykorystannia elektronnykh vidkrytykh system dlia informatsiino-analitychnoi pidtrymky pedahohichnykh doslidzhen: slovnyk-dovidnyk [Use of electronic open systems for information and analytical support of pedagogical research: reference dictionary]*. Kyiv, 2019. 76 p.
- [5]. Vylezhhanina T. Knyhy i biblioteki u vykhori viyny [Books and libraries in the whirlwind of war]. *Bibliotekna planeta [Library planet]*. 2022, no 2, pp. 4–5.
- [6]. Vovk N.S. Vykorystannia biblioteknykh storinok u sotsial'nykh merezhakh z metoyu moral'no-informatsiynoi pidtrymky chytachiv u berezni – kvitni 2022 roku [Use of library pages in social networks for the purpose of moral and informational support of readers in March – April 2022]. *Visn. Kharkiv. derzh. akad. kul'tury [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture]*. 2022, iss. 61, pp. 94–105. Available at: <http://v-khsac.in.ua/article/download/261399/257853> (accessed: 31.01.2023).
- [7]. Denbnovetskyi S.O. Tsyfrova transformatsiya ukraïnskykh bibliotek v umovakh hlobalizatsiynykh peretvoren [Digital transformation of Ukrainian libraries in the conditions of globalization transformations]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya [Library Science. Record Studies. Informology]*. 2022, no 1, pp. 26–33. Available at: <http://journals.uran.ua/bdi/article/view/257256> (accessed: 31.01.2023).
- [8]. Berezivska L. D., Zakatnov D.O., Tarnavska S.V., Lobanovska I.H. Diialnist Derzhavnoi naukovopedahohichnoi biblioteki Ukrayiny imeni V.O. Sukhomlynskoho v umovakh voyennoho stanu [Activities of the State Scientific and V.O. Sukhomlynskyi Pedagogical Library of Ukraine in the conditions of martial law]. *Visn. nats. akad. ped. nauk Ukrayiny [Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine]*. 2022, vol. 4, no 1. Available at: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/257> (accessed: 31.01.2023).
- [9]. Koloskova H., Kobylev O. Formuvannya bibliotekno-informatsiynoho potentsialu rehionu v umovakh tsyfrovizatsiyi [Formation of the library and information potential of the region in conditions of digitization]. *Visn. Kn. Palaty [Bulletin of the Book Chamber]*. 2022, no 5, pp.33–40. Available at: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/262276> (accessed: 31.01.2023).
- [10]. Kostyrko T.M. Resursy i servisy universytet-s'koyi biblioteki v umovakh tsyfrovnykh transformatsiy. [Resources and services of the university library in the conditions of digital transformations]. *Bibl. Merkurii [Library Mercury]*. 2022, iss. 1, pp. 105–113. Available at: <http://vislib.onu.edu.ua/article/view/256413> (accessed: 31.01.2023).
- [11]. Kropocheva N.M. Proyektuvannya elektronnykh resursiv v umovakh formuvannya haluzevoho informatsiynoho prostoru [Projecting of electronic resources in the conditions of formation of the industry information space]. *Informatsiynе zabezpechennya sfery osvity ta nauky Ukrayiny [Information provision of the sphere of education and science of Ukraine]*. 2020 j. Kyiv, 2020, pp. 59–50. Available at: https://dnpg.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/abstracts_collection_2020.pdf (accessed: 31.01.2023).
- [12]. Lysenko T. Suchasny stan i providni tendentsiyi u roboti ukraïns'kykh informatsiynykh tsentriv na osnovi analizu kontentu vebсайtiv [The current state and leading trends in the work of Ukrainian information centers based on website content analysis]. *Ukr. zhurn. z bibliotekoznavstva ta inform. Nauk [Ukrainian Journal on Library and Information Sciences]*. 2022, iss. 9, pp. 148–163. Available at: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/259195> (accessed: 31.01.2023).
- [13]. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny no 1556-VII vid 01.07.2014 r. [On higher education: Law of Ukraine no 1556-VII dated July 1, 2014]. *Verkhovna Rada of Ukraine: official web-portal of the Parliament of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed: 31.01.2023).
- [14]. Rzheuskyi A., Kusanets N. Bibliotekno-informatsiine obsluhovuvannya korystuvachiv v umovakh karantynu na prykladi bibliotek pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity [Library and information service for users in quarantine conditions on the example of libraries of pedagogical institutions of higher education]. *Biblioteknyi visnyk [Library Bulletin]*. 2022, no 2, pp. 35–45. Accessed: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2022_2_5 (accessed: 31.01.2023).
- [15]. Salata H. V. Tendentsiyi i rozvytok bibliotek u tsyfrovomu seredovyschi [Trends and development of libraries in the digital environment]. *Visn. Kharkiv. derzh. akad. kul'tury [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture]*. 2022, iss. 61, pp. 30–39. Available at: <http://v-khsac.in.ua/article/view/261375> (accessed: 31.01.2023).
- [16]. Terentiev S. O. Elektronni resursy v systemi komunikatsii publichnykh bibliotek Ukrainy [Electronic resources in the communication system of public libraries of Ukraine]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya [Library Science. Record Studies. Informology]*. 2022, no 2, pp. 21–26. Available at: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263807> (accessed: 31.01.2023).
- [17]. Khamedyuk A.I. *Vidomi liudy Rivnenshchyny Tsyfrovi kolektzii. Mapa biblioteknoho dosvidu: proiekt bibliotek Rivnenshchyny za 2019 rik [Famous people of Rivne region Digital collections. Map of library*

- experience: 2019 project of Rivne region libraries*]. Rivne, 2019, pp. 9–10. Available at: <http://libr.rv.ua/data/library/img/55.pdf> (accessed: 31.01.2023).
- [18]. Khrushch S. Vykorystannia tekhnolohii dopovnenoï realnosti v suchasnykh mediatekakh [Use of augmented reality technologies in modern media libraries]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi* [Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere], 2022, vol. 5, no 1, pp. 144–150. Available at: <http://infotech-soccult.knukim.edu.ua/article/view/261298/257870> (accessed: 31.01.2023).
- [19]. Chumak Ye. Transformatsiia informatsiinykh resursiv publichnykh bibliotek Ukrainy v suchasnykh umovakh [Transformation of information resources of public libraries of Ukraine in modern conditions]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk* [Ukrainian Journal of Library Science and Information Sciences], 2022, iss. 10, pp. 36–48. Available at: 10.31866/2616–7654.10.2022.269445 (accessed: 31.01.2023).

Надійшла 01.02.2023 р.

Kropocheva N.,

Research Officer

Department of scientific and educational information resources

V. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine,

9 M. Berlynskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

tel.: +38 (096) 503 51 45

e-mail: veritas59@i.ua

FEATURES OF THE CONTENT AND DISCLOSURE TECHNOLOGIES OF THE INFORMATION RESOURCES OF THE NETWORK OF EDUCATIONAL LIBRARIES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF WAR

Summary. The activities of the libraries of institutions of higher pedagogical Education, members of the Network of educational Libraries of the Ministry of Education and Culture of Ukraine and the National Academy of Sciences of Ukraine, are represented in the context of the Creation, Dissemination and Popularization of information Resources of the most significant social Orientation in the Conditions of martial Law. In order to determine a representative Sample, the Requirements for the Selection of Libraries based on Classification features (pedagogical profile) and the presence of a website (pages) were formed. Taking into account the type of institution of higher pedagogical education, the activity of libraries in the creation of educational, cultural and educational information products, the main components of which are determined to be civic, nationally oriented, is considered and characterized. A fairly significant segment of publications devoted to the development and distribution of Resources on the relevant topic reflects the significant Interest and importance of the Problem under Consideration. The Types of information Products that are most widely displayed on the Websites of Library institutions of the Specified educational Institutions are presented. Among them, we will single out the Following: electronic Indexes, Digests, bibliographic Reviews, thematic Bibliographic Lists, Presentations, virtual Exhibitions, Video Presentations, Quests, Multimedia publications, Calendars of Significant and memorable Dates.

Keywords: information resources, network of educational libraries, types of information products, information space, martial law, libraries of institutions of higher pedagogical education.

УДК 021.026(061.7)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1\(29\).280030](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1(29).280030)

Макарова Олена Ігорівна,

молодший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, м. Київ, 01033, Україна

тел.: (044) 218 14 13

e-mail: elenita.makarova@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>

ВАЖЛИВА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ВОЄННИЙ ЧАС: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНЕ

В статті розглядається важлива роль бібліотек у воєнний час, зокрема, досліджуються можливі шляхи діяльності бібліотек і бібліотечних працівників під час воєнних дій і створення спеціальних організацій, направлених на збереження фондів під час воєнних дій. Окрема увага зосереджена на розгляді діяльності Американської бібліотечної асоціації та її Бібліотечної військової служби, як однієї з найважливіших інституцій, що зосереджувалася на допомозі бібліотекам і солдатам у воєнний час.

Ключові слова: бібліотека у воєнний час, Американська бібліотечна асоціація, Бібліотечна військова служба, Музей Хілла та Бібліотека рукописів, збереження фондів, Українська бібліотечна асоціація.

Постановка проблеми. Колекції та послуги бібліотек і суміжних установ, таких як музеї та архіви, є важливими складовими соціальної та інституційної пам'яті. Вони є як фізичними місцями інтелектуальної праці, так і сильними символічними місцями. Вони представляють національну та культурну ідентичність і прагнення. Великі національні та дослідницькі бібліотеки зазнають, як правило, повільного процесу змін з плином часу щодо того, що вони роблять, як вони це роблять і для кого. Тим не менш, величезні будівлі, в яких проявляється їхня фізична маса, спроектовані таким чином, щоб виражати вагу, міцність, постійність і безперервність. Ці бібліотеки часто входять до апарату уряду та вищої освіти, де вони відображають силу та престиж держави. Як інструменти, що гарантують знання, охорону пам'яті, розмаїття та культурну ідентичність народів, а також посередники критичного мислення, бібліотеки здавна зазнавали серйозних нападок під час воєнних протистоянь, незважаючи на те, що в Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та регулювання для застосування Гаазької конвенції (1954 р.) зазначено, що сторони, залучені в конфлікт, зобов'язуються поважати культурні цінності та не здійснювати проти них ворожих дій [3]. Зрозуміло, що Конвенція була прийнята вже після Другої світової війни і багато бібліотечних установ було знищено до цього, але війни продовжуються, а нападники не завжди прислуха-

ються до Конвенцій і продовжують намагатися знищувати культурну спадщину цілих народів.

Після початку війни росії проти нашої держави, питання збереження культурних цінностей, зокрема і бібліотек, на територіях, які страждають від бойових дій стає дуже актуальним, адже росіяни намагаються знищити народ України, нашу культуру і наші цінності. Так, за підрахунками Українського культурного фонду, станом на грудень 2022 р. понад 550 різних пам'яток та об'єктів культури були зруйновані внаслідок повномасштабного військового вторгнення росії на територію України, серед яких пошкоджено або повністю знищено принаймні 122 бібліотеки, у 21 із яких не лишилося жодного документа [1]. Саме тому, метою нашого дослідження ми визначаємо пошук можливих шляхів діяльності бібліотек та збереження їхніх фондів під час воєнних дій, заснований на огляді історії боротьби бібліотек за збереження фондів під час воєн та на розгляді створення і діяльності спеціальних інституцій, зосереджених на допомозі бібліотекам у воєнний час. Окремі аспекти досліджуваної проблеми, серед яких, виживання українських бібліотек під час Першої і Другої світових воєн відображені в працях А. Магурчак, Н. Г. Кашеварової, А. С. Білоцерківської, Є. О. Проценко та ін. Однак, у вітчизняній науці досі залишається недостатньо досліджена історія діяльності іноземних бібліотек під час воєнних дій і діяльність міжнародних інституцій, спеціалізованих на допомозі бібліотекам у воєнний час.

Виклад основного матеріалу. Бібліотеки – ще одна жертва війни, фанатизму та тоталітаризму. Щоразу, коли ми говоримо про знищення бібліотек, перший приклад, який спадає на думку, це Олександрійська бібліотека, знищена під час пожежі в 48 р. до н.е. під час громадянської війни за успадкування престолу Єгипту (досі не визначені ні походження пожежі, ні її точні наслідки).

Однак знищення книг у великих кількостях – добровільне, а не внаслідок нещасних випадків чи стихійних лих – під час збройних протистоянь отримало свої основні віхи в 20-му та 21-му століттях.

Так, наприклад, Перша світова війна призвела до втрати понад 300 тис. книг і тисячі рукописів, що зберігалися в бібліотеці Левенського католицького університету (Бельгія), які були перетворені на попіл. Найстаріший католицький університет у світі було відбудовано, але після німецької окупації під час Другої світової війни він знову згорів, забравши з собою 900 тис. книг. У цій війні німецькі бібліотеки зазнали величезних спустошень – наприклад, понад 2 млн примірників зникли з Берлінської державної бібліотеки (Staatsbibliothek), 500 тис. – з Баварської бібліотеки [4]. Не залишилася осторонь і Польща, яка втратила в полум'ї Національну бібліотеку Варшави, Бібліотеку Варшавського університету, Бібліотеку Рачинського та Бібліотеку Наукового Товариства Варшави.

15 лютого 1944 р. бомбардувальники союзників перетворили на руїни величезну частину італійського Абатства Монтекассіно VI століття, яке володі-

до однією з найбільших в Європі бібліотек античної й ранньохристиянської літератури [3]. Але серед цієї незбагненої шкоди щось таки вціліло – архіви абатства, які містили тисячі папських документів, першописних книг, рукописів на пергаменті, гравюр та окремих колекцій. Архівіст абатства, Мауро Інгуанес, діючи за власним бажанням зміг вивезти цінні рукописи письменників-романтиків Джона Кітса та Персі Біші Шеллі, зберігаючи їх у власній келії, а потім поклавши їх в ящики зі своїми речами. За словами доктора Данієля К. Гулло з Музею Хілла та Бібліотеки рукописів (Hill Museum & Manuscript Library – некомерційна організація, яка фотографує, каталогізує та надає вільний доступ до колекцій рукописів, що знаходяться в бібліотеках по всьому світу. HMML надає пріоритет рукописам, розташованим у регіонах, яким загрожує війна, політична нестабільність чи інші загрози.), М. Інгуанес навіть контрабандою перемістив їхній прах у речовий мішок і сховав його перед тим, як доставити до британського посольства після війни [3]. На цьому історія про роль Монтекассіно у збереженні літератури могла б закінчитися, але це не так. Д. Гулло пояснює у своїй лекції про збереження рукописів, яким загрожує війна та торгівля культурними цінностями, що ця подія допомогла започаткувати масову роботу з мікрофільмування бібліотек рукописів по всій Європі. Це була перша спроба, оскільки жодна організація ще не присвячувала себе збереженню малих і віддалених бібліотек, які особливо вразливі до знищення внаслідок конфлікту. Проект мікрофільму (Books from the HMML Basemen), який зрештою розвинувся в результаті цих зусиль, триває вже 50 років [3].

Крім того, всупереч Гаазькій конвенції, під час війни в Іраку 2003 р. Багдадська національна бібліотека також зазнала бомбардувань як британської, так і американської армій, внаслідок яких вона була пошкоджена пожежею. У вогні згоріли рукописи столітньої давності та інші історичні документи, деякі з часів Османської імперії. Як зазначив згодом новий директор, бібліотека втратила 60% архівних матеріалів, 25% загальних книжкових фондів та 95% рідкісних книжок [4].

Як видно, бібліотеки здавна відігравали роль у захисті цивільного населення та спільної спадщини, а також у поширенні інформації під час війни. З цієї причини вони також є звичайними цілями для загарбників. Але в деякі з найтемніших годин історії, бібліотеки та бібліотекарі, які в них працюють, довели, що вони набагато більше, ніж «сидячі качки» [4]. Під час Першої світової війни, наприклад, Бібліотечна військова служба Американської бібліотечної асоціації, про яку більш детально ми поговоримо нижче, організувала дві фінансові кампанії та збрала 5 млн доларів із громадських пожертв. На ці гроші вони побудували 36 табірних бібліотек за кошти Корпорації Карнегі та роздали приблизно 10 млн книг і журналів серед солдатів, які одужували після поранень, або для підняття морального духу на передовій.

Бібліотекарі також допомагали збирати розвідувальні дані під час Другої світової війни, коли було створено Міжвідомчий комітет із придбання інозем-

них видань (IDC). Туди входили американські бібліотекарі, які представляли себе за кордоном як американські чиновники, що збирають матеріали для Бібліотеки Конгресу та інших урядових бібліотек, «які, природно, зацікавлені в збереженні записів про нинішню кризу в нашій цивілізації» [6]. Потім зібрані ними матеріали використовувалися для пошуку будь-яких підказок щодо переміщення військ або іншої стратегічно корисної інформації.

Бібліотекарям Національної бібліотеки Іспанії також вдалося врятувати частину своїх колекцій під час громадянської війни в Іспанії, а громадяни Сараєво підставляли себе снайперам, щоб врятувати те, що залишилося від Національної бібліотеки Боснії та Герцеговини в Сараєво після того, як її розбомбили в 1992 р. під час конфлікту в Югославії.

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р., міжнародний бібліотечний світ також не залишився осторонь. Так, наприклад, написаний у лютому твіт Ніколаса Пула, генерального директора Бібліотечно-інформаційної асоціації Великобританії, став вірусним: «Прокляття. Дивлюся на повідомлення Української бібліотечної асоціації щодо скасування їхньої майбутньої конференції. В ньому по суті сказано: «Ми проведемо захід, щойно ми переможемо наших загарбників». Українські бібліотекарі, я вас підтримую» [3]. З початком вторгнення, Українська бібліотечна асоціація також продовжує регулярно публікувати оновлення на своєму веб-сайті, зокрема, у дописі від 9 травня 2022 зазначалося, що кожна публічна бібліотека Дніпропетровщини «вносить свій вклад у перемогу та виступає волонтерським центром, де плетуть маскувальні сітки, шийють подушки, чоловічу білизну, виготовляють розпізнавальні стрічки для оборони, допомагають збирати речі для переселенців, організують благодійні акції для збору коштів для ЗСУ» [3]. Варто також зазначити, що у відповідь на заяву Асоціації видавців і книгорозповсюджувачів України нинішній президент Міжнародної асоціації видавців відповів: «У мирний час книги мають потужну об'єднуючу силу. У часи конфлікту книги ще важливіші для виховання надії, підтримки примирення та зміцнення миру» [3]. Таким чином, міжнародна підтримка бібліотечного світу перебуває на боці України і підтримує її у боротьбі із російськими загарбниками, але, щоб зрозуміти яким чином нам необхідно діяти для підтримки наших бібліотек, треба зрозуміти як діяли національні, а потім і міжнародні бібліотечні установи під час минулих воєн. Отже, розглянемо історію становлення та діяльності Американської бібліотечної асоціації, на прикладі якої потім почали створюватися і інші національні бібліотечні асоціації, зокрема, і, українська.

Американська бібліотечна асоціація (АБА) була заснована 6 жовтня 1876 р., в останній день триденної зустрічі Конференції бібліотекарів під час Столітньої виставки у Філадельфії. Тепер відома як найбільша та найстаріша бібліотечна асоціація у світі, АБА починалася зі скромних починань. До 1917 р. асоціація була замкнутою професійною організацією. Зараз же, Міжнародна діяльність АБА дуже різноманітна: у складі асоціації кілька підрозділів за-

ймаються питаннями співробітництва бібліотек різних країн. Спочатку їх було шість. У 1919 р. член АБА Френк Волтер висловився за необхідність створити єдину спеціалізовану структуру у складі асоціації, і невдовзі вона була створена [7]. Спочатку її називали Комітетом, або Управлінням з міжнародних відносин, а з 1923 р. і по сьогодні – Комітетом з міжнародних відносин (IRC).

Сьогодні коло завдань IRC досить широке: контроль за реалізацією всіх міжнародних проектів та програм асоціації; обмін професійною інформацією, досвідом, знаннями, кадровими та бібліотечними ресурсами; реалізація міжнародних принципів бібліотечної роботи у США; участь у призначенні керівників бібліотечно-інформаційних організацій; популяризація діяльності асоціації; підтримка контактів із представниками бібліотек інших країн; заохочення участі американських бібліотекарів у міжнародних програмах АБА та ін.

У 1941 р. у складі АБА було створено Бюро міжнародних відносин (IRO) – структура, що координує дослідницькі програми АБА у галузі міжнародної бібліотечної справи, а також – професійний інформаційний центр для бібліотечних установ по всьому світу. Найважливіші міжнародні дослідження IRO, у тому числі «Бібліотечна справа в країнах, що розвиваються» дозволили свого часу виявити і вирішити такі важливі проблеми, як відсутність системи публічних бібліотек і національної бібліотеки ряду країн [7].

Круглий стіл з питань міжнародних відносин (IRRT) – робоча група у складі АБА, основні завдання якої – реалізація програм міжнародного обміну кадрами та координація міжнародного проекту «Sister Libraries», покликаною допомогти публічним та шкільним бібліотекам США у встановленні зв'язків з бібліотеками аналогічних типів інших країн [7]. IRRT організовує щорічні конференції, на яких обговорюються питання розвитку міжнародної бібліотечної справи, та видає видання «International Leads» з регулярними звітами про свою діяльність.

Першим же масштабним міжнародним проектом АБА стала програма з інформаційного забезпечення армії США та країн союзниць у роки Першої світової війни. Під час щорічної конференції АБА 1917 р. в Луїсвіллі, штат Кентуккі, АБА заснувала Бібліотечну військову службу (LWS), широкомасштабну програму залучення громадськості для надання книг і бібліотечних послуг американським солдатам у військових таборах у Сполучених Штатах і за кордоном [6]. LWS стала найамбітнішою програмою суспільних послуг, започаткованою асоціацією на той час, і її зусилля мали несподіваний успіх для маловідомої професійної організації з трохи більше ніж 3300 членів. LWS зосереджувався на зборі коштів і зборі книг у громадськості, створенні та комплектуванні бібліотек військових таборів переважно в Сполучених Штатах, а також наданні бібліотечних послуг у військових госпіталях. До 1920 р. LWS зібрав 5 млн дол. громадських пожертвувань, заснував 36 бібліотек, надав бібліотечні колекції понад 500 містам, і більше тисячі волонтерів брали участь у службі [7]. Незважаючи на сильний внутрішній фокус під час війни, обмеже-

ну кількість представників АБА було допущено до Франції. Ці представники координували роботу з іншими волонтерськими службами, такими як YMCA (Асоціація молодих християн) та Червоний Хрест, щоб роздавати книги американським військовослужбовцям на фронті. Закордонна служба АБА спочатку не мала постійної штаб-квартири. Але влітку 1918 р. YMCA запросила АБА поділитись приміщенням, дозволяючи АБА встановити більш стабільну присутність у Парижі. Результатом переїзду стало відкриття Паризької бібліотеки АБА 29 серпня 1918 р. [2]. Бібліотека слугувала штаб-квартирою АБА у Франції, бібліотекою для солдатів та англомовних жителів Франції та прикладом американської публічної бібліотеки.

LWS продовжив свою роботу після перемир'я, і більше американських бібліотекарів було допущено до Європи. Обслуговування продовжувало залишатися на передньому плані місії LWS, оскільки бібліотекарі були зосереджені на підтримці морального духу американських солдатів, які чекали повернення додому з військових таборів і госпіталів у Європі. Програми варіювалися від простого надання місця для читання до освіти та професійної підготовки для підготовки американських солдатів до повернення до цивільного життя. У липні 1919 р. бібліотекар і офіцер з питань реклами АБА, Мері Ейлін Ахерн, повідомила про солдата, який сказав їй, що книги – це єдине, що тримає його здоровим [6].

До кінця 1919 р. багато заходів LWS були завершені. АБА передала більшу частину своєї воєнної колекції та функцій федеральному уряду США. Однак виникали запитання щодо того, що буде з бібліотекою в Парижі та її колекцією. Був загальний інтерес з боку англомовної громадськості підтримувати бібліотеку. У доповіді, зробленій під час конференції АБА, виконавчий секретар Карл Мілам зазначив: «Паризька бібліотека продовжує працювати незалежно від того, робимо ми для цього щось чи ні. Американські бізнесмени, англомовні люди, зацікавилися – були в захваті – ідеєю продовження Паризької бібліотеки» [2].

За підтримки продовження існування бібліотеки в 1920 р. було засновано Американську бібліотеку в Парижі (ALP). Незважаючи на те, що ALP і АБА стали незалежними організаціями, вони залишалися взаємопов'язаними. Асоціація забезпечила фінансування діяльності ALP у перші кілька років і призначила одну третину опікунської ради ALP [2]. Незважаючи на те, що АБА вже не так взаємопов'язана з ALP, як раніше, однак вона все ще має представника в раді опікунів ALP, і ці відносини тривають останні 100 років. Цей зв'язок між двома організаціями, починаючи з LWS і до сьогоднішнього дня, представлений в Архіві Американської бібліотечної асоціації.

Істотний внесок АБА у інформаційну боротьбу із противником визнано і Міністерство оборони США. Саме тому польові бібліотеки створювалися під час Другої світової війни. Цього разу АБА активно співпрацювала з міжнарод-

ною організацією Червоного Хреста та Бібліотечною асоціацією Великобританії, забезпечуючи інформацією військовослужбовців та евакуйованих [7].

АБА активно виступала і за міжнародний обмін інформаційними ресурсами. Першою у цьому напрямі була програма «Книги для Європи» – постачання книг американських авторів до європейських бібліотек. Вона мала особливе значення для повоєнного відновлення фондів бібліотек. Було реалізовано ще кілька аналогічних програм: «Книги для Китаю» (у рамках культурної співпраці США та Китаю), «Книги для Латинської Америки» (спрямована на підтримку соціально-економічного розвитку країн регіону).

Прагнення АБА до обміну науково-практичним досвідом призвело до заснування власних бібліотечних установ у низці країн. Наслідуючи загальний зовнішньополітичний курс США середини ХХ ст., спрямований на зміцнення позицій у країнах Латинської Америки, АБА заснувала бібліотеки в столицях Мексики, Уругваю і Нікарагуа. Між цими країнами та США налагодився обмін інформаційними ресурсами. Найбільший проект АБА того періоду – створення Міжнародної молодіжної бібліотеки (International Youth Library) у Мюнхені [7].

Серед заслуг АБА – консолідація бібліотечної спільноти після Першої світової війни. На конференції у Філадельфії (1926 р.), присвяченій 50-річному ювілею організації, а також на міжнародному бібліотечно-бібліографічному конгресі в Римі (1929 р.), організованому зусиллями АБА, обговорювалися значущі для бібліотечної справи питання, у тому числі відновлення у роки війни [6].

Щоб подолати роз'єднаність національних бібліотечних асоціацій у період Другої світової війни, у 1942 р. у складі АБА було створено Раду національних бібліотечних асоціацій [7]. Демократичні цінності, які активно просуваються АБА, і здавалися революційними бібліотекарям багатьох країн, багато в чому визначили деякі ключові принципи роботи сучасних бібліотек у всьому світі. Такі ідеї, як вільний і рівний доступ до інформаційних ресурсів, інтелектуальна свобода та неприпустимість цензури, убезпечили бібліотечну спільноту США від впливу політичних подій на роботу бібліотек. АБА демонструвала, що неприпустимо дискримінувати читачів та бібліотекарів за якоюсь ознакою і необхідно приділяти увагу всім категоріям користувачів.

Крім того, АБА не залишається осторонь того, що відбувається в світі і на сьогоднішній день, тому, після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну (АБА) у співпраці з Українською бібліотечною асоціацією (УБА) заснували фонд АБА Ukraine Library Relief Fund, який збирає пожертви для української бібліотечної спільноти, яка стикається з викликами війни [5]. Від початку російської агресії десятки бібліотек у містах і селищах по всій Україні були серйозно пошкоджені або зруйновані. Українські бібліотекарі тримають бібліотеки відкритими якомога довше та імпровізують, щоб надавати послуги людям. Так, у Кременній міська бібліотека надавала послуги кілька годин на тиждень, оскільки точилися вуличні бої. А в Харкові бібліотекарі організували

спливаючу бібліотеку в столичному транспорті, де перехувалися родини. Бібліотека Харківської міської ради організувала на станції метро, де перебували родини, відкриту бібліотеку [5].

Окрім руйнування та пошкодження бібліотек у зонах бойових дій, існують значні проблеми, пов'язані з обслуговуванням людей, переміщених через бойові дії. Бібліотеки не мають достатньо комп'ютерів, щоб переміщені особи могли використовувати їх для спілкування з родичами або для пошуку роботи, онлайн-навчання тощо. Кошти, які збирає фонд АБА Ukraine Library Relief Fund, допомагає придбати комп'ютери, програмне забезпечення та інші ресурси для бібліотек. Пожертви також допомагають підтримати невідкладні потреби у ремонті, наприклад, скління вікон і ремонт дахів, пошкоджених вибухами та вибуховими хвилями, щоб бібліотеки залишалися відкритими. УБА намагається надавати також невелику підтримку бібліотекарям і бібліотечним працівникам, які потрапили в небезпеку, поранені або переміщені та потребують фінансової допомоги.

Висновки. Протягом останніх кількох століть історія більшості народів була відзначена війнами та революціями. Роль бібліотеки як символу культури частково полягала в тому, щоб діяти як особливий вид постійного сховища письмової спадщини. Таким чином, поєднання «бібліотеки» з революцією та трансформацією, з турбулентністю та конфліктом виглядає дивним зіставленням протилежних ідей. Проте бібліотека та бібліотекарі завжди відігравали певну роль – хоча, можливо, зрідка головну – як жертви чи агенти в подіях, що характеризують періоди соціальних потрясінь. Розглянувши історію боротьби бібліотек за збереження фондів під час воєнних дій, можна відзначити, що здавна основну роль у цьому відігравали саме працівники бібліотеки, бо саме вони розуміли значущість колекцій і, в деяких випадках, власноруч рятували культурні цінності. Крім того, розглянувши діяльність Бібліотечної військової служби стає зрозумілим, наскільки важливо допомагати підтримувати моральний дух солдатів і населення під час воєнних дій, розповсюджуючи книжки і знання, що також треба враховувати в діяльності бібліотеки в воєнних час, особливо на тимчасово окупованих територіях. Відзначимо також і роль Української бібліотечної асоціації, яка, разом з Американською бібліотечною асоціацією під час триваючих воєнних дій допомагає бібліотекарям і бібліотечним працівникам, збираючи пожертви для української бібліотечної спільноти, яка стикається з викликами війни. Нам здається, що зараз, одним з найважливіших можливостей для збереження бібліотечних фондів під час війни може стати спроба створення в Україні організації на кшталт Музею Хілла та Бібліотеки рукописів, яка буде фотографувати, каталогізувати колекції рукописів та рідкісних видань, що знаходяться в бібліотеках по всій Україні, особливо в маленьких містах чи селищах, де знаходяться видання, що характеризують саме історію свого певного району чи області і яких немає в інших місцях. Через

те, що росія намагається знищити українську націю, саме збереження таких ключових для кожного регіону цінностей стає дуже важливим для консолідації українського суспільства та подальшого культурного розвитку української нації на всій території України.

Список використаної літератури:

1. Мапа культурних втрат [Електронний ресурс] // Український культурний фонд. – Електрон. дані. – [Україна, 2022]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 03.03.2023). – Загол. з екрана.
2. *Bertram C. S.* The American Library Association and the American Library in Paris: A 100 Year Legacy and Connection in the Archives [Electronic resource] / C. S. Bertram // *IdeAs*. – 2021. – № 17. Available at: <http://journals.openedition.org/ideas/11121> (access: 12.03.2023). – Title from the screen.
3. *Dearborn L.* The Vital Role of Libraries in Wartime [Electronic resource] / L. Dearborn // *LitReactor*. – Electronic data. – 2022, 14 June. – Available at: <https://litreactor.com/columns/the-vital-role-of-libraries-in-wartime> (access: 22.03.2023) – Title from the screen.
4. *Herrero I.* Las bibliotecas también son víctimas en las guerras [Electronic resource] / I. Herrero // *Biblogtecarios*. – Electronic data. – 2017, 8 August. – Available at: <https://www.biblogtecarios.es/inmaherrero/las-bibliotecas-tambien-son-victimas-en-las-guerras/> (access: 12.04.2023) – Title from the screen.
5. *Morehart P.* You Can Help Ukraine's Libraries [Electronic resource] / P. Morehart // *Americal Library Association*. – Electronic data. – Chicago, IL, 2023. – Available at: <https://ilovelibraries.org/article/you-can-help-ukraines-libraries/> (access: 10.04.2023) – Title from the screen.
6. *Rayward W. B.* Libraries in Times of War, Revolution and Social Change / W. B. Rayward, C. Jenkins // *Library Trends*. – 2007. – Vol. 55, no. 3. – P. 361–369.
7. War Service Library book [Electronic resource] // *Americal Library Association*. – Electronic data. – Chicago, IL, 2023. – Available at: <https://www.ala.org/tools/war-service-library-book> (access: 09.04.2023). – Title from the screen.

References

- [1]. Мапа культурних втрат [Map of cultural losses]. *Ukrainskyi kulturnyi fond [Ukrainian Cultural Fund]*. Available at: <https://uaculture.org/culture-loss/> (accessed 03.03.2023).
- [2]. *Bertram C. S.* The American Library Association and the American Library in Paris: A 100 Year Legacy and Connection in the Archives. *IdeAs*. 2021, no. 17. Available at: <http://journals.openedition.org/ideas/11121> (access: 12.03.2023).
- [3]. *Dearborn L.* The Vital Role of Libraries in Wartime. *LitReactor*. Available at: <https://litreactor.com/columns/the-vital-role-of-libraries-in-wartime> (access: 22.03.2023).
- [4]. *Herrero I.* Las bibliotecas también son víctimas en las guerras. *Biblogtecarios*. Available at: <https://www.biblogtecarios.es/inmaherrero/las-bibliotecas-tambien-son-victimas-en-las-guerras/> (access: 12.04.2023).
- [5]. *Morehart P.* You Can Help Ukraine's Libraries. *Americal Library Association*. Available at: <https://ilovelibraries.org/article/you-can-help-ukraines-libraries/> (access: 10.04.2023).
- [6]. *Rayward W. B., Jenkins C.* Libraries in Times of War, Revolution and Social Change. *Library Trends*. 2007, vol. 55, no. 3, pp. 361–369.
- [7]. War Service Library book. *Americal Library Association*. Available at: <https://www.ala.org/tools/war-service-library-book> (access: 09.04.2023).

Надійшла 14.04.2023 р.

Makarova O.I.,
Research Assistant
of the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv, 01033, Ukraine
tel.: (044) 218 14 13
e-mail: elenita.makarova@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>

THE IMPORTANT ROLE OF THE LIBRARY IN WARTIME: PAST AND PRESENT

Summary

As instruments of guaranteed knowledge, safeguarding memory, diversity and cultural identity of people, libraries during all its existence have been severely attacked during military confrontations. With the start of Russia's war against Ukraine, the issue of preserving cultural values, including libraries, in the territories suffering from hostilities becomes very urgent, because russians are trying to destroy Ukrainian people, culture and values. The purpose of our research was to find possible ways of library activity and the reservation of their collections during military operations, based on a review of history of the struggle of libraries for the reservation of their collections during wars and on consideration of the activity of the American Library Association and its Library War Service, as one of the most important institution, focused on helping libraries and soldiers during wartime. Having considered the history of the activities of libraries during the war, it can be noted that the main role in the reservation of the funds was played by the library employees, because they understood the significance of the collections and, in some cases, saved cultural values with their own hands. A consideration of the activities of the American Library Service's War Library makes it clear how important it is to help soldiers and people during wartime by distributing books and knowledge that prove beneficial to support morale. We also noted the role of the Ukrainian Library Association, which, together with the American Library Association, currently helps librarians and library workers by collecting donations for the Ukrainian library community, which is facing the challenges of war. In addition, in our opinion, one of the most important opportunities for the reservation of library funds during the war may be an attempt to create an organization in Ukraine like the Hill Museum and the Manuscript Library, which will photograph and catalog the collections of manuscripts and rare publications from the libraries of throughout Ukraine, especially in small towns or villages, where there are publications that characterize the history of their specific district or region and which are impossible to found elsewhere. Due to the fact that Russia is trying to destroy the Ukrainian nation, the reservation of such key values of each region becomes very important for the consolidation of Ukrainian society and the further cultural development of the Ukrainian nation throughout the territory of Ukraine.

Keywords: library in wartime, American Library Association, Library War Service, Hill Museum and Manuscript Library, preservation of collections, Ukrainian Library Association.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1\(29\).280543](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2023.1(29).280543)

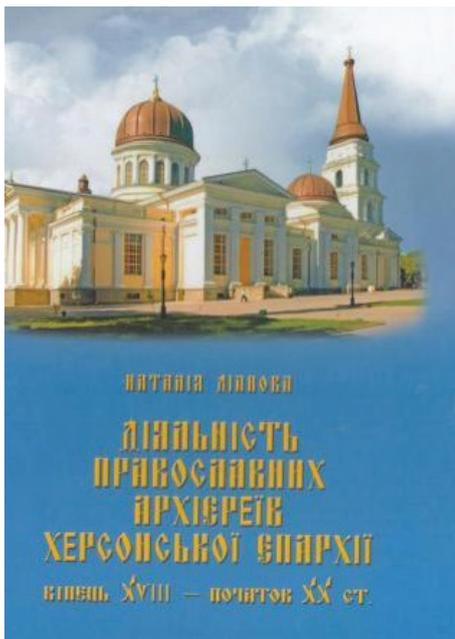
Бачинська Олена Анатоліївна,

доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 723 62 87
e-mail: Olena_an@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0496-5742>

ДУХОВНІ НАСТАВНИКИ ТА СЛУЖИТЕЛІ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ХІХ СТ.

Рец. на кн.: Діанова Н.М. Діяльність православних архієреїв Херсонської єпархії (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія / Н.М. Діанова ; ОНУ імені І.І. Мечникова, Ф-т історії та філософії. – Одеса : Одеський нац. ун-т, 2022. – 205 с.

Збереження історичної пам'яті й духовності українського народу є одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Цей процес нерозривно пов'язаний з об'єктивним і цілісним висвітленням церковно-релігійного минулого. Православна церква на території Південної України відігравала вагомую роль у процесі духовного і культурного розвитку населення. Вивчення історії православних єпархій та діяльність ієрархів є важливою складовою краєзнавчого аспекту історії України. У даному контексті важливого значення набуває монографія Наталії Діанової «Діяльність православних архієреїв Херсонської єпархії (кінець XVIII – початок XX ст.). Одеса : ОНУ, 2022. 206 с.». Вона за своєю структурою, постановкою проблеми та фактичним викладенням матеріалу

відрізняється оригінальністю та самодостатністю. Безперечною цінністю даного дослідження є використання значного комплексу рукописних джерел державних архівів України і Російської Федерації, опублікованих матеріалів та дослідницької літератури. У вступній частині твору розглянуто церковно-адміністративні трансформації на території сучасної Південної України упродовж ХІХ ст., які спричинили зміни назв відповідних єпархій. Авторка обгрун-

тувала основні аспекти діяльності видатних архієреїв, які упродовж різного періоду очолювали Херсонську єпархію.

У першому розділі Наталія Діанова розглянула процес утворення південно-української єпархії та її трансформацію упродовж 1775–1837 рр. у контексті діяльності перших архієреїв. Вагоме місце відводиться просвітницькій діяльності архієпископів у освітянській та церковно-релігійній площинах. Відзначено роль архієпископів Євгенія (Булгаріса) та Никифора (Феотокі) в розвитку освіти і заснуванні духовної семінарії в Полтаві (с. 20–21).

Не менш науково важливим є другий розділ, де проаналізовано багатовекторну діяльність архієпископів на тлі розбудови Херсонсько-Таврійської єпархії в 1837–1859 рр. На особливу увагу заслуговує внесок Гавриїла (Розанова) у розвиток духовної освіти та Інокентія (Борисова) у відродження християнських святинь Криму (с. 69–72). відзначимо, що служіння Інокентія припало на складний період оборони Одеси під час Східної (Кримської) війни 1853–1856 рр., про, що йдеться в монографії Н. Діанової (с. 67–68). Одними з тих, хто захищав місто були нащадки запорозьких козаків, які служили у Дунайському козацькому війську. Інокентій освятив прапори козацьких полків зазначивши, що “назва козака не втратила давнього значення – захисника Вітчизни та страху для ворога” (Речь Дунайскому казачьему войску. *Сочинения Инокентия, архиепископа Херсонского и Таврического*. СПб.; М., 1872. Т. 2. С. 269–270.). Одним з цікавих моментів є те, що Інокентій підготував цілу «плеяду успішних науковців та священнослужителів. Серед них: Арсеній Лебедінцев. Димитрій (Муретов), Йосип Михневич, Микола Соколов, Михайло Павловський, Полікарп Радкевич та багато інших» (с. 61). Хотілось би звернути увагу на перших двох. Так, Арсеній Лебедінцев перший в історіографії звернувся до дослідження історії такої специфічної суто української історико-географічної території як Ханська Україна (Лебедінцев А.Г. Ханская Украина. *Записки Одесского общества истории и древностей*. 1913. Т. 31. С. 1–21.). Його робота й до сьогодні не втратила актуальності при вивченні історії України XVII – XVIII ст. Не менш важливим стала реалізація Димитрієм (Муретовим) задума Інокентія (Борисова) щодо видання «Херсонских епархиальных ведомостей» з 1860 р. (с. 97). У цьому виданні місцеві священнослужителі друкували значну кількість історико-статистичних та інших описів окремих населених пунктів єпархії, що на сьогодні стало цінним джерелом для краєзнавчих досліджень.

Логічним продовженням став третій і останній розділ монографії, який стосується діяльності архієреїв Херсонської єпархії в 1859–1914 рр. Дослідниця розглянула основні напрями просвітницької роботи провідних архієпископів на тлі історичних подій та проблем, що з’явилися в Православній церкві в зазначений період.

Безумовним досягненням Н.М. Діанової є ґрунтовне дослідження зазначених питань, виконане на високому науковому рівні. У висновках сформульовано узагальнення та підсумки роботи, головним результатом якої стала

реконструкція церковної та просвітницької діяльності архієреїв Херсонської єпархії наприкінці XVIII – початку XX ст. Вони відкривають перспективу продовження роботи над темою.

Монографія Наталії Діанової є продовженням її багаторічної наукових досліджень та попередніх робіт з церковної тематики XIX ст. Вона не претендує на всеосяжність, проте потреба у написанні фундаментальної, узагальнюючої монографії із даної проблематики є викликом часу.

Вітаємо Наталію Діанову з виходом наукової монографії! Не виникає сумнівів, що дослідження становитиме інтерес не лише для науковців та студентської молоді, а й для усіх, хто цікавиться історією релігії та церкви України.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Бібліотечний Меркурій» є науковим виданням, що включене до переліку друкованих наукових фахових видань України (категорія «Б») в галузі історичних наук (Наказ МОН № 1188 від 24.09.2020 р.), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт. Видання було засновано у 2007 р. До 2019 р. журнал мав назву «Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство».

Видання «Бібліотечний Меркурій» було офіційно зареєстроване як засіб масової інформації з загальнодержавною сферою розповсюдження. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Проблематика журналу:

дослідження з історії бібліотеки, формування її фонду, зокрема фонду стародруків та рідкісних видань;

вивчення особистих книжкових колекцій (як іменних фондів, так і розпорошених колекцій), рукописних та архівних матеріалів;

розкриття та вивчення фонду бібліотек закладів вищої освіти шляхом бібліографічних розвідок;

дослідження у галузі бібліотечної біографістики;

розгляд перспективних напрямків діяльності бібліотеки в умовах інформатизації суспільства;

огляди нових наукових видань.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

наукові статті

короткі повідомлення

рецензії.

Статті публікуються українською та англійською мовами. Рукописи статей, які подаються до редакції, повинні відповідати вимогам Постанови Президії ВАК № 7–05/1 від 15.01.2003 «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України» та «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Наказом МОН України № 32 від 15.01.2018. Оригінальна стаття має складатися з наступних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

«Бібліотечний Меркурій» видається із періодичністю два рази на рік.

Термін подання рукописів:

до 15 квітня кожного року

□ до 15 жовтня кожного року

Технічні вимоги:

□ загальний обсяг статті – до 20 сторінок;

загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.

□ стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Бібліотечний Меркурій» подається:

□ електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;

□ на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова та електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Ідентифікатор DOI

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: прізвище, ім'я та по-батькові; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора; інформація щодо авторського ідентифікатора (ORCID, Resercher ID тощо) (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль). Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме друкується після тексту статті обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова; зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Публікація українською супроводжується резюме англійською мовою. Публікація англійською мовою супроводжується резюме українською мовою.

Структура авторського резюме повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Бібліотечний Меркурій» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (український аналог).

Ключові слова (українською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та іншою мовою після резюме.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Бібліографічні посилання (при наявності) оформлюються за ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила».

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (кегель 11). Див. зразки оформлення: <https://bit.ly/2Ma6WYx>

Обов'язково до кожної цитованої публікації необхідно надавати ідентифікатор DOI (перевірка наявності DOI: <http://search.crossref.org>).

2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком References:

- транслітерація кирилиці латиницею:
  - українська мова. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;
  - російська мова. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
  - автори – транслітерація
  - назва статті – транслітерація [переклад англійською]
  - назва джерела – транслітерація – курсивом (якщо видання має офіційно-прийнятну назву англійською, то вказувати її, якщо ні – транслітерацію за ISSN, а не довільний переклад)
  - місце видання – переклад англійською
  - рік, номер, сторінки – переклад англійською
  - знаки «. →» замінити на «.»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д:

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V. *Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta* [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoye khozyaistvo*, 2008, no. 11, pp. 54–57.

Більш детально з прикладами оформлення можна ознайомитись на офіційному сайті «Бібліотечний Меркурій» у розділі «Подання»: <http://vislib.onu.edu.ua/about/submissions#onlineSubmissions>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегель 12).

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с.»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – Київ, 2000. – С. 54).

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційну правку рукописів. Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається. Рукописи проходять обов'язкову перевірку на наявність елементів плагіату за допомогою онлайн-сервісу Unicheck компанії «Антиплагіат» (Україна).

Статті до редакційної колегії журналу приймаються:

- за адресою: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, вул. Преображенська, 24, 65082, м. Одеса, Україна
- електронною поштою за адресою: visn_bibl@onu.edu.ua
- через офіційний сайт видання: <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті через сайт необхідно зареєструватись <http://vislib.onu.edu.ua/login>).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Офіційний сайт видання «Бібліотечний Меркурій» <http://vislib.onu.edu.ua>.

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка В.Г. Вітвицька

Підписано до друку 23.06.2023 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 14,35.
Тираж 50 прим. Зам. № 2593.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua